

ANADOLU'DA SAN'AT DEĞERİ OLAN AHŞAP MİNBERLER, KİTABELERİ VE TARİHÇELERİ

M. ZEKİ ORAL

Minber kelimesi ve tarihi :

Minber kelimesi Arapçadır. Kaldır-
mak ve yükseltmek mânasına olan
(n e b r) kökünden üretilmiş, mekân adı
olarak (M i n b e r) denilmiştir. Minber,
üzerine çıkılacak yüksecik yer demektir.
Çoğulu (M e n a b i r) dir.

Camilerde Cuma günleri hatiplerin
hutbe okumak için üzerine çıktıkları mer-
divenli yüksek kürsüye İslâm dünyasında
(M i n b e r) denilmiştir.

H a z r e t-i M u h a m m e d (S.A.)
M e s c i d-i S a a d e t l e r i n d e e s h a b -
ı kirama A l l a h ı n emirlerini du-
yururken hep ayakta dururlardı. Eshab
da o Yüce Peygamberlerine hürmeten hur-
ma ağacından bir direk dikerek ona yas-
lanmalarını istemişlerdi. Sonra İlgın ağa-
cından her kademesinde 40 cm. kadar ge-
nişliğinde bir fasılası bulunan üç veya
dört basamaklı bir M i n b e r yapılmış-
tır. Bu minberin arkasında dayanacak üç
tane de sütunu vardı. H a z r e t-i M u h a m m e d (S. A.) üçüncü basamağa
oturup ayaklarını ikinci basamağa koy-
duğu rivayet olunmaktadır. H a z r e t-i
M u h a m m e d (S. A.) Cuma hutbe-
lerini ve diğer emir ve nasihatlarını e s h a b -
ı kirama buradan söyledilerdi. H a z r e t-i M u h a m m e d (S. A.) vefat
edince H a z r e t-i E b u b e k i r (R.
A.) da bu Minbere çıkmış eshab ona biat
etmişler, H a z r e t-i E b u b e k i r
(R. A.) da meşhur hutbelerini oradan o-
kumuşlar, (1) diğer Halifeler de bu
geleneğe uymuşlardır.

Camilere Minber konması E m e -
v î l e r i n son senelerindedir. 132. Hic-
ret yılında bütün camilere birer M i n -
b e r konmuştur. İlk M i n b e r l e r
4—5 basamakla çıkılan bir sahanlıktan
ibaretti. Bu M i n b e r l e r ahşaptan
yapılırsa yanlarında birer korkuluk ile
sahanlığın üstüne bir sayvan ilâve olu-
nurdu. K u z e y A f r i k a ' d a hükûmet
kurmuş olan A ğ l e b O ğ u l l a r ı n d a n
II. İ b r a h i m 875—902 (261 - 298 H.)
zamanında onyedî basamaklı ve sanatkâ-
rane yapılan M i n b e r, süsleri basit
olmasına, kapı üzerinde tacı bulunma-
masına rağmen bugünkü anlayışımıza gö-
re kat'î şeklini almıştır.

A b b a s î l e r zamanında aynı şe-
kilde yapılmış ve üzüm hevenleriyle süs-
lenmiş M i n b e r tipleri M ı s ı r ve
S u r i y e ' y e yayılmıştı. F a t i m î l e r
910—1171 (297—567 H.) devrinde ya-
pılan M i n b e r l e r i n kapıları, taç-
ları, şerefleri ile tekemmül etmiş bulu-
nuyordu.

Minberlerin esas kısımları ve yapıları :

Şu izahat ile dercettiğimiz şemasın-
dan (Kroki. I) anlaşılacağına göre M i n -
b e r l e r d e üç esas kısım vardır: 1 -
Kapı, 2 — Gövde, 3 — Şerefe yahut taht.

1 — Kapı : Yan söveleri, aynalığı,
tacı ve kapı kanatlarını ihtiva eder.

2 — Gövde : Merdiven, korkuluk ve
yanlarla şerefe altı, süpürgelik buna da-
hildir.

3 — Şerefe : Yahut taht dediğimiz bu
kısmında sahanlık, kubbe, külâh, alem var-
dır.

¹ Ahmet Cevdet : Kasas-ı Enbiya. Sayfa 517;
Sait Paşa : Mirat ül-Iber Cilt 5. Sayfa 273

Namaz salonlarının kible tarafına ve mihrapların sağına konulan Minberler camilerin en önemli ve müzeyyen kısmını teşkil ederler. Minberlerin yapı taşından, mermerden, tuğladan yapılmış herbir parçası dikkat ve itina ile süslenmiş olanları vardır. Konumuz ahşap Minberler olduğu için bunlar üzerinde durmuyoruz.

Ahşap Minberlerin kapı söveleri, merdiven korkulukları, şerefe altları ile yan satırların alt kısımlarında boydan boya uzatılmış ekseriya dikdörtgen prizması şeklinde hazırlanmış abanoz, ceviz, elma, armut gibi sıcağa rutubete dayanabilen sert ağaçlar kullanılarak minberin iskeleti (çatısı) kurulur. Bu çatı arasında kalan yüzlerin, dayanıklı sert ağaçlardan yapılmakla beraber, zamanla çatlayıp çarpılmamaları için küçük parçalarla doldurulması esas olarak kabul edilmişti. Bu parçalar çok köşeli yıldızlar ve türlü hencesi şekillerde kesilir; kenarları yuvalı, dişli olarak hazırlanır; birbirlerine geçme olarak yerlerine yerleştirilir, bu suretle çatıların arasındaki yüzler de tamamlanırdı. İlk Selçuk Minberleri (12. Asır) bu teknikte yapılmıştır. Anadolulular Selçuklilerin son zamanlarıyla Beyliklerin ilk devirlerinde (13, 14. Asır) yapılan Minberlerde yıldız ve hencesi parçaların kalın tahta bloklar üzerine kaplama olarak çakıldıkları görülür.

Minberlerde Bezeme :

Minberlerin çatısı dediğimiz ağaçların yüzleri uzun dar bir halde oldukları için buralarda en çok nebatî süsler arasına yazılmış âyetler, hadisler, kitabeler veya bordür tezyinatı görülür. Korkuluk aralarına yine ekseriyetle pek muhtelif ve mütenevvi hencesi şekillerden meydana gelmiş şebekeler konmuştur.

Şerefe altlarıyla gövdenin yan satırlarında ise yukarıda yazılan yıldızlar ve hencesi şekillerde kesilmiş parçaların yüzleri Rumiler, asma dallarından ince kabartmalar, çiçekler bazan da hencesi

veya hayvanî asıldan motiflerle bezenmiştir. * Kapı aynalıği yazılar, Rumiler, hencesi şekiller, çiçekli oymalarla süslenir. Ekseriya istelâktitlerle genişletilen bir taçla tamamlanır. Osmanlı devri minberlerinde ise kalın tahta bloklar kullanılarak şerefe altı ve yan satırlar meydana getirilmiş, tezyinat ve yazılar bunların üzerine oyma olarak işlenmiştir. Minberlerin süslemelerinde en çok Kûfi ve çiçekli Kûfi kullanılmıştır.

Anlatmaya çalıştığımız Minberlerin işçiliklerine (küçük kârf) denir. Bu sanat, marangozluğun ince ve ayrı bir şubesidir. Şu yazdığımız vasıflarda Anadolulular kaç minber vardır? Bunların kaç müzelerle nakledilmiştir? Kesin olarak bilmiyoruz. Burada ele alınmış olan 24 Minberin 17 sini bizzat gördüm. Dördü Manisa, ikisi Çorum, birisi Kür'e'de bulunan yedi minberin de kitabelerini fotoğraflarından okumak suretiyle dercettim. Buldukları yerleri haber aldığım halde mahalline gidip henüz tesbit edemediğim Minberler de vardır. Zaman ve fırsat elverirse, inşallah onları da ikinci bir makale yapmak müyesser olur. Minberlerin yapıları ve tezyinat unsurları hakkında genel bilgi vermekle iktifa ettik. Her minberin yapı tarzı ve bezemelerini ayrı ayrı incelemeyi sanat tarihçilerimize bırakmış; biz Minberleri, kitabe ve tarihleri yönünden ele almış olduk.

Minberler üzerindeki yazılar dört kısımda mütalâa olunabilir :

1) Âyet-i kerimeler : Minberlere yazılmış olan âyet-i kerimeler Kur'an-ı Kerimde bulundu. Hangi sûrenin, hangi âyeti oldukları işaret olundu. Okuyuculara bir kolaylık olmak üzere mânaları da yazıldı. Tekerrür eden âyetler buldukları minberin hangi kısımlarından başlayıp nasıl devam ettiklerini göstermek için bir daha yazıldı. Tercüme-

* Bu parçalar yan satırlar üzerine Poligonlar teşkil edecek şekilde çakılmış; muahhar minberlerde yüzleri kalemkârî nakışlarla bezenmiştir.

lerinin evvelce yazıldığı bahisler gösterildi, tekrarlanmadı.

2) **Hâdis-i şerifler:** Minberlerin ekscrisinde hadis yoktur. Bir çoklarında ise ancak 1—2 tane hadis vardır. Divriği minberi ile Birgi minberine emsalinden çok fazla hadis-i şerif yazılmıştır. Bu hadis-i şerifleri (*Şerh-i meşarık* Li-İbn-i Melek) (*Sahih-i Buhari Tercümesi Tecrit-i sarîh*), (*Sahih-i Buhari* 1315 Matbaa-i Âmiri tab'i), (Sihah, yazma nüsha) ile karşılaştırmaya çalıştım. Bulduklarımı işaret ettim. Bulamadıklarımı ehliyetlerine inandığım kimselerle istişare ederek kaydettim.

3) **İnşa kitabeleri :** Hükümdar, vüzerâ ve hayır sahiplerinin isimlerini ihtiva eden inşa kitabeleri mümkün olduğu kadar hatasız tesbit olundu, mealen tercümeler yapıldı. Hükümdar kitabelerinde hükümetlerinin kuruluşundan başlayarak umumî malûmat verilmiş, sonra kitabelerde adı geçen hükümdarların zamanına ait vukuat en kısa bir şekilde yazılmıştır. Yalnız Konya ve Aksaray minberleri dolayısıyla Anadolu Selçuklularının ilk hükümdarları hakkında bildiklerimi ve bulduklarımı biraz uzunca yazmayı faydalı buldum. Zira Selçuk tarihinin o kısmı henüz kâfi

derecede aydınlatılmamış olmakla beraber nice nice müşküllere göğüs gererek Anadolu'yu Anavatan yapan sonra Türk san'atının en parlak devrini açan bir çok şaheserlerle bu vatani süsleyen Selçuklulara karşı her vesile ile minnet ve saygılarımızı açıklamak borcumuzdur. Diğer ümera ve hayır sahiplerinin hal tercümeleri de mehzar- da bulunabildiği kadar yazıldı. Fakat acı bir hakikat olarak ifade etmek lâzımdır ki henüz mükemmel yazılmış bir san'at tarihimiz olmadığı gibi (San'atkârlar Tarihi) miz de yoktur. Anadolu Selçukluları, Beylikleri hattâ ilk Osmanlı devri eserlerini yapmış, üzerlerine imzalarını koymuş olan mimarlarımızın, bennâ (mühendis) lerimizin, çinileri işleyen çinicilerimizin, yazılarını yazmış hattatlarımızın, süslerini yapmış nakkaşlarımızın, hülâsa marangozlarımızın ve taşçılarımızın hal tercümelerini bulmak imkânı yoktur. Bugüne kadar gördüğüm kitabelerde adı geçen ve sayısı yüzü tecavüz eden san'atkâr adı tesbit etmiş bulunuyorum. Bunları hiç olmazsa imzaları bulunan eserlerine bakarak kıymetlendirmek suretiyle san'atkârlarımıza ait bir broşür meydana getirmek suretiyle ilk adımı atmak başlıca emelimdir.

Tevfik Allahtandır.

AKSARAY ULU CAMİ'İ MİNBERİ

— 1 —

Bu minber büyük boy, eski ve muhteşem tiplerdendir, künde-kârî tarzında yapılmıştır, bilhassa kapı aynalı-ğı ve taç kısımları tamirlerde bazı de-ğişiklikler görmüştür. Resim 1

Minber kapısındaki kitabeler :

I — Minberin aynalık kısmında üç satırlık bir kitabe vardır. Birinci satır sağda aşağıdan yukarıya, ikinci satır üstte ufki olarak, üçüncü satır solda yukarıdan aşağıya doğru yazılmıştır. Aynen şudur :

- 1 — فی ایام السلطان
- 2 — المنز الدنيا والدين ركن الاسلام والمسلمين
ملك بلاد الروم والارمن ابو الفتح مسعود
بن قلیج
- 3 — ارسلان ناصر امير المؤمنين

Türkçesi : (Bu minber) emir'ül-müminin, (Abbasî Halifesi) nin, yardımcı Kılıçaslan oğlu, memleketler zapteden Rum ve Ermen memleketlerinin padişahu İslâm ve müslimlerin temeli ve istinatgâhu din ve dünyanın azizi Sultan Mes'ud'un günlerinde (yapıldı)

II — Minber kapısının sol sövesinde yukarıdan aşağıya, sağ sövesinde aşağıdan yukarıya ve aynalık kısmının alt tarafında ufki bir satır olarak devam eden üç satırlık şu ikinci inşa kitabesi vardır :

- 1 — هذه عمارة الامير الاسفهسالار الاجل السيد
الكبير العادل جمال الدين قطب الاسلام نصير
الامام فخر الانام عز الدوله بهاء الله
- 2 — عمدة الخلافة شرف الملوك والسلطين ناصر
جيوش المسلمين قاصع الكفرة والمشركين
عماد الثور. هيلوان الروم والارمن الب ايتانج
قتانج بلكا

3 — ابو سعيد غازی قلیج ارسلان مؤيد امير
المؤمنين اعز الله انصاره

Türkçesi : «Bu imaret (cami, minber) ordular kumandanı, yüce, adâletli, dinin cemâli, İslâmın kutbu, imamın yani Abbâsî Halifesinin yardımcısı, halkın istihar ettiği, devletin azizi, milletin kıymeti, hilâfetin direği, sultan ve padişahların şerefi, müslüman askerlerinin yardımcısı, müşrik ve kâfirleri kahreden, vatan sınırlarının direği, Rum ve Ermen diyarının pehlivânı, alp, inanç kutluğ, bilge, sayıt babası, gazi ve Emir'ül-müminin tarafından desteklenmiş olan Kılıçaslan - Allah aziz ve muzaffer eylesin - (zamanında yapıldı)».

III — Minberin sağ yanındaki küçük kapılardan birinin etrafında üç satırlık bir kitabe daha vardır. Birinci satırı sağda aşağıdan yukarı, ikinci satırı üstte ufki olarak yazılmıştır, üçüncü satır ise yukarıdan aşağıya doğru devam eder.

- 1 — معمار المسجد والمنبر صلاح الدوله
- 2 — زين الحاج خوجه نوشتكين
- 3 — الجمالی دام موقفه العز والبقا والدوله

Türkçesi : «Minber ve mescidin mimarı, devletin salâhu (devlet işlerini düzenleyen, islâh eden), hacıları ziyâneti, Cemâli ailesinden Hoca (3) Nüştekin'dir, Onun muvaffakiyeti, izzeti, bakası ve devleti devamlı olsun.»

* (حوچه) şeklinde yazılmış olan bu kelimeyi (Hoca) olarak okuduk. Gerçi eskiden bu far'si kelime (خواجه Hvâce) yazılır (حوچه) Hoca) okunurdu. Burada eski imlâya riayet edilmeden yazılmış, aradaki (ا) harfi konmamıştır. Aynı kelimenin (Havha حوَه) şeklinde okunması da mümkündür. Bu takdirde kelime, odanın ışık aldığı bacası iki ev arasındaki geçit, komşu deliği denilen yer mânâsına-dır. (Ahter-i Kebir, Sayfa. 368, Kamus Tercümesi, cii't. 1 sayfa. 1013). Kitabenin başında mescit ve minberin mimarı olduğu yazılı ve büyük sıfatlarla anılan Nüştekin'e hoca sıfatı daha uygun düşmektedir. Eski zenginlere, tüccarlara da hoca denilmekteydi.

Minberin kapı kanatlarındaki yazılar :

Minberin kapısı iki kanatlıdır. Her iki kanat ikişer parça tahtadan yapılmıştır. Sol kanat üzerinde yukarıdan aşağıya doğru, aşağıdaki Fatiha ve İhlâs sûrelerinin altı tek çizgi ile yazılan kısımları gayet güzel işlenmiş, nebatî süsler arasında S e l ç u k fî sülüsle ile kabartma olarak yazılmıştır. Sağ kanat üzerine ise altı çift çizgi ile çizilmiş olan kelimeler, yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya olarak aynı tip yazı ile yazılmıştır.

الحمد لله رب العالمين الرحمن الرحيم مالك يوم الدين
اياك نعبد و اياك نستعين اهدنا الصراط المستقيم
صراط الذين انعمت عليهم غير المغضوب عليهم
و الضالين آمين .

بسم الله الرحمن الرحيم قل هو الله احد * الله الصمد *
لم يلد ولم يولد * ولم يكن له كفوا احد *

Fatiha sûresinin Türkçesi : «Hamd, âlemlerin Rabbi Rahman Rahim ve kıyamet gününün sahibi olan Allaha mahsustur. Ya Rabbi sana ibadet ederiz ve senden yardım ve muavenet isteriz, bizi doğru yola hidayet buyur. O yol üzerlerine gazab eylediğin ve dalâiete düşmüşlerin yolunun gayri ve kendilerine in am ve ihsan buyurdıklarının yoludur.»⁴

⁴ Tercümeli Kur'an-ı Kerim, sayfa 2. Bu sûrede iki kelime yanlış yazılmıştır. Birisi (انمتمليم) diğeri (المغذوب) dir.

İkinci yanlışlık bize S e l ç u k devrinde (ض) harfinin (ز , z) sesi ile okunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Zira İslâm uleması arasında bu harfin söyleniş şekli hakkında ihtilâf vardır. Kadı, Kazı = قاضی , Ra-

mazan' Ramadan = رمضان gibi. Rivaye olunur ki: Bektaşın birisine «Niçin camiye gitmiyorsun... demişler. O da :

— Şu (ض) meselesi halledilonduktan sonra gideceğim .. demiştir.

İhlâs sûresinin manası : «Rahmet ve inayet sahibi Allahın adı ile başlarım. 1 — Deki Allah birdir. 2 — Allah samettir (doludur, (لاجفوله) yani ondan boşluk, hâli yer yoktur.)

3 — Doğurmadı, doğrulmadı, evladı, anası, babası yoktur. Ve bir kimse ona küfür, eş ve emsel olamaz»⁵ demektir.

Minber korkuluklarındaki yazılar :

M i n b e r in giriş istikametine göre sağ korkuluğu üzerinde ve nebatî süsler arasında kûfi yazı ile üç satır olarak Fetiha sûresinin 1-5 inci âyetleri yazılmıştır.

انا فتحناك فتحاً مبيناً * ليغفر لك الله ما تقدم
من ذنبك وما تأخر ويتم نعمته عليك ويهديك
صراطاً مستقيماً * وينصرك الله نصراً عزيزاً *
هو الذي انزل السكينة في قلوب المؤمنين ليزدادوا
إيماناً من إيمانهم والله جنود السموات والارض
وكان الله عليماً حكيماً * ليدخل المؤمنين والمؤمنات
جنت تجري من تحتها الانهار

Türkçesi : «1 — Biz sana aşikâr bir fetihle fütûhat verdik. 2 — Allah senin tekad-düm ve teahhür eden geçmiş ve gecikmiş günâhlarını mağfîret etmek, bağışlamak ve senin üzerine nimetini itmam eylemek ve seni doğru yola hidayet buyurmak için 3 — Ve sana galip ve kadir bir nusrat ile nusrat etmek için bu fütûhati verdi. 4 — İmanlarına iman artması için mü'minlerin kalplerine sükûneti inzal eden O'dur. Göklerin ve yerin bütün askerleri O'nundur. Allah alîm ve hakîm oldu. 5 — Erkek ve kadın mü'minleri orada daimî kalmak üzere ağaçları altından nehirler akan cennetlere sokmak için ve onların günâhlarını mağfîret etmek üzere bu sükûneti indirdi. Ve bu Allah yanında büyük fevz oldu».

M i n b e r in sol korkuluğu üzerinde ve aynı tipte «Bakara sûresi» nin 255, 256. Âyetleri yazılıdır.

الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تاخذه سنة ولا نوم
له ما في السموات وما في الارض من ذا الذي يشفع

⁵ Tercümeli Kur'an-ı Kerim, Sahife: 576.

⁶ Tercümeli Kur'an-ı Kerim, Sahife: 478.

عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشيء من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات والارض ولا يؤده حفظهما وهو العلي العظيم *

لا اكره في الدين قد تبين الرشد من الغي فمن يكفر بالطاغوت ويؤمن بالله فقد استمسك بالمرءة الوثقى لا انفصام لها والله سميع عليم *

Bu âyetlerin Türkçesi : Âyet 255, «Ondan gayri ilâh olmayan Allah hayy ve kayyumdur. Onu uyuklama ve uyku ahzetmez. Göklerde ve yerde olan şeyler onunundur. İzni olmaksızın onun indinde şefaat eden yoktur. Halkın önünde ve arkasında olanı, istikbal ve maziyi bilir. İnsanlar onun ilminden onun istediğinden başkasını ihatu edemezler. Kürsüsü gökleri ve yeri alır. Onların hıfzı, onu yormaz, o pek yüksek ve büyüktür.

Bu 255. Âyet «Âyet el - Kürsî diye meşhurdur.

256. Âyetin Türkçesi ise : «Dinde ikrah ve icbar yoktur. Rüşt küfürden ve gaydan ayrıldı. Şeytana küfredip, Allaha iman eden öyle sağlam bir ipe sarılmıştır ki onda ek yeri ve kopuk yoktur. Allah işittir ve bilir.»'

Tarih : Şu kitabelerde üç isim geçmektedir. Bunlar Anadolu Selçuklu devletinin dördüncü hükümdarı olan I. Gıyâsü'd-din Mes'ut ve oğlu beşinci hükümdar II. Kılıçaslan ile mescit ve minberin mimarı olan Nüştekin'ül-Cemalî'dir.

Adı geçen hükümdarların zamanlarına ait olaylar Konya Minberi dolayısıyla ve mümkün olduğu kadar kısaltılarak yazılacaktır. Orada görüleceği için burada tekrarlanmadı. Şu kadarını ilâve edelim ki Aksaray Minberi, birinci kitabedeki sarahate göre Mes'ud'un hükümdar olduğu günlerde yapılmıştır. Malûm olduğu üzere Mes'ud son zamanlarında oğlu Şe-

hinşah'a Ankara, Kastamonu taraflarını vermiş idi. Kayseri, Sivas, Malatya'da Selçuklilere tâbi olmak şartıyla Danişmentlilerde idi. Kılıçaslan ise veliaht tâyin edilmiş ve memleketin diğer aksamı buna bırakılmış demektir. Zira Aksaray'da yapılan minberdeki ikinci kitabeye en yüksek ve şahane elkap ile Kılıçaslan'ın adı yazılmıştır. *

Üçüncü kitabe, mescit ve minberin mimarı olduğu anlaşılan Nüştekin'ül-Cemalî'ye aitti. Bu san'atkâr hakkında maalesef bir kelime bilmiyoruz. Şimdiye kadar bu kabil san'atkârların hal tercümeleri hakkında yazılmış bir eser görmedim. Burada kayda şayan noktalardan birisi de san'atkârın Cemalî sıfatıdır. Piri Mchmet Paşa da dahil olduğu halde Cemalü'd-din Aksaray'ı ahfâdına Cemalî denilmektedir. Minberde bazı tadilat olmuş, yazılarda satırların yerleri değişmiştir. Bu itibarla minberin Osmanlı devrinde tamir edilmiş ve bu kitabeyi de adı geçen Cemalî'lerden birinin yazmış olduğu hatıra gelmekte ise de kitabedeki yazı ve tezyinat karakteri için Selçuk devrine ait olduğunda şüphe bırakmaz. Esasen minber ve mescidin mimarı olarak kendisini takdim eden Hoca Nüştekin'in Selçukiler zamanında Cemal yahut Cemalü'd-din adında birinin yetiştirmesi yahut bu namda bir tarikata mensubiyeti dolayısıyla

* Aksaray Minberindeki kitabelerde tarih yoktur. Üzerinde H. 550 tarihi bulunan Konya Minberinde II. Kılıçaslan'ın hükümdarlık titri yazılmış idi. Bunda ise şehzadelik, veliahtlık zamanına ait sıfatlar kayıtlıdır. Bu itibarla Aksaray Minberini Orta Anadolu'daki minberlerin en eskisi olarak kabul edebiliriz. Hiç şüphe yok ki, Aksaray minberinin tarihi H. 550 den evveldir. Takribî olarak bu minberin tarihi H. 545-548 diyebiliriz. Bahse konu olan minber Karahan oğulları devri eseri olarak mütalâa edilmiştir. (Anadolu Beylikleri, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Resim: 10.

bu sıfatı almış olması kuvvetli ihtimallerdendir. °

—oOo—

KONYA ALÂ ÜD-DİN CAMİ'İ MİNBERİ

— 2 —

Bu minber orta boy minberlerdendir. Kapı kanatları yoktur. Şerefe altının sağ yan tarafında bir kısım ile külâh kısmı tamir görmüştür. (Resim 2)

Kitâbeler ve Tarih :

Minber üzerinde ve altı yerde yazı vardır.

Minber Kapısındaki Yazılar:

1 — Kapının taç kısmında tezyinat arasında kûfi ile yazılmış şu âyet vardır.

لن الملك اليوم لله الواحد القهار¹⁰

Türkçesi : «Bugün mülk kimindir demilir. Yine bir ve kahhar olan Allah'ındır, diye nida olunur» "

II — Kapının aynalık kısmında cami'in ilk bânisi olan S u l t a n M e s u d a ait, seçkin ve güzel bir kûfi ile yazılmış şu kitâbe vardır.

عز الدنيا والدين ابو الفتح مسعود بن قليج ارسلان
ناصر امير المؤمنين¹²

Türkçesi : «Din ve dünyanın azizi, sevgilisi, fetih babası, memleketler zapteden, mü'minler beyinin (Abbâsî halifelerinin) yardımcısı" Kılıçaslan oğlu Mes'ud» demektir.

° Bu minber ve kitabeleri hakkında pek isabetli olmamakla beraber bazı malûmat vardır. M u a l l i m H ü s e ü - Hasan Dağında İlmî Cevlân, Aksaray Tarihçesiyle âsarî atikası, Sahife: 52-54.

¹⁰ Sûre: 40, âyet: 16. dan bir parça.

¹¹ Tercümeli Kur'an-ı Kerim, Sayfa: 438.

¹² Bu kitâbe Dr. J. H. Löytved Konia Sayfa 23 de aynen neşredilmiştir.

¹³ Orta zaman İslâm devletleri hükümdarlarına Abbâsî Halifeleri tarafından gelen menşurlara Nasır üd-din, İzz üd-din, Sultan ül-azam gibi ünvanlar yazılır, o hükümdarlar da bu el-kabı uğurlu sayarak kitâbelerinde, fermanlarında kullanırlardı. Bu el-kabın Türkçeye çevrilmesi pek uygun düşmezse de her seviyedeki okuyucuların faydalanmaları düşünülerek böyle yapılmıştır.

III — Bu kitâbe minber kapısının etrafında ve çukur bir silme içinde S e l ç u k neshi ile yazılmış olup birinci satır kapının sağından yukarıya, ikinci satır kapı üstünde ufki, üçüncü satır kapının solundan aşağıya doğru devam eder.

1 — السلطان المعظم شاهدشاه الاعظم سيد سلاطين العرب والمعجم مالك رقاب الامم عز الدنيا والدين ركن الاسلام والمسلمين فخر المنوك والسلاطين

2 — نصير الحق بالبراهين قاتل الكفرة والمشركين غياث المجاهدين حافظ بلاد الله ناصر عباده الله معين

3 — خليفة الله سلطان بلاد الروم والارمن والافرنج والشام ابو الفتح قليج ارسلان بن مسعود

بن قليج ارسلان ناصر امير المؤمنين ادام الله سلطانه وخذ ملكه وضاعف اقتداره

Türkçesi : «Sultanların ulusu, şahlar şahının yücesi, Arap ve Acem hükümdarlarının efendisi, milletler yöneten, din ve dünyanın sevgilisi, islâm ve müslümanların desteği, padişahlar ve sultanların sevdiği ve öğdüğü, doğruluğa çok yardım ettiği delilleriyle anlaşılan, kâfir ve müşriklerin katili, Tanrı yolunda savaşanların, Tanrı kullarının yardımcısı, Tanrı illerinin (Türk-İslâm diyarının) koruyucusu, Şam, Efrenç, Ermen, Rum ülkelerinin sultanı Fetih babası (memleketler açan) Kılıçaslan oğlu Mesud oğlu Kılıçaslan Allah onun kuvvetini kat kat, memleketini sonsuz, sultanlığını sürekli eylesin» demektir.

MİNBERİN SAĞ TARAFINDAKİ YAZILAR :
M i n b e r korkuluğunun sağ tarafına ve yukarıdan aşağıya doğru iki satır halinde nebatî tezyinat arasına şu âyetler kûfi ile yazılmıştır. (Sûre: 3, Âyet: 17, 18 ve 19) dan bir kısım.

1 — الصابرين والصّٰقين والقانتين والمنفقين

والمستغفرين بالاسحار * شهداته انه لا اله الا هو
والمملكة واولو العلم

14 Löytved : Konia. Sayfa. 23 de bu kitâbe neşrolunmuştur, doğrudur. Yalnız kitâbenin son kelimesi (اقباله) yazılmıştır.

2 — قائماً بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم *
ان الدين عند الله الاسلام وما اختلف الذين اتوا
الكتاب الا من بعد ما جاءهم العلم بغياً بينهم
ومن يكفر .

Türkçesi : «17 - onlar, sabredenler, sadıklar, kanitler (çok ibadet edenler) sadaka verenler ve seher vaktinde istiğfar edenlerdir. 18 — Allah melekler ve ilim sahipleri şahadet ederler ki ondan başka adil ile kaim ilâh yoktur ve aziz, hakîmdir. 19 — Allah indinde din, din-i islâmdır. Ehl-i kitap kendilerine ilim geldikten sonra arularında haset ile ihtilâf eylediler. Allah serî'ül-hesaptır. »

Minberin sol tarafındaki yazılar :
Minber korkuluğunun sol tarafından başliyerek devam eden ve nebati süslerle tezyin edilmiş bulunan iki satır kûfi yazı ile «Âyet el - Kürsî» den bir kısım yazılmıştır.

1 — بسم الله الرحمن الرحيم الله لا اله الا هو
الحق القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له ما في السموات
وما في الارض

2 — من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه يعلم
ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشيء من
علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات والارض

Bu âyetin tercümesi A k s a r a y
M i n b e r i n d e yazılmıştır.

Minberin taht kısmındaki kitâbe :
Taht kısmının sol taraf cephesinde kabartma nesih ile yazılmış şu sekiz satırlık usta kitâbesi vardır.

- 1 — عمل استاد
- 2 — منكوم برقى
- 3 — الحاجى الا
- 4 — خلاطى
- 5 — وفرع منه
- 6 — فى رجب سنة

7 — خمسين و خمس
8 — ماه

Türkçesi : «Üstat Ahlatlı Hacı Mengümberti yaptı », H. 550 yılı recep ayında tamamladı» demektir.¹⁷

Bu kitabe, minberi yapan usta ile yapıldığı tarihi göstermesi bakımından çok önemlidir. K o n y a âbideleri üzerindeki en eski tarih te budur. Ancak kitâbenin ikinci satırı olan M e n g ü m b e r t i (منكوم برقى) kelimesinin okunuşu şüphelidir. Merhum A b d ü l k a d i r E r d o ğ a n (مكى دولى) şeklinde kaydetmiş ve «bu usta aslen Mekke'liymiş, sonra Ahlatlı olmuş ve sanatında mahir bir arap olduğu taayyün edebilmiştir.» mütalâasını yürüt müştür. (*)

Tarih : Minber kitâbelerinde adı geçen şahısların hal tercümeleri :

I) I. Kılıçaslan : Konya kitâbelerinde adı geçen ilk Selçuk hükümdarı ve A n a d o l u ' d a T ü r k

¹⁶ Mengü, Mengü, ebedî, dâim demektir. H ü s e y i n K â z ı m K a d r i - T ü r k İ o ğ a t ı Cilt. 4, Sayfa: 41. Mengümbertli Tanrı verdi demektir. B e s i m A t a l a y - T ü r k B ü y ü k l e r i v e y a T ü r k a d l a r ı Sayfa 105.

¹⁷ Minberin abanoz veya tek ağacından yapılmış olduğu yazılıdır. C. H u a r t ' d a n tercüme eden S a i t S u n g u r — K o n y a D e r g i s i , Sayı 64—65, Sayfa: 16. Ceviz ağacından olduğunu yazarlar da vardır. İslâm Ansiklopedisi (Minber) maddesi.

* Bu isim Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası Sayı. 33, Sayfa. 531, Konya ve rehberli Sayfa 72 de (مكى برقى) Löytved: Konia kitabında ve bir numarada bu kitabeyi neşretmiş ve (مكى برقى) C i e m a n H u a r t . Epigrafia Arabe kitabında Sayfa. 49, No. 32 de yine (مكى برقى) olarak okumuş ve yazmışlardır. Bunlar görüldükten ve kitabe bir çok defalar yerinde incelendikten sonra bu ismin Tanrıyı verdi mânasına gelen M e n g ü m b e r t i (منكوم برقى) olduğu kanaati hasul oldu. Birinci kelimenin son iki harfinin bozulmuş olması bu ihtilâfları doğurmuştur.

hâkimiyetini tesis için çok çalışmış bir kahraman olan I. Kılıçaslan'ın derin bir ihtiramla anmak vazifemizdir. Selçuk devletinin müessisi I. Süleyman (Kutulmuş oğlu Süleyman) 1086 da vefat edince oğulları ve bu arada Kılıçaslan tutulup Horasan'a Melikşah'ın yanına gönderildi. Anadolu, Melikşah tarafından gönderilen vâlilerle idare edilmek isteniyordu. Fakat Anadolu'ya gelen ümera istiklâllerini ilân etmeye başladılar. Böylece birinci Selçuk Derebeyliği kuruluyordu. Çok geçmeden 1092 de Melikşah vefât etti, yerine oğlu Berkıyruk hükümdar oldu. Diğer prensler de hükümdarlık sevdasında idiler. Berkıyruk mevkiini tahkim etmek için kendisine taraftar gördüğü şehzadeleri vilâyetlere vâli gönderiyordu. Bu arada Kılıçaslan da Anadolu'ya geldi. Anadolu'da islâhata başladı. Ümeradan Mehmet Bey'i kendine Beylerbeyi yaptı. Çaka Bey'in kızı ile evlendi. İstanbul ve adaları zaptetmek için gemiler yapılmasını emretmiş, kendisi de Malatya'ya giderek şehri muhasara eylemişti. Tam bu sırada (sene 1095) ilk Haçlı Seferleri başladı. Sayıları yüz binleri aşan Haçlılar bir insan seli halinde Anadolu'ya akın ediyorlardı. Anadolu'da Türk Beyleri ile ittifak eden Kılıçaslan yedisene Haçlılarla çarpıştı, Anadolu'yu onlara mezar yaptı. Türk kudretini Avrupa'ya ilk defa tanıttı, büyük şöhretler kazandı, kendisine (Ebül-magazi = Gaza Destanlarının Babası) denildi. Kılıçaslan Anadolu işlerini yoluna koymuştu. 1103 de damadı Balak'ı Suriye harplerine memur etti. Suriye'de tutunmuş olan Haçlıları temizletiyordu. 1105 de kendisi İznik ve etrafını tekrar ele geçirdi. Payitahtını Konya'da kurmuştu. Oradan Doğuya-Batıya akınlar yaparak, Anadolu'yu bir bayrak altında toplamağa çalışıyordu. Urfalı

yı kuşatmış orada hastalanarak Malatya'ya dönmüştü. Bu sırada büyük Selçuk devleti idaresinde husule gelen karışıklıklara Kılıçaslan da karıştı. Oğlu Şehinşah'ı Konya'da, Arapşah'ı Ankara, Mes'ud'u Kayseri, Tuğrulslan'ı Malatya'da bıraktı, küçük oğlu Melikşah'la Diyarbakır'a gitti. Şark vilâyetlerinde de ümera ile ittifak ederek, büyük Selçuk Sultanı Mehmed'i tahttan indirmek istedi, Musulu da zaptetmişti. Sultan Mehmet Kılıçaslan'la harp edilmesi için ümerasına fermanlar gönderdi. Suriye'de Kılıçaslan aleyhine hazırlık başlamıştı. Melikşah'ı Musulu'da bırakarak dört bin kadar askerle Suriye üzerine yürüdü, Habur nehri geçip Semsaniye köyüne gelince Çavlı askeri görüldü. 15/Temmuz/1106 da çöl ortasında muharebe başladı. Harbin ilk saatlerinde Kılıçaslan tarafı galebe çalmıştı. Suriye askeri adetçe pek üstün olduğu için neticede Kılıçaslan mağlup oldu. Canını kurtarma endişesiyle atını Habur nehrine sürdü, burada boğuldu. 35 yaşında idi. Cesedi Meyyafarikin (Silvan) e¹⁸ getirilerek defnolundu. Hiç şüphe yok ki I. Kılıçaslan Türk milletinin yetiştirdiği büyük kahramanlardandır.

II) Sultan İzzü'd-din Mes'ud :

Anadolu'da bugüne kadar yaşayabilen Selçuk âbidelerinin ilk kurucuları arasında Mes'ud (H. 510-550, M. 1116-1155) u görüyoruz. Bundan anlaşılıyor ki Anadolu'da imâr hareketleri Mes'ud zamanında başlamıştır. Mes'ud hükümdar olunca kardeşi Şehinşah'ı ber-

¹⁸ Kamus Tercümesinde böyle hareketlenmişir Cilt : 4, Sayfa : 1189.

¹⁹ Anonim Selçukname Kılıçaslan'ın avda at koştururken Şat nehrine düşüp ümera tarafından kurtarılamadığı için H. 527 de boğulduğunu yazar.

taraf etmekle işe başladı. Kayınpederi ve Danişmendiye hükümdarı Melik Gazi ile elbirliği yaparak hükümdarlığının ilk senelerinde memleket içindeki işleri yoluna koymaya çalıştı. Bu sırada Büyük Selçuk hükümdarı Melikşah oğlu Gıyasüddin Mehmed vefât etti. Bu zat etrafında büyük devletlerin teşekkülünü istemiyor, bu siyaset ise Anadolu Selçuklu devletinin büyümesine mani oluyordu. Bu itibarla ölümü Mes'ud'un lehine bir hâdise olarak kabul edildi. Bizans İmparatoru Yuvanis Komnanos Anadolu'yu elde etmek için büyük kuvvetlerle harekete geçti. Mes'ud da Anadolu'daki diğer Türk devletleriyle ittifak ederek memleketi müdafaa ve muhafazaya çalışıyordu. Yuvanis Komnanos ile yapılan bu çetin mücadele 1119 dan 1143 yılına kadar devam etti. Mes'ud bazan galip, bazan mağlûp olmakla beraber Batı-Güney Anadolu'da ve Akdeniz sahillerindeki bazı yerleri terke mecbur oldu. Bu yıllarda Bizanslılarla çarpışan Mes'ud Danişmendiye devletini de Selçuklulara ilhak ederek Anadolu'da millî birliğin teminine çalışmış, Danişmentli şehzadelerini kendine bağlı birer bey haline getirerek Yağribasan'ı Sivas'da, Zünnun'u Kayseri'de, Aynüddin'e de Malatya emaretinde bırakmıştır. 1143 de Yuvanis ölmüş yerine oğlu Manuel geçmişti. Manuel de babası gibi bütün kuvvetlerini Selçukların aleyhinde kullanmak üzere düşmanlığa başladı. Anadolu'ya kuvvetli ordularla hücum ediyor, hücumları Aksaray, Konya'ya kadar uzanıyordu. Bu Bizans ve Selçuk kavgaları devam etmekteyken 1147 yılında ikinci Haçlı Seferi başladı. Bu sefer, Türk ve Bizanslıları birbirlerine yaklaştırdı. Aralarında sulh yaptılar. Alman İmparatoru III. Konrad 200 bin kişilik bir kuvvetle Anadolu'ya

girdi Anadolu'nun geniş ovalarında aç susuz bırakıldı. Selçuk ordularının şiddetli hücumları karşısında eridi gitti. Konrad ancak dört bin kişi mayetiyle İznik'e canını atabildi. Konrad'ı takiben Anadolu'ya gelen Fransız Kralı, Konrad'ın düştüğü akibete maruz kalmamak için gayet ihtiyatlı hareket ediyor, mümkün olduğu kadar Bizans arazisinden istifade ederek Anadolu'da ilerlemek istiyordu. Kışı Efes'te geçirdi. 1148 ilkbaharında Menderes nehri boyunca harekete geçti. Türk kuvvetleri Haçlıları iki koldan takip ediyorlar, her fırsatta hücum ediyorlardı. Fransızların adetçe üstünlüğü bir netice alınmasına mani oluyordu. Nihayet Babadağ'ında yapılan bir gece baskınında Fransızlar da hemen kâmil mahvedilmişti. Kral Lui en kısa yoldan kaçmak imkânını düşünerek Antalya'ya indi. Oradan da gemilerle Suriye'ye geçti. Anadolu'da başsız kalan Fransız ordusu esir edildi. Müslüman olanlar kendilerini kurtarabildiler. III. Konrad ile Lui Suriye'de bazı harplere iştirâk etmek istedilerse de bir başarı göstermeden memleketlerine döndüler. İkinci Haçlı Seferi de böylece neticelenmiş oldu. Mes'ud Haçlıların kurmuş olduğu Urfa Kontluğu üzerine saldırdı. Müteaddit harplerden sonra bu kontluğun arazisini teşkil eden Tilbaşır, Antep, Samsat, Maraş, Urfa, Birecik ve başka şehirleri zaptolunarak Mes'ud, Nurettin ve Artıkoğulları arasında taksim olundu.

Haçlılar galesi ortadan kalkınca Malatya Danişmentlilerini kendisine tâbi bir beylik haline koyan Mes'ud tekrar Bizanslılarla çarpıştı, sulh yapıldı. Kilikyada bir Ermeni hükümeti kurmak suretiyle Bizans'ı tanımamış olan Toros'u tedip için Bizans İmparatorunun ricası üzerine Kilikyaya gitmiş olan Mes'ud orada

bir çok zaferler kazanmış, fakat kat'i bir neticeye varamamıştı. Yeniden sefer tedarikiyle meşgul idi. 1156 yılında vefat etti. Konyalı Camii yanına defnolundu. Oğlu II. Kılıçaslan babasının mezarı üzerine malûm olan hükümdarlar türbesini yaptırmıştır. Mes'ud ikinci Haçlı Seferlerini, Bizans hücumlarını muvaffakiyetle bertaraf etmek, Anadolu'da dahilî işleri yoluna koymak, büyük Selçuk devletiyle de iyi geçinmek gibi askerî, siyasî faaliyetlerle uğraşırken, ilim ve sanat hareketlerini de ihmal etmemiştir. Abdül-mecid Herrevî gibi büyük âlimleri Anadolu'da toplamış, yukarıda işaret olunduğu gibi Anadolu'da imar hareketleri bunun zamanında başlamıştır.

3) II. Kılıçaslan :

Kılıçaslan (H. 551 — 588 — M. 1156 — 1192) hükümdar olduğu yıllarda memleket büyük karışıklıklara sahne oldu. Şöyle ki: Suriye hükümdarı Nurüddin Mahmud Haçlılarla yaptığı harplerden dolayı büyük şöhret kazanmış, Doğu Anadolu illerini emri altına almıştır. I. Mes'ud'un ölümünü fırsat bilen Danişmentliler de harekete geçerek Konyalı zaptetmek istediler, Aksaray'a kadar ilerlediler. Kılıçaslan H. 551 yılı Şabanında Aksaray'da Danişmentlileri perişan etti. Kılıçaslan bunlarla uğraşırken eniştesi Nurüddin Mahmud güney Anadolu vilâyetlerini de zaptetmeye başlamıştı. Bunun üzerine Kılıçaslan askerini çekerek Antakya'ya gelmiş Nurüddin'e meydan okumuştur. Mısır Halifesinin Veziri Zureyk araya girdi, Nurüddin aldığı yerleri iade ve itizar eyledi. Yağısana'nın müstakil bir hükümdar olması kabul edilmek şartıyla Danişmentlilerle de sulh yapıldı. Türk, İslâm hükümdarları böylece ittifak ettikten sonra Yağısana Trabzon İmparatorluğu üzerine

yürüdü. Kılıçaslan ise Bizans'ın talebi üzerine onlarla sulh yaparak Ermeniler üzerine asker gönderdi. Sonra bizzat hareket ederek Ermeni Kralı Toros'u sulha mecbur eyledi. 1158 de Bizans İmparatoru Anadolu'nun zaptını ikmale çalışan Selçukilere karşı muharebelere girişti. Birçok harplerden sonra 1159 da Lâdik şehri Türklere geçmiş oldu. Bizans İmparatoru tekrar büyük hazırlıklar yapmakla beraber Danişmentliye Hükümdarı Yağısana, Kılıçaslan'ın kardeşi Şehinşah ile ittifak etti. Onlardan yardımcı asker aldı. Aleyhindeki bu ittifakı gören Kılıçaslan İmparator ile ağır bir sulh yaparak kardeşi Şehinşah ve Yağısana üzerine yürümüşü. İmparatorun bunlara aradaki sulha rağmen yardım ettiğini görünce imparatorla anlaşmak üzere 1160 da İstanbul'a gitti. İstanbul'da sulhu yeniledi. İmparatorun tavassutu ile kardeşi Şehinşah ve Yağısana'nla anlaşmışlardı. Bu anlaşma çok sürmedi. Çünkü Yağısana Anadolu'da bir Danişmentliye devleti kurmak için çalışıyor, her fırsattan istifade etmek istiyordu. Bu sefer de Şehinşah'ı Sultan ilân etti. Beraberce Kılıçaslan üzerine yürüdüler. 1165-1166 yıllarında Kılıçaslan'ı mağlup ederek Sarıs ve Zamanlı taraflarını zaptettiler. Yağısana Şehinşah ile birlikte Konyalıya hücum etmek istiyordu. Eniştesi Şehinşah'ı Çankırı'da ziyaret etti. Dönüşte vefat eyledi. Yağısana'nın vefatı ile Danişmentliye devleti yıkılmış oldu. Kılıçaslan yalnız kalan Şehinşah üzerine yürüdü, Ankara'yı zaptetti. Bunun üzerine Ankara, Çankırı ve kuzey Anadolu vilâyetleri de Kılıçaslan'a tâbi oldu. Hâdiseler Kılıçaslan'a yardım ediyordu. Erzincan hükümdarı Fahrüddin Behramşah Kılıçaslan'ın

hükümdarlığını tanıdı. Böylece E r z i n c a n tarafları da Selçuk ülkesine katılmış oldu. K ılı ç a s l a n K i l i k y a E r m e n i l e r i i l e itifak ederek o taraflardaki B i z a n s şehirlerini ele geçirdi. M a l a t y a'yı da zaptederek eski hükümdarını kendine tâbi bir vali olarak tayin etti. B i z a n s'a teslim edeceği vilâyetleri de vermeyen K ılı ç a s l a n'a artık A n a d o l u'da rakip kalmamıştı. B i z a n s İmparatorunu hezimetlere uğratarak E g e Denizi sahillerine kadar akınlar yaptı. İ m p a r a t o r M a n u e l K o m n e n'in vefatı üzerine U l u b o r l u ve civarını fethederek A n t a l y a'yı muhasara eyledi. K ılı ç a s l a n ihtiyarlamıştı. Memleketi oğulları arasında taksim edecek, kendisi de Sultan ünvanını alarak istirahat eyliyecekti. Fakat netice umduğu gibi çıkmadı. Oğulları saltanat kavgasına başladılar. Bu esnada üçüncü bir H a ç l ı S e f e r i de başladı. A l m a n y a İmparatoru F r e d r i k B a r b a r o s K o n y a'yı muhasara ve zaptetledi.

Kardeş kavgaları devam ediyordu. K ılı ç a s l a n huzursuzluk içindeydi. A k s a r a y'a giderken yolda ve H. 575 Şaban ayı ortasında vefat etti. Cenazesi K o n y a'daki türbesine defnolundu.

—oOo—

ANKARA ALÂ ÜD-DİN CAMİ'İ MİNBERİ

— 3 —

Bu da orta boy minberlerdendir. Kitabesi H. 594 tarihli ise de yan sathlarındaki işçilik A h i Ş e r e f ü d d i n C a m i i minberine benzemektedir. Bu minberin 13. Asırda esash bir tamir gördüğü eski minberin kitâbeleri de yerlerine konulduğu kanaatı hasıl olmaktadır. (Resim 3)

Kitabeler ve Tarih :

Minber kapısı aynalığında şu kitâbe vardır.

- 1 — الملك القاهر محي الدنيا والدين
- 2 — ملك بلاد الروم واليونان ابونصر
- 3 — مسعود بن قليج ارسلان في صفر سنة
اربع تسعين وخمسة

Türkçesi : «(Bu minber) Y u n a n ve R u m beldelerinin padişahı (Ehl-i iman ve İslâma) yardım edenlerin babası, din ve dünyayı ihya eden, canlandıran, kahredici padişah K ılı ç a s l a n oğlu M e s ' u d (Zamanında) 594 yılı Safer ayında (yapıldı)» demektir.

Minberin sol korkuluğu üzerinde şu usta kitâbesi vardır:

عمل ابراهيم ابن ابوبكر
الرومي النجار

Türkçesi : «Marangoz R u m l u yani A n a d o l u l u E b u b e k i r oğlu İ b r a h i m y a p t ı » demektir.

Tarih :

Kitâbelerde başlıca şu üç isim geçmektedir. II. K ılı ç a s l a n, oğlu M e s ' u d, D ü l g e r İ b r a h i m.

Konya ve Aksaray minberleri dolayısıyla II. K ılı ç a s l a n'dan bahsedilmiş ve memleketi onbir oğlu arasında taksim ettiği de ilâve olunmuştu. Bu itibarla K ılı ç a s l a n hakkındaki bilgileri tekrar etmeden oğlu M u h y i d - d i n M e s ' u d'a geçeceğiz. Babası M e s ' u d'a A n k a r a ve K a s t a m o n u taraflarını vermişti. Diğer kardeşleri gibi bu da sultan ünvanını almış komşu devletlerle muhabere ve musalâhalar yapmıştı. B i z a n s İmparatoru L â n j i n K o m n e n M e s ' u d ile münasebet tesis ederek kardeşleri aleyhine ittifak teklif etti. M e s u d, K o m n e n'in bu hileli teklifini, B i z a n s elindeki D a d i p r a şehrini zaptetmekle cevaplandırdı. Bu arada K a y s e r i'ye hakim olan kardeşleri K ' u t ' b ü ' d - d i n

Melik şah vefât etmişti. Bunun arazisine göz diken Tokat Meliki Süleyman Şah ile harbettiler. Nihayet bu araziyi aralarında taksim etmek suretiyle barıştılar. Süleyman diğer kardeşlerini birer birer ortadan kaldırmış Konya'yı da zapt ederek Selçuk tahtına oturmuştu. Anadolu'da mevkiini tahkim ettikten sonra şarka seferler yaparak Saltıklılardan Erzurum'u da zaptyletti. Fakat Ankara kalesi henüz zaptedilmemişti. Mesud Anadolu'da ikinci bir hükümdar halinde yaşıyordu. Süleyman Şah Şark seferinden sonra Ankara üzerine yürüdü. Üç yıl muhasara etti. 1203 (600 H.) yılında Ankara zaptolunarak Mesud hükûmetine nihayet verildi. Mesud'un -varsa- evlât ve ahfadının akibetleri hakkında mehzalarımızda bir malûmat yoktur. Kızılbey Camii Minberi dolayısıyla bir nebze bahsedildiği gibi Ankara'da Selçuk hükümdarlarına mahsus bir saray vardır. Bu sarayın, hükümdarın emniyeti bakımından kale içinde yapılması icabeder. Konya'daki Alâüddin Camii de böyle ve içkale içindedir. Bahse konu olan Cami'in hükümdarların namaz kıldıkları saray camii olduğunu da muhakkak telâki ediyorum. Ankara sarayını bu cami civarında aramak lâzımdır.

Minberin inşa tarihini H. 574 okumak mümkün olduğu gibi H. 594 okumak da mümkün ve yazı üslûbuna göre daha doğrudur. O halde minber Mesud'un babası öldükten sonra istiklâl üzere yaşadığı son yıllarında yaptırılmış demektir. Bu minber bilâhare tamir edilmiş olması ve minberde adı yazılı Ebubekir oğlu İbrahim'in Ankara'da Kızılbey Mescidi, Ahi Şerefüddin ve Çorum Ulu Camii minberlerini yapan ve H. 699-750 tarihlerinde sağ olan Ebubekir oğlu Mehme'tin kardeşi bulunması ihtimali hatıra gelmektedir. (Resim 4)

—oOo—

HARPUT (ELÂZİĞ) SÂRA HATUN CAMİ'İ MİNBERİ

— 4 —

Bu minberi 1942 de Harput Sâra Hatun Camii'inde görmüştüm. Küçük boy minberlerdendir. Bütün aksamı mevcuttur.

Kitâbeler:

Kapı kanatlarında şu yazılar vardır:

1 — Kapının sağ kanadı yukarısında ve nebatî süsler arasında:

1 — قراها زهمة لناظرين

Türkçesi : «Onda ckuyanlar, seyredenler için huzur ve ferahlık vardır.» Bu kanadın alt tarafında girift bir sülüs ile şu (Sûre:15, Âyet: 46) yazılmıştır:

2 — ادخلوها بسلام آمين

Türkçesi : «Onlara selâmetle ve emin olduğunuz halde oraya girin, denilir.

2 — Kapının sol kanadı yukarısında:

3 — بالها مدرسة قد جليت

yazıları vardır.

Türkçesi Bu Cami'in yanında bir medrese yapıldı» demektir. Bu kanadın alt tarafında :

4 — كتب المسجد على ابراهيم

yazıları vardır.

Türkçesi : «Minber kapıları üzerindeki yazıları Sa'd yazdı.» demektir. (Resim : 5, 5-A).

3 — Kapı sövesinin sol tarafında aşağıdan yukarıya doğru :

5 — شهد الله انه لا اله الا هو والملائكة واولوا العلم

قائما بالقسط لا اله الا

Bu sövenin mukabilinde ve sağ tarafında yukardan aşağıya doğru :

6 — هو العزيز الحكيم به ان الدين عند الله الاسلام

تاريخ غرة شهر ربيع الاول

yazıları vardır.

Kapının sol ve sağ sövelerinde gördüğümüz bu âyetler (Sûre: 3, Âyet: 18, 19) dan parçadır.

Türkçesi, Konya Minberinde yazılmıştır. Âyetlerin sonunda «Rebi ul evvel ayının ilk günlerinde» (yapıldı) cümlesi yazılmış ise de tarihin sene kısmı maalesef eksiktir. Ya tâmirlerde o kısım kırılmış, kesilmiş yahut tarih başka tarafa yazılmıştır. Görüldüğü gibi kapının yukarısında sonradan konmuş çelenk üstüne sene H. 582 tarihi yazılmıştır. Aşağıda bu noktaya tekrar geleceğiz.

4 — Minberin şerefesi altında ve sol yanında (بِسْمِ اللَّهِ) bunun mukabilinde (الرحمن الرحيم) yazılmıştır.

Minberin sol tarafındaki yazılar:

5 — Minberin sol tarafında ve merdivenin üst korkuluğunda :

7 — جدد هذه العمارة المسجد الجامع على يد الامير الاجل الرئيس تاج الشرق

6 — Alt korkuluğunda:

8 — جمال السيادة فخر المعالي معين المجاهدين ابونا (20) عزيزي

7 — Minberin yanı ile şerefe altının birleştiği bordürde yukardan aşağıya doğru şu :

9 — بن امير كيا العلوي القزويني ادام الله توفيقه و طال في المزايم بقاء و ادام الى المعالي

yazılar vardır.

7 — 9 numaralı satırların Türkçesi : «Bu cami'in Kazvinli, alevî (Hazreti Ali mensuplarından) Emir Kiyâ oğlu Büyük Emir, Başkan, dinin şerefi ve taci, sâdatın yücesi, büyüklerin istihâr ettiği, mücahitlerin istinatgâhı, vefa babası (çok vefalı) azizi - Allah tevfikını devamlı, eylesin, izzet ve ikbalinde yükselk mevkide baki kılsın-tecdid etti.» demektir.

8 — Minberin süpürgelik kısmında şu usta adı vardır :

10 — عمل ابو سعيد بن اسماعيل القزويني غفر الله له و ابويه

Türkçesi : «Kazvinli İsmail oğlu Ebu Sa'id - Allah onu, anası ve babasını esirgesin - yaptı » demektir. (Resim : 6, 7).

Minberin sağ tarafındaki yazılar:

1 — Merdivenin üst korkuluğunda:

11 — في ايام الامير الاسفهلار الاجل الشهاب الدين زين الاسلام فباض الد

2 — Korkuluğun alt kısmında :

12 — وله بهاء المله نصير الامير سيف الملوك حسام الدين هذبر [böyle]

3 — Minberin yan tarafı ile şerefe altının birleştiği bordürde aşağıdan yukarıya doğru:

13 — جمال الامرا قتلغ بك ابن سعيد بن وكيا على بن جبوق بن امير المؤمنين حرس الله بحمه و خلد ملكه

yazıları vardır. (Resim 8)

11 — 13. satırların Türkçesi : «Büyük Emir, Yüce Kumandan, Dinin Şahabı İslâmın ziyneti, devletin feyyazı, milletin kıymeti, hükümdarın yardımcısı, padişahların ve dinin kılıcı aslan.» ve «emirlerin sevgilisi ve müminler beyinin oğulları Sa'd ü d - din oğlu Kutluğ Bey ve Çubuk oğlu Kiyâ Ali günlerinde (yapıldı) Allah onların şan ve şerefini muhafaza buyursun. Memleketlerini ebedî kılsın.» demektir.

Minberin süpürgelik kısmında ise şu :

14 — الملك الله الواحد القهار الله
Sûre: 40. Âyet: 16. yazılıdır.

Türkçesi : «Bugün mülk bir ve kahredici olan Allahındır.» demektir.

Tarih : Bu minberdeki kitâbelerde şu isimler geçmektedir:

²⁰ Malatya Minberinde ابوالوفا
dır.

- 1 — Emir Kiyâ oğlu Azizî.
- 2 — Hüsamü'd-din Hizebr (Hüsam'ü'd-din Aslan)
- 3 — Sadü'd-din oğlu Kutluğ
- 4 — Çubuk oğlu Kiya Ali
- 5 — Kazvinli İsmail oğlu Ebu Saîd
- 6 — Hattat Saat

1 — Kiya oğlu Azizî : Mehazlarımızda Kiya adı ancak iki hükümdarlık sülâlesine geçer.

A — Geylân'da kurulmuş olan Kâkiya hanedanı arasında Emir Kiya, Ali Kiya, Rıza Kiya gibi isimler vardır. Malatya minberinde adı geçen Azizî'nin bu sülâlenin birinci hükümdarı olan Emir Kiya 1358 — 1361 (H. 760 - 763) nın oğlu olduğunu zan ve tahmin etmiştik, çünkü bunlar da Alevîdir, memleketleri Kazvin'e yakındır.

B — Hasan bin Sabbah'ın kurduğu Devlet-i Mülâhîde'nin ikinci hükümdarı ve Hasa'nın oğlu Kiya Büzürk Ümit vardır. ²¹ Bu sülâle hem Kazvinli hem Alevîdirler, merkezleri Kazvin civarında Elemut kalesidir. İmam-ı Ali soyundan İmam-ı Caferi Sadık'a mensubiyetlerini iddia ve İmamlığını kabul ederler. Musa Kâzım evlâdının imametini de inkâr ederler. ²²

Kiya Büzürk 1124 — 1137 (518-532) de hükümdardı. Yerine oğlu Mehmet 1137 — 1161 (532-557) geçmiştir. ²³

Kiya Büzürk'ün Azizî adında bir oğlu olup olmadığı bilinmiyor. Bununla beraber minber kapısı üze-

rinde ve her halde bir kayda dayanarak sonradan yazılmış olan H. 582 tarihi bulunması, minber üzerindeki diğer kitabelerde adı geçen Hüsamü'd-din, Çubuk oğlu Kiya Ali gibi isimlerin de aşağıda açıklanacağı veçhile- bu yıllarla münasebetli görülmesi Harput ve Malatya minberlerinin bu ikinci maddede mütalâa edilen Kiya larla ilgili olduğu kanaatını doğurmaktadır. Bu itibarla kitâbede adı geçen Azizî'yi Mülâhîde Devletinin ikinci hükümdarı Kiya Büzürk'ün oğlu olduğunu -yine ihtimalle- kabul ediyoruz. Kitâbenin elkabındaki (Reis, Seyyit, Cemalüs-siyade, Alevî, Kazvinî) gibi nisbetler bu sülâle hükümdarlarının veya şehzadelerinin elkabına uygundur. Bunların mezhep itibariyle cami ve minberle alâka ve münasebetleri hatıra geliyorsa da İbnü'l-Esir'deki şu kayıt bu tereddüdü ortadan kaldırmaktadır ²⁴

2 — Bu minber Hüsamü'd-din Hizebr'in hükümdarlık günlerinde yapılmıştır. Bu hükümdar kimdir. Kitâbede şahıs adı olarak yazılmış olan Hizebr (doğru imlâsı هزبر) güçlü, kuvvetli ve aslan mânâsınadır, (Hizebr) in elkabı kitâbede Hüsamü'd-din'dir. Hüsamü'd-din aslan demektir. Bu Hüsamü'd-din Arslanın 1184 — 1200 (H. 580-597) tarihlerin-

«فيا توفي الكيا الصباحي صاحب الموت مقدم
اسماعيليه وقام ابنه مقامه فاطهر التوبة واعاده
هو ومن معه الصلوات وصيام شهر رمضان وارسلوا
الى قزوين يطلبون من يصل بهم ويعلمهم حدود
الاسلام فارسلوا اليهم

Yâni : «Alamut sahibi Hasan Bin Sabbah mensuplarından Kiya orada öldü. Bu İsmâiliyye mezhebinin ferî gelenlerinden idi. Yerine oğlu geçti. Orada o da tövbesini açıkladı. Yanındakiyle (arkadaşlarıyla) namaz kılmaya Ramazan orucunu tutmaya başladı. Kazvine adam göndererek kendilerine namaz kıldırarak ve İslâmiyet hükümlerini öğretecek bir adam gönderilmesini istediler. Onlar da gönderdiler.» (İbn ü-esir, cilt: 11, sahife: 190).

²¹ Sahâif ül-ahbar, Cilt : 2, Sayfa : 468. Düvel-i İslâmiye, Sahife : 200.

²² (Sahâif ül-ahbar, Cilt: 2, Sahife: 475).

²³ (Sahâif ül-ahbar, Cilt: 2, Sahife: 475).

de hükümdar olan Mardin Artıkilerinden II. İlgazi'nin oğlu II. Hüsamü'd-din Yavlak Arslan olduğunu -aksi sabit oluncaya kadar- kabul edebiliriz. Hüsamü'd-din Yavlak Arslan meskûkât ve kitabelerinde ²⁵ Diyar-ı Bekir Meliki olarak yazılıdır ki Diyarbakır'la Malatya ve Harput'un yakınlığı bu vesile ile anılmaya değer.

3 — Cami ve minbere her hangi bir hizmetleri açıklanmadan isimleri -teber-rüken- yazılmış olan Çubukoğlu Kiyalı ile Sa'dü'd-din oğlu Kutlu'gün lâkabları Cemalül-ümera olduğuna göre bunların da Harput'ta vazifeli beylerden olması mümkündür. Fazla olarak Emirül-müminin evlâdı olduklarını da yazdırmışlardır. (Emirül-müminin) ekseriya Abbasi Halifelerine verilen unvandır. Halbuki Çubuk, Kutluğ gibi isimlerin Türkçe oldukları düşünülürse, bu beylerin ya (Emirül-mümin) in manevi evlâdı yahut kendisine bu unvan verilen başka bir zatın oğulları olması icabeder. Mehzazlerimizde Çubuk adına rastlanmaktadır. Şöyle ki: Harput'taki Kale Mescidi kitâbesinde ²⁶

جووق bu minberde جوق şeklinde yazılan bu ismi türlü şekillerde okumak mümkün ise de en çok yakışanı ve tarihî bilgilere uygun olanı Çubuk'tur. Bu ismi Feridun Dirimtekin, Çubuk ²⁷ Kıvamüddin Burslan, Çabuk ²⁸ okumuşlardır. Miratü'l-iber de imlâ kitabedeki gibi yazılmış okunuşu mübhem kalmıştır. ²⁹

²⁵ İbrahim Artuk. Artuk Oğulları Tarihi, Sahife: 110-111. Sahayifü'l-ahbar, Cilt: 2, Sahife: 577. Düvel-i İslâmiye, Sayfa 240.

²⁶ Bu kitabe Anadolu'daki İslâmî kitabeler II. adlı eserimizde yayımlanacaktır.

²⁷ Konya-Düzbel, Sahife: 58.

²⁸ Irak ve Horasan Selçukileri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Neşriyatı, Sahife: 77.

²⁹ Mir'atü'l-iber, Cilt: 8, Sahife: 192.

Horasan Selçukilerinden Melikşah'ın kardeşi Tutuş 1093 (486 H.) yılında Harput'u Rumlardan almış emirlerinden Çubuk Bey'e vermişti. Emir Çubuk H. 500 tarihinde vefat etti, yerine oğlu Mehmet Harput beyi oldu. ³⁰ Anadolu Selçuklularından I. Kılınçaslan Diyarbakır Emiri İnal oğlu İbrahim ile Harput beyi Çubuk oğlu Mehmet'ten yardım olarak Musul'u zabtetti. ³¹

Çubuk Beyin Harput Beyi olduğu ve civardaki fütuhâtı hakkında daha geniş bilgiler vardır. ³² Emir Çubuk Bağdat'ta sultanın huzuruna kabul edilmişti, sultan ona Hicaz ve Yemen taraflarının fethini de tavsiye eyledi. ³³

Şu izahattan Çubuk'un kim olduğu anlaşılmakta ise de Kiyalı adında bir oğlu olup olmadığına dair bir kayıt yoktur. Çubuk Bey H. 500 tarihinde öldüğüne göre oğlu Kiyalı'nın minberin yapıldığı 582 yılında sağ olması mümkündür. ³⁴

4 — Minber kitabelerinde adı geçenlerden Sadü'd-din oğlu Kutluğ ile minberi yapan Kazvinli İsmail oğlu Ebu Said ve kapıdaki yazıları yazan hattat Sa't (Resim 6) hakkında bir bilgiye rastlayamadım.

³⁰ Mir'atü'l-iber, Cilt: 8, Sahife: 192.

³¹ Aynı eser, Cilt: 8, Sahife: 54.

³² İbnü'l-Esir. Tarih-i Kâmil, Cilt: 8, Sahife: 240. Mısır tab'ı.

³³ Aynı eser, Cilt: 10 Sahife: 117, Leyden tab'ı.

³⁴ (Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, No: 4904 de kayıtlı ve Sadreddin Kunevi vakfından (Kifayetü'l-kâfi) adlı kitabın başında adı geçen حافظ الثمور (hudud muhafızı) inanç, bilge, beyğu, Çubuk Bey ile bu zatın bir münasebeti olup olmadığı kestirilemiyor).

SIIRT ULU CAMİİ MİNBERİ

— 5 —

Orta boy minberlerdendir. Kapı aynalığı kısmında ve diğer bazı yerlerinde tamirler gördüğü âyetlerin baş ve sonlarındaki noksanlardan anlaşılmalıdır. Bu minber Ankara Etnoğrafya Müzesinde teşhir edilmektedir. (Resim : 9, 10).

Kitabeler ve Tarih :

A) Minber kapısındaki kitabeler :
Minber kapısının taç kısmında talik ile yazılmış şu tamir kitabesi vardır.

1 — تاريخه الاصلی

٦١١

2 — عمره التولى الحاجى عبدالفتاح ابن الحاجى
اسماعيل

3 — ماشالله

Bu satırların Türkçesi:

1 — Onun asıl tarihi H. 611 dir.

2 — Hacı İsmail oğlu Abdül-fettah onu tamir ettirdi.

3 — Allah dilerse.

II — Minber kapısının aynalığındaki kûfi ile yazılmış birinci satır kapı sövesinden gelen âyetin devamıdır. Aşağıda görülecektir. İkinci satır ise kûfi celiyle yazılmış *Bismillahirrahmanirrahim* dir.

III — Kapı sövesinin sağ yan tarafından yukarıya doğru (Âyet el-Kürsî) den bir parça yazılmıştır.

.... وما فى السموات والارض من ذا الذى يشفق
عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم
ولا يحيطون بشئ من علمه الا بما شاء وسع كرسيه
السموات وما فى الارض ولا يؤده حفظها ..

Bu âyetin Türkçesi Aksaray Minberinde yazılmıştır.

IV — Kapı sövesinin cephesinde (Sûre: 9, Âyet: 18) yazılıdır.

(*) مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر واقام
الصلاة وآتى الزكوة ولم يخشى الا الله (**)

Türkçesi : Allah ın mescitlerini ancak Allaha ve âhiret gününe iman edüp, namazlarını kılan ve zekât veren ve Allah tan başkasından korkmayanlar imâr ederler. Me'muldür ki onlar hidayete nail olanlarla beraber olalar."

V — Kapı cephesinde ufkî olarak IV numaradaki âyetin devamı olan şu kelimeler yazılmıştır.

.... اولئك ان يكونوا من المهتدين

VI — Kapı sövesinin cephesinde ve sol tarafından aşağıya doğru evvelki âyeti takibeden şu (Sûre: 9, Âyet: 19) yazılıdır.

.... سقاية الحاجّ وعمارة المسجد الحرام لمن آمن
بالله واليوم الآخر وجاهد فى سبيل (***)

Türkçesi : Hacılara su vermeyi, Mescid-i haram ı tâmiri, Allaha ve ahiret gününe imân eden ve hak yolunda savaşanlar gibi mi sayarsınız, bunlar Allah emrinde müsavî olmazlar. Allah zalim olan kavmi hidayet etmez."

VII — Kapı sövesinin sol yan cephesinden aşağıya doğru Selçukî neshi ile yazılmış şu usta kitabesi vardır.

وهو العلى العظيم . هذا ما تطوع بعمله الحاجى
على بن ابوبكر والحاجى على ابن الاستاذ
رحمهم الله واعمل الحاجى عمر والحاجى محمد اولاد
الشيخ عثمان رحمهم الله تعالى [Böyle] بتاريخ

(*) Bu kısım kırık'tır. Burada [إنما يعمر] kelimeleri olacaktır.

(**) Burada da kırık vardır. Noksan olan [فمسى] kelimesidir.

(***) Bu satırın baş tarafında sonunda [الله لا يستون] kelimeleri kırılmıştır.

25 Tercüme-i Kuran-ı Kerim, Sayfa: 170.

30 Tercüme-i Kuran-ı Kerim, Sahife: 170.

Baştan üç kelime «*Âyet el-Kürsi*»nin devamıdır. Diğer kısmın Türkçesi : «*Bu minberi E bu be kir o ğ lu Ha c ı A li ve üstat" o ğ lu Ha c ı A li istekleriyle te-berriken yaptılar. A l l a h onları esirge-sin. Ş e y h O s m a n o ğ ulları Ha c ı M e h m e d ve Ha c ı Ö m e r de çok çalıştılar. T a n r ı onları da yarlı-ğ asın*» demektir. Bu satırların sonunda

(بتاريخ) yani tarihte sözü varsa da yıl rakamı kesilmiştir.

B— Minber korkuluklarındaki yazılar :

I — Sol korkuluk üzerinde (Sûre: 33, Âyet: 56) yazılıdır:

[ان] الله وملائكته يصلون على النبي يا ايها الذين آمنوا صلوا عليه وسلموا تسليماً

Türkçesi : « *Alla h ve melekleri Ha z re t-i M u h a m m e d'e dua ederler. Ey mü'minler siz de onun üzerine salât ve selâm getiriniz* » demektir.³⁷

II — Sağ korkuluk üzerinde (Sûre: 39, Âyet: 74) yazılmıştır.

وقالوا الحمد لله الذي صدقنا وعده واورثنا الارض
تبرؤ من الجنة

Türkçesi : « *Onlar da, bize vadini doğ-ru eden ve bize cennetten istediğimiz me-kânda oturmak için orasını ihsan eyliyen A l l a h a hamdolsun. Bu ne güzel ecr-ül mükâfattır derler* »

C — Minber külâhındaki yazılar : Külâhta iki tip yazı vardır. Birincisi min-berle yaşıt olan güzel kûfi yazılar, diğeri ise tamir esnasında ilâve edilenlerdir.

A) Orijinal olanlar külâh kaidesindeki satırlar üzerindedirler. (Sûre: 4, Âyet: 103) den bir kısım:

بسم الله الرحمن الرحيم [ان الصلوة]
[كانت على] [المؤمنين] [كتاباً] [موقوتاً]

³⁷ (Bu kelimenin okunuşu şüphelidir, en kuvvetli ihtimal yazıldığı).

³⁸ Tercüme-i Kuran-ı Kerim, Sahife: 395.

³⁹ Tercüme-i Kuran-ı Kerim, Sahife 436.

Türkçesi : « *Rahman ve rahim olan T a n r ı adıyla (zira namaz mü'minler üze-rine muayyen vakitli farzdır)* »⁴⁰

B) Tamirde yazılanlar :

1 — Usta adlarını gösteren kitâbe olup minberin külâh dilimindedir.

عمله — 1

ضيا الارضرومي — 2

والياس الموصلی — 3

Türkçesi : « *M u s u l l u İ l y a s, E r z u r u m'lu Z i y a onu yaptı* » de-mektir.

Son kelimenin M u s u l î okun-masında tereddüt yoktur. Diğer kitabe-deki (Y u s u f) adının yazılışı da bu üslûptadır.

2 — Tamirdeki yazıları yazanın im-zası :

حرره المدرس — 1

يوسف الحيايلى — 2

dir. Türkçesi : « *Onu müderris Y u s u f H a y a l i yazdı* » demektir.

Bu minberdeki yazılardan, minber korkuluklarında, külâh eteklerindeki âyetler kûfi celisi, kapı yanlarındaki âyet-ler kûfi neshi, yukarıda işaret edildiği gibi usta kitabesi S e l ç u k î neshidir. Tamir esnasında yazılmış yazıların XIX. asra ait olduğunu tahmin ediyorum. Ka-pı cephesindeki talik, külâhtakiler girift sülüs ile yazılmıştır.

Tarih:

Minberin tarihi usta kitabesinin so-nunda yazılı imiş, çürümüş, kırılmış her ne olmuşsa tamirde o kısım eksilmiştir. Minber üzerinde hükümdar, vezir adları bulunmayışı, adları yazılı usta ve hayır sahiplerinin hal tercümelerinin de bilin-meyişi minberin devrini tâyinde bizi müş-kilâta sevketmektedir.⁴¹ H. 611 yılın-

⁴⁰ Tercüme-i Kuran-ı Kerim, Sahife: 84.

⁴¹ Tamir esnasında minberin cephesine inşa tarihinin H. 611 olduğu yazılmıştır. Aslın-dan tamir edenlerin okuyuşları veya dedelerin-den duyuşları demek olan bu H. 611 yılını aksi sabit oluncaya kadar doğru olarak kabul ede-ceğiz.

da Siirt'te Eyyubîler hüküm sürmekte idi. Şöyle ki: Salâh ü'd-din Eyyubî'nin 27 Safer 589, (4 Mart 1193) de Dimişk'ta vefatı üzerine memleketi oğulları, kardeşleri, yeğenleri arasında taksim edilerek Eyyubiye Devleti parçalanmıştı. Salâh ü'd-din'in kardeşi El-Âdilevvel Seyfü'd-din Ebubekir ayrı ayrı hükûmet kurmaya yeltenmiş olan aile efradını birer birer itaate mecbur etti. Nihayet 1196-1199 yıllarında Mısır ve Suriye'nin büyük bir kısmını elde ederek kendi oğullarından El-Evhat Eyyubî'yi H. 596 da Elcezire'de Meyyafarikin vilâyetine tâyin eyledi. El-Evhat'tan sonra kardeşi Muzafferü'd-din Musa 1210-1220 yıllarında buralarda valilik yaptı. Seyfü'd-din Ebubekir'in vefat tarihi olan 1218 yılına kadar bütün Eyyubiye devletinin hükümdarı olmuştu. Siirt de hükümdarlık sınırları içindeydi. İşte Siirt minberi bu devrede yapılmıştır.

Minberde adı geçen ustaların kim olduklarını bilmiyoruz.

—oOo—

KAYSERİ HAND YAHUT HUVANT HATUN CAMİ'İ MİNBERİ

— 6 —

Bu eser büyük tip minberlerden ve minberlerin şaheserlerindedir. Yazı ve motiflerindeki üslûp, binasındaki ihtişam ile mütenasip ve hepsi bir kemal devrinin ifadesidir. (Resim 11)

Kitabeler :

Minberin sol tarafındaki yazılar :

1 — Minber kapısının yan sövelerinde Selçukî sülûsü ile yukarıdan aşağıya doğru.

1 — بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سَنَةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ

2 — Minber korkuluğunun alt kısmında ise :

2 — مافی السّموات (Böyledir) ومافی الارض من ذالذی یشفع عنده الا باذنه یعام ما بین یدیهوم وما خلفهم ولا یحیطون بشیء من علمه الا

3 — Minber korkuluğunun üst kısmında şu yazılar vardır.

3 — بما شاء وسع کرسیه السموات والارض ولا یؤده حفظهما وهو العلی العظیم صدق الله العظیم وصدق نبيه الکریم صلی الله علیه وعلى اله واصحابه اجمعین السادة الطیین

Bunların hepsi (Sûre: 2, Âyet: 255) dir. «Âyet el - Kürsî» denilen bu âyet Kasaray Ulu Camii Minberinde yazılmıştır. Burada âyetin sonunda «Yüce Tanrı ve onun Kerim olan Peygamberi doğru söyledi. Dua ve niyaz onun, evlât ve eshabının ve cümle temiz nesillerinin üzerine olsun» anlamında bir ululama (Tâzim) cümlesi vardır.

4 — Şerefe altında ufkî olarak (Sûre: 48, Âyet: 1, 2) den bir kısım yazılmıştır.

4 — انا فتحناک فتحاً مبیناً * لیغفرک

5 — Bu yazıya paralel ve bu âyetin devamı olan yukarıda şu bir satır vardır.

5 — الله ما تقدم من ذنبک وما تاخر

Bunların Türkçesi :

«Biz sana aşikâr bir fetih ile fütûhat verdik. Allah senin geçmiş ve gecikmiş günâhlarını mağfiret etmek için... bu fütûhatı verdi» demektir.

6 — Şerefe altında ve Minberin yan tarafında alttan yukarıya doğru bir satır halinde şu yazılar vardır.

6 — [ان الدين عند الله الاسلام وما اختلف الذین اتوا الكتاب الا من بعد ما جاءهم العلم بغياً بينهم ومن یکفر بايات الله فان الله سریع الحساب * فان حاجوک فقل اسلمت وجهی لله ومن اتبعن و قل للذین اتوا الكتاب

7 — Altıncı satıra paralel olarak yukarıdan aşağıya doğru şu yazılar yazılmıştır :

7 — وَالْآمِينَ اسَلَمْتُمْ فَاَنْ اسَلَمُوا فَقَدْ اسْتَدْتُوا
وَاَنْ تَوْلُوا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَانْتَهُ بِصَبْرِ بِالْمَعَادِ *
اَنْ الذِّينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ الذِّينَ
بَغْيٍ حَقٌّ وَيَقْتُلُونَ الذِّينَ

8 — Minberin bu yüzünde ve nihayetinde ise aşağıdan yukarıya doğru şu yazılar vardır. :

8 — يَا مَرْوَنَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابِ
الْعَمِّ * اُولٰٓئِكَ الذِّينَ خَبَطْتَ اَعْمَالَهُمْ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ * بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ اللّٰهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ
يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ *

6-8 numarada yazılanlar (Sûre: 3, Âyet: 19, 20) dir. Bunların Türkçeleri: «Allah yanında din, İslâm dinidir. Kitap ehli kendilerine ilim geldikten sonra aralarında hasetle ihtilâf eylediler. Allahın âyetlerini inkâr edenlerin hesaplarını Allah pek çabuk yapar. Seninle mubahaseye kalkıştırlarsa de ki, ben ve bana tâbi olanlar Yüce Allah'a müslimleriz. Ehli kitaba ve müşriklere İslâm oldunuz mu? deye sor. Eğer islâm olurlarsa muhakkak hidayete ererler. Eğer kabul etmezlerse sana lâzım olan tebliğdir. Allah kullarını görür-cüdür. Allahın âyetlerini inkâr, haksız yere Peygamberleri katil, insanlardan doğru ile emreyleyenleri telef edenleri acılı azap ile müjdele. Dünya ve ahirette amelleri habtolan onlardır. Ve onlara nusret eden de yoktur.»

Minberin Sağ Tarafındaki Yazılar :

Minberin sol tarafında gördüğümüz yazılar bazı farklarla sağ tarafında yazılmıştır. Farklar şunlardır:

1 — 4, 5. satırlarda yazılan ve (Sûre: 48, Âyet: 1, 2.) bu tarafta yoktur.

2 — «Âyet el - Kürsi» sonundaki dua cümlesi burada şu şekildedir:

9 — صدق الله العظيم وصدق نبيه الكريم وصلى
[Kırık] وخاتم النبيين وعلى الله وصحبه اجمعين
وعلى ساير المسلمين آمين اللهم آمين يارب العالمين
ويا قاضي الحوائج السائلين ويا ارحم الراحمين
ويا خير الناصرين .

Türkçesi:

«Yüce Tanrı ve onun Kerim Peygamberi ve nebilerin sonu doğru söyledi. Selâm ve dua onun ve evlâdile cümle eshabının ve başka müslümanların üzerine olsun. Amin. Ey Allahım Amin. Ey Âlemlerin Rabbi olan, muhtaçların ihtiyaçlarını yerine getiren, merhametlilerin en merhametlisi ve yardımcıların en hayırlısı olan Allahım amin.»

3 — Sekizinci satırın sonundaki Besmele ile «İhlâs Sûresi» buraya yazılmamıştır.

Tarih :

Cami'i yaptıran H u v a n t H a t u n, Selçuk hükümdarlarından I. Alâü'd-din Keykubad'ın ailesi, Keykubat'ın oğlu II. Keyhüsrev'in anasıdır. Böyle bir hükümdarın ailesi, diğerinin anası olmak herkese nasip olmayan bir devlettir. H u v a n t H a t u n bilhassa hayır ve hasenat bakımından o devletin hakkını vermiş bir Türk kadınıdır. Mezar taşında ve hayır eserlerinin kitabelerinde şahane cıkab ile anılmıştır. H u v a n t H a t u n mevzuumuz olan minberin bulunduğu câmi'ini H. 635 yılında yaptırmıştır. Minberde tarih kitabesi olmadığı için cami'in inşa tarihini, minberin de tarihi olarak kabul ettik. Cami H. 1130 da esaslıca tamir edilmiştir. (42). Bu cami'in yanında bir medresesi ve bu iki eser arasında türbesi vardır. Bunlardan başka Tokat'ın Pazarı nahiyesinde büyük tipte Kervan sarayı yaptırmıştır. Bu binaların hepsi Türk san'atının birer şahikasıdır. Mehazlerimizde H u v a n t H a t u n'

un baba tarafı yazılı değildir. Fakat kitabelerinden adının Mahperi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. (43)

—oOo—

DİVRİĞİ ULU CAMİ MİNBERİ

— 7 —

Ulu Cami Anadolu'daki dini mimarimizin şahikalarındandır, minberde cami'ye uygun bir azâmet ve ihtişam ifade eder. Bu göz ve gönül alıcı eserleri gördükçe ne gibi muhafaza tedbirleri aldığımızı düşünüyorum. Esefle bir (hiç) demekten başka bir şey aklıma gelmiyor. Bu san'at şaheserlerinin tozdan, topraktan, haşarattan, rutubetten hatîâ insanların tahribinden korunmaları için bir kimyager müfettişe mürakabe ettirilmesini faydalı görüyorum. Sadede gelelim :

Kitabeler ve Tarih :

Minberin kapısı cephesindeki kitabeler :

1) Minberin aynalık kısmında S e l ç u k sülüsü ile ve nebatî süsler arasında yüksek kabartma ile şu iki satır yazılmıştır. (Resim 12)

1 — قال الله سبحانه وتعالى و كلامه صدق

2 — وان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احداً

Mânası :

«Yüksek ve noksansız olan Allah söyler, onun sözü doğrudur, mescitler Allahındır. Allah ile beraber diğer birine dua etmeyin. «

2) Minber kapısının sağ ve sol kenatları yukarısında şu iki satır yazı vardır. (Resim 13)

« H a t u n kelimesinin aslı Türkçedir. Türkçedeki (katun, kadun, kadın) dan Arapça'ya geçmiş ve Hatun şekline girmiştir. D i v a n u L û g a t ' i t - T ü r k İstanbul tab'i, Cilt: 1, Sahife: 243.

« Sûre: 72, Âyet: 8, Tercümeli Kur'an-ı Kerim, Sahife: 543.

الملك الله الواحد القهار

العظمة الله الاحد الستار

Türkçesi: « *Mülk bir ve kahhar olan Allah içindir, azâmet, yücelik, ululuk mah-lûkatın kusurlarını örtücü afvedici ve bir olan Allaha mahsustur.* » anlamındadır.

3) Minber kapısının sağ sövesinde yukarıdan aşağıya doğru şu iki hadis-i şerif yazılmıştır (Resim 14)

1 — قال النبي صلى الله عليه وسلم الصلوة قربان كل تقى

2 — وقال عليه السلام الامام ضامن والمؤذن مؤتمن

(Bu iki hadis-i şerifin arasına korkuluktan gelen başka bir hadis-i şerifin sonu girmiştir.)

Bunların Türkçesi :

« *Hazreti Peygamber söyledi: Namaz bütün müttakileri Allaha yaklaştırır, yahut müttakileri Allaha yaklaştıran namazdır. Diğer Hazret-i Muhammed söyledi: İmam, mes'ul, ödeyici, müezzin de -bilhassa ezamı vaktinde okuması bakımından- emniyetli, mutemet adamdır.* »

4) Minber kapısının sol sövesinde aşağıdan yukarıya başlıyan birinci satırın nihayeti korkuluğa doğru devam eden bir hadistir. (Resim 15) Bunu sol yan taraftaki yazılar arasında göreceğiz. Bu sövenin yukarısında şu hadis yazılmıştır.

قال النبي عليه السلام الجمعة فرج المساكين (*)

« *Hazret-i Muhammed söyledi : Cuma miskinlerin ferahlığı, sadlığı, haccıdır.* » demektir. Bu hadisin tamamı Ç o r u m U l u C a m i i M i n b e r i n d e yazılacaktır.

Minberin sağ tarafındaki yazılar :

1) Taht altında duvar tarafında söveden yukarıya doğru başlayıp « K u r ' a n t a h t ı » yanında, ufki olarak ve yuka-

(*) Bu hadis-i şerif (الجمعة حج القفرا) ve (الجمعة حج المساكين) şekillerinde mevcuttur. B.K. «Cami us-sagır yazma nûsha s. 223b ve 224A. Vakıflar arşivi kütüphanesi No: 76.

rıdan aşağıya doğru devam eden yazılar âyettir. (Resim: 16) (Sûre: 2, Âyet: 125-128) dir.

قال سبحانه تبارك وتعالى

125 واذ جعلنا البيت مثابة للناس وامنا واثخذوا
من مقام ابراهيم مصلى وعهدنا الى ابراهيم واسماعيل
ان طهرا بيتى للطائفين والماكفين والركع السجود
* 126 واذ قال ابراهيم رب اجعل هذا بلداً آمناً
وارزق اهله من الثمرات من امن منهم بالله واليوم
الآخر قال ومن كفر فأتته قليلاً ثم اضطره
الى عذاب النار وبئس المصير *

127 واذ يرفع ابراهيم القواعد من البيت واسماعيل
ربنا تقبل منا انك انت السميع العليم * 128
ربنا واجعلنا مسلمين لك ومن ذريتنا امة مسلمة
لك وارنا مناسكنا وتب علينا انك انت التواب
الرحيم *

Türkçesi :

«125- Eylediğimizi yad ve Makam-ı Ibrahim'i namazgâh ittihaz ediniz. Ve Ibrahim ve Ismail'e beytimi tevaş edenler, itikâf eyliyenler ve namaz kılanlar için tathir edin diye emrettik 126- Ibrahim : Ya Rabbi burasını emin bir belde kıl ve ehlinden Allaha ve ahirete iman edenleri dünyanın mahsulünden rızıklandır, dedikde Allah : onlardan küfür edenleri de az bir şey müstefit eder. Sonra cehennem azabına muztar kılarım. Orası ne fena gidilecek yerdir buyurdu. 127 - Ibrahim ile Ismail beytin duvarlarını yüksettiklerinde Ya Rabbi bizden kabul buyur. Sen işittir ve bilirsin. 128 - Ya Rabbi bizi sana iki müslim kıl ve zürriyetimizden sana bir ümmet-i müslime yarat bize menasikimizi göster ve bizi mağfiret buyur, sen kullarına acır ve affedersin.» demektir.

2) Taht altındaki sathı ufki olarak kat'eden dört kuşak vardır. Bunların yu-

karıdan birincisi üzerinde âyetin devamı vardır. Bu birinci maddede yazıldı. İkinci kuşakta şu hadis-i şerif yazılıdır.

قال رسول الله صلوات الله عليه من امن امن

Türkçesi : «Dua ve niyaz üzerine olsun, Allahın Resulü Hazret-i Muhammed söyledi. Emin olan yahut iman eden emniyette olur.»

Üçüncü kuşakta şu hadis-i şerif vardır.

قال النبي عليه الصلوة والسلام من تعلم القرآن وعلم الناس كنت له دليلاً الى الجنة وشفيماً

Mânası :

«Salât ve selâm üzerine olsun-Hazret-i Muhammed- söyledi :

Herkim kurânı öğrenir ve insanlara öğretirse ben onun cennete delili ve şefil olurum.»

3) Minberin alt sathını teşkil eden müsellesin dik hattı üzerinde aşağıdan yukarıya doğru şu hadis-i şerif devam eder.

عن انس ابن مالك عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال ينبع بحجرى للعبد اجرهم وهو معه في قبره بعد موته من علم علماً او كرى نهراً او ختر بئر او عرس نخلاً او نبى مسجداً او ورت مصحفاً او ترك ولداً استغفراً صدق رسول الله

Mânası :

«Malikoğlu Enes Peygamberimiz Efendimizden rivayet ediyor:

Hazret-i Peygamber buyurmuştur ki insan öldükten sonra kabrinde iken onu işlemiş gibi sevabı yazılacak işler şunlardır :

İlim öğreten, su getiren, kuyu kazan, meyve ağacı diken, mescit bina eden, Mus-haf bırakan ve bir de anası, babası için mağfiret dileyen evlât yetiştiren kimsenin sevabı kesilmez. Öldükten sonra da devam eder.»

4) Minber korkuluğunun alt kısmını teşkil eden bordürde ise şu hadis vardır. (45)

قال النبي صلى الله عليه وسلم إذا دخلتم رياض الجنة فارتعوا قبل يارسول الله وما رياض الجنة قال المساجد قيل وما الرتع فيها قال ان تقول سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ولا حول ولا قوت الا بالله العلي العظيم

Türkçesi : «Dua ve niyaz üzerine olsun. Hazret-i Muhammed söyledi. Cennet bahçesine girdiğiniz zaman orada irtia, yiyip içiniz, eshab-ı kiram cennet bahçesi neresidir ya Resûl Allah dediler. Mescitlerdir, buyurdu. Onda yapılacak iş, yenilecek şey nedir? dediler : Allahı tesbih edertim. Övmek ve övmek ona mahsustur. Tapılacak yoktur, ancak bir Allah vardır ve o Allah büyüktür. Başka kuvvet ve kudret sahibi de yoktur. Ancak o yüce Tanrı vardır.» demektir, dedi.

5) Korkuluğun üst kenarında yukarıdan aşağıya doğru şu iki hadis-i şerif yazılmıştır.

قال النبي صلى الله عليه وسلم من نبى الله مسجداً ولو كفتخس طاة نبى الله له بيتاً فى الجنة

وقوله صلى الله عليه وسلم من كان فى محلة مسجداً فيكسبه وينوره بنور السراج ويبسط فيه البوارى او غيرها جزاؤه يوم القيمة الجنة والعبرى

Türkçeleri : «Hazret-i Muhammed söyledi: Her kim Allah için kartal yuvası kadar da olsa bir mescit yaparsa Allah da onun için, cennette bir ev yapar.»

⁴⁵ Bu hâdis-i şerif bir iki kelime farklı olarak Sahihî-Buharî'nin mescitler kısmında şu şekilde mevcuttur :

قال صلى الله عليه وسلم إذا مررتم برياض الجنة فارتعوا قبل وما رياض الجنة قال المساجد قيل وما الرتع يارسول الله قال سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر

Diğerinin Türkçesi :

«Hazret-i Peygamber (S.A.) söyledi. Bir kimse mahallesindeki mescidi kandille ıstır, hasır döşer ve başka suretle donatırsa onun mükâfatı kıyamet gününde Cennet ve emsal olmıyan nimetlerdir.»

6) Yine sağ taraf korkuluğunun iki kenarını birbirine bağlayan kuşakların üzerinde şu hadis-i şerif vardır.

قال النبي عليه وسلم علم الايمان الصلوة

Türkçesi : «Hazret-i Peygamber söyledi: İmanın alâmeti namazdır.»

7) Minberin sağ yan kısmının alt tarafında iki satır halinde şu hadisler yazılmıştır.

قال النبي صلوات الرحمن عليه من طلب العلم تكفل الله يرزقه وقوله عليه السلام من يرد الله به خيراً يفتقه فى الدين والهمة رشده وقال عليه السلام لكل شى عماد وعماد اهل الدين الفقه وقال عليه السلام الملماء امناء الله على خلقه وقال عليه الصلوة والسلام علم لا يتغ كثر لا يتفق منه

Türkçesi : «Hazret-i Peygamber söyledi : Her kim ilim talebederse Allah onun rızkını kefaleti altına alır, tekeffül eder. Allah bir kimseye hayır, iyilik irade ederse onu dinde fakih yapar. Yani din bilgilerinin âlimi olur. Basiret sahibi olur, az sözden çok mana çıkarır. Azim ve gayreti onu doğru yola getirir.» ⁴⁶

«Selâm üzerine olsun. Hazret-i Muhammed söyledi: Her şey için bir direk vardır. Dinin direği de fıkıh ilmidir. Ve yine Hazret-i Muhammed söyledi: Ulema halkın üzerinde Allahın eminleridir. Diğer bir ifade ile bilginler. Allahın halk üzerinde emniyet ettiği insanlardır. Selâm üzerine olsun Hazret-i Muhammed söyledi: Faydasız ilim, kendisinden faydalanılmıyan hazinedir.»

⁴⁶ Bu hadis-i şerif Şerh-i Meşarık Li İbn-i-Melek, cilt 1, sayfa : 81 de yazılmıştır. Hadisin son iki kelimesi kitaba geçmemiştir.

Bu iki satır ortasında bir kuşak üzerine yukarıdan aşağıya doğru yazılmış şu yazılar vardır.

اللهم اغفر لكتابه محمد

Türkçesi : «Ey Allahım, kâtibi yani bu minberdeki yazıları yazan hattat Mehmet'i estirge.»

Minberin sol tarafında âyet ve hadislerle iki kitabe yazılıdır. Şimdi bunları görelim :

Minberin sol tarafındaki yazılar :

1 — Minber kapısının sol sövesinde aşağıdan yukarıya doğru şu hadis-i şerifler yazılmaya başlanmış korkuluğun üst koluna dönerek devam etmiştir.

روى عن ابن عباس عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال من نبى الله تعالى بيتاً يعبد الله تعالى فيه من مال حلال نبى الله تعالى له بيتاً فى الجنة من درره وياقوت وعن ابى هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انه قال من نبى مسجداً اعطاه الله تعالى بكل ذراع الف الف حسنة

Türkçesi : «İbn-i Abbas'tan rivayet olundu. Selâm ve dua üzerine olsun. Hazret-i Peygamber buyurmuştur ki Her kim Yüce Tanrıya ibadet için helâl malından bir ev (mescid) yaparsa Cenab-ı Hak da onun için cennette inci ve yakuttan bir ev yapar. Ebu Hüreyre'den rivayet edildi. Selâm ve dua üzerine olsun Resul (S. A.) buyurmuştur ki her kim mescit yaparsa Yüce Tanrı her bir zirama milyon hasene (sevap) ihsan buyurur.»

2 — Minberin şerefe altından aşağıya doğru şu hadisler vardır.

عن رسول الله صلى الله عليه وسلم عن جبريل عليه السلام عن الله عز وجل ان خير البقاع المساجد وان من نبى الله تعالى مسجداً نبى الله تعالى بيتاً فى الجنة من لؤلؤة

وقال عليه السلام بشر المشائين الى المسجد فى ظلم الليل بالنور تام يوم القيمة

Türkçesi : «Hazret-i Muhammed (S. A.), selâm üzerine olsun.

Hazret-i Cibril'den o da Aziz ve Celil olan Hazret-i Allaha tan (naklen söyledi.) muhakkak yerlerin hayırlısı Mescitlerdir. Her kim Allah için bir mescit yaparsa Allah-u Taâlâ da onun için Cennette inciden bir ev yapar.» Buradaki diğer hadisin Türkçesi : «Gece karanlığında yürüyerek Mescide gidenleri kıyamet gününde tam bir nur ile müjdele.» demektir.

3 — Minberin yan kısmında geçmeler arasında tahrir çizgileri ile ayrılmış satırda şu hadis yazılmıştır.

قال صلى الله عليه وسلم من كرم فى المسجد كلام الدنيا احبب الله عماله اربعين سنة صدق الله وصدق رسول الله .

Türkçesi : «Her kim Mescitlerde dünya kelâmından bir söz söylese Allah onun kırk senelik amelini mahveder. Allah ve Resulu doğru söyledi.»

4 — Minberin yan tarafında ve süpürgelik kısmında şu hadisler yazılıdır.

قال النبي صلى الله عليه وسلم الصلوة عماد الدين فمن اقامها فقد اقام الدين ومن تركها فقد هدم الدين وقال عليه السلام الصلوة نور المؤمن

Türkçesi : «Selâm ve dua üzerine olsun. Hazret-i Muhammed söyledi : Namaz dinin direğidir. Her kim namaz kılarsa dinini ihya etmiş, her kim namazı terkederse dinini yıkmış olur ve Peygamber (S.A.) söyledi: Namaz müminlerin nurudur.»

5 — Şerefe altının süpürgelik kısmında ise şu hadis-i şerif vardır.

قال النبي صلى الله عليه وسلم المسجد بيت كل اتقى

Türkçesi : «Hazret-i Nebi (S.A.) söyledi: Mescid tümle müttakilerin evidir.»

6 — Minberin korkuluk gergilerinde şu hadis-i şerif yazılıdır.

قال النبي صلى الله عليه وسلم لكل شئ تحبة تحبة المسجد ركعتان

Türkçesi : «Her şey için bir selâm vardır. Mescidin selâmı (Mescide verilecek selâm) da iki rik'at namazdır.»

سایانشاه بن شاهنشاه نصیر امیر المؤمنین خلدالله
ملکه فی تاریخ سنه ثمان و ثلثین و ستایه

7 — Minberin şerefe altında ve yandan başlayarak yukarıya doğru, yukarıda ufki olarak, sonra yukarıdan aşağıya doğru (Sûre: 9, Âyet: 18-22) yazılmıştır.

Mânası :Allah rızası için bu mübarek minberin dikilmesini, yerine konmasını, adaletli bilgin padişah, din ve dünyanın keskin kılıcı, Mü'minlerin beyi (Abbasi Halifesi) nin yardımcısı Şahinşah oğlu Süleyman Şah oğlu Ahmed Şah, -Allah memleketini ebedî kılın- 638 tarihinde emretti» demektir.

قال الله تعالى

انما يعمر مساجدالله من امن بالله واليوم الاخر
واقام الصلوة واتى الزكوة ولم يخس الا الله فسي
اولئك ان يكونو من المهتدين * اجلتم سقاية
الحاج و عمارة المسجد الحرام لمن امن بالله واليوم
الاخر و جاهد في سبيل الله لا يستون عندالله والله
لا يهد القوم الظالمين * الذين امنو وهاجروا
و جاهدوا في سبيل الله باموالهم و انفسهم اعظم
درجة عندالله و اولئك هم الفازون - يشرهم
رحم برحة منه و رضوان و جنات لهم فيها نعيم
مقيم * خالدین فیها ابدآ ان الله عنده اجر عظیم *

9) Minberin sol yan aynalıği ortasında da yıldız biçimli bir madalyon içinde şu usta kitabesi vardır.

عمل احمد
بن ابراهيم
التفليسي

Mânası :

«Tiflisi İbrahim oğlu Ahmed yaptı» demektir. (Resim 16 A)

Tarih :

Emir Mengücek; Saltık Artuk, Danişment gibi Malazgirt harbinden, 1071 senesinden sonra Anadolu'nun istilâsına nemur olan beylerdendir. Mengücek Kemah'ı zaptetti, orayı merkez yaptı, akınlarına başladı. Erzincan, Köğonya, Divriği gibi şehirleri zaptetti. Suriyeli Mişé'le göre Artuk hanedanından Belek, Mengücek Gazî'yi mağlup ve Kemah'ı zaptetti. Mengücek Trabzon Rumlarına iltica etti. Oradan aldığı kuvvetle memleketlerini elde etmek istediye de tekrar mağlup oldu. Bu vak'a İbni Esir'e göre H. 514 te oldu. Mengücek Gazî'den sonra Erzincan ve Kemah'ı oğlu Davud Şah hükümdar oldu. Davud Şah'tan sonra da oğlu Ebü'l-Muzaffer Fahrü'd-din Behram Şah geçti. (47) 1192 de II. Kılıçaslan vefat

Türkçesi : «Allahın mescitlerini ancak Allaha ve ahiret gününe iman edip namazlarını kılan ve zekât veren, Allah-tan başkasından korkmayanlar imar ederler. Memuldu ki onlar hidayete nail olanlarla beraber olalar. Hacılara su vermeyi Mescid-i haramın tâmiri Allaha ve Ahiret gününe iman eden, Allah için cihad eyleyen gibi mi addedersiniz. Bunlar Allah indinde müsavî olmazlar. Allah zalim olan kuvmi hidayet etmez. İman, hicret ve malları, nefisleriyle Allah yolunda cihad edenler Allah yanında daha büyük derecedirler. Faiz olanlar da onlardır. Onları rahmet rızası ile onda daimî nimetler bulunan cennetlerle tebşir eder. O cennetlerde ebedî kalırlar. Allah indinde büyük ecir vardır.

8) Minber korkuluğunun alt bordüründe şu kitabe vardır.

امر بنصب هذا المنبر المبارك لوجه الله تعالى الملك
العالم العادل حسام الدنيا والدين احمد شاه بن

ettiği vakit Behram Şah hükümdardı. Gençeli Nizamî «Mahzen ül-Esrar» kitabını 1178-79 yıllarında bu hükümdara armağan etmişti. Behram Şah bir kızını Selçukilerden Rük'nü'd-din Süleyman Şah'a, diğer kızını da Erzurum Melikine vermişti. Behram Şah 1225 de çok yaşlı olarak öldü, yerine oğlu Alâü'd-din Davud Şah hükümdar oldu. Davud Şah'ın âlim, müneccim ve riya-ziyeci olduğunda me hazlar müttefiktirler. Alâü'd-din Keykubat'a karşı komşu devletlerle ittifak ettiği bahanesiyle arası bozuldu. Keykubat Erzincan'ı ve civarını zaptetti. 1227 yılında Davud Şah'a Akşehir ve Ilgın'ı verdi. Erzincan Padişahlığına da oğlu Gıyasü'd-din Keyhüsrev'i tayin eyledi. Erzincan'ın zaptını, Abdü'l-lâtif 17/Zilkade/625, (18/I. Teşrin/1228) olarak göstermektedir. ⁽⁴⁸⁾ Kögonya, Şebinkarahisar'da Davud Şah'ın kardeşi Muzafferü'd-din Mehmet hükümdardı. Aynı sene içinde Alâü'd-din Keykubat buraları da zaptederek, hükümdarını üç oğlu ile birlikte Kırşehir'e nakletti. Kırşehir'i kendilerine ikta eyledi. Mengüceklerin Erzincan ve Kögonya şubeleri böylece ve 1227 yılında sona erdi. ⁽⁴⁹⁾ Şimdi Divriği şubesine gelelim:

Divriği şubesi Mengücek oğlu İshak'ın oğlu I. Süleyman ile başlar. Bunun oğulları ve halefleri olan üç hükümdarın adı minber kitabesinde yazılıdır. Bunlar Ulu Cami'in, dolayısıyla minberin bânisi olan Hüsamü'd-din Ahmed Şah ile babası Süleymanşah ve dedesi Şahinşah'tır. Ahmed Şah Mengüceklerin Erzincan şubesi hükümdarların-

dan Fahrü'd-din Behram Şah'ın Kızı Turan Melek ile evlenmişti. Hayır sahibi oldukları kadar yüksek zevk ve ideal sahibi, dindar olan bu iki Türk büyüğü karı koca, Türk mimarisinde mimarî tezyinatta yazı ve ağaç oyma işlerinde eşi emsali olmayan değerli eserler yaptırmışlardır. Bunlar Ahmed Şah'ın adına yapılmış olan Ulu Cami ve H. 628 tarihli minberiyle Turan Melek adına yapılmış H. 626 tarihli Darüşşifadır. Ahmed Şah'ın babası bu devletin üçüncü hükümdarı olan II. Süleymandır. Süleyman'ın babası da Seyfü'd-din Şahinşah'tır. ⁵⁰ Divriği'de Kale Cami'ini ve bu cami için ağaç oyma minberlerin güzel örneklerinden bir tanesini de Şahinşah yaptırmıştı. Kale Cami'i harabe yüz tutmuş olmalı ki minber son zamanlarda Cedit Paşa Cami'ine naklolunmuştur. 1949 da hapisane ittihaz olunan Cedit Paşa Camiindeki mevküfler mangal yakmak için bu baha biçilmez minberin ağaçlarından istifade etmişlerdir. Böylece minberin yan tarafından bir kısım geçmelerle kapı sövesinden bir parça ve bir de kitabesi kalmıştır. (Resim: 17) ⁵¹

Kitabe satır başlarıyla sonlarından biraz eksilmiştir. Fotoğrafından bugün okunulabilen satırlar şunlardır.

... الاسلام والمسلمين قاتل الكفرة ...
 ... المتمردين زعيم جيوش المسلمين ...
 ... بهلوان الروم والارمن ...
 ... [شا] هشام بن سليمان حسام امير
 المؤ [منين]

⁵⁰ Düvel-i-İslâmiye, sayfa : 224-225.

⁵¹ Yüksek Okullarımızda Sanat Tarihî Dersleri okutulmadıkça daha böyle bir çok tarihî hataların işlenmesi beklenilebilir. O zamanın kaymakamına niçin sormuyoruz bu camii niçin hapisaneye çevirdi? ve niçin sanat eseri minberi muhafaza altına almadı? Tarihî eserlere karşı işlenen suç'lar da tarihidir. Tarih yaşadıkça suçlularına lânet okunacaktır.

⁴⁸ Erzincan'ın fethi hakkında İbnî Bîbîntişhalarında geniş bilgiler vardır.

⁴⁹ Erzincan Tarihi, sayfa 52-52.

Kitabede S. ü. l. e. y. m. a. n. oğlu Şahinşah en yüksek elkap ile anılmaktadır.

Minberi yapan Tiflislî İbrahim oğlu Ahmed ile yazıları yazan Hattat Mehmec'din kim olduğunu bilemiyoruz.

—ooo—

MALATYA ULU CAMİİ MİNBERİ

— 8 —

Şehir nüfusunun son asırda Yeni Malatya'ya taşınması dolayısıyla eski ve tarihî Malatya şehri önce bir harabezare dönmüş, sonra ziraata elverişli arazi haline gelmiş, camiler yıkılmış, minareler birer münacaat eli gibi semalara dikilmiş kalmıştır. Ulu Cami de eski bir çul altında vakar ve izetle yatan küheylan gibi ise de varlığından hergün bir parça daha kaybettiği hazin edasından anlaşılmaktadır. Hiç olmazsa minberini kurtarmak düşüncesiyle bu minber de Ankara Etnoğrafya Müzesine getirilmiş bazı onarmalar yapılarak teşhire konmuştur. Orta boy minberlerdendir.

Kitabeler ve Tarih :

Minberin sağ tarafındaki yazılar :

1) Kur'an tahtının altında küfi celişle العزلة yazılmıştır. Mânası : *âlzzet Allah içindir.* demektir.

2) Minberin sağ yanındaki müselleşi teşkil eden bordürün korkuluk altındaki kısmında yukarıdan aşağıya doğru *Âyet el-kürsî* den şu birinci satır.

1 — الله لا اله الا هو الحى القيوم لا تاخذه سنة

ولا نوم له ما فى السموات وما فى الا

Alt kısmında aynı âyetin devamı olan ikinci satır yazılmıştır.

2 — رض من ذى الذى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم

Taht altında yukarıya doğru bu âyetin sonu şu üçüncü satır olarak devam eder.

3 — وما خلفهم ولا يحيطون بشئ من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات والارض ولا يؤده حفظهما وهو العلى العظيم

Bu âyet yukarıda geçmiş olduğu için tercümesi yazılmamıştır.

3) Minber korkuluğunun üst kısmında (Sûre: 9, Âyet: 19) yazılmıştır.

جنتكم سقاية الحاج و عمارة المسجد الحرام كمن آمن بالله و اليوم الآخر وجاهد فى سبيل [الله]⁵² لا يستون عنده الله [والله لا يهدى القوم الظالمين]⁵³ صدق الله

Minberin sol tarafında :

1) Bu minberin külâh kısmı yoktur. Külâh bakiyesinde kelime-i tevhîd لا اله الا الله محمد رسول الله yazılmıştır.

Kur'an tahtı altında ise şecerî küfi ile besmele (بسم الله الرحمن الرحيم) vardır.

2) Minber korkuluğunda aşağıdan yukarıya doğru (Sûre: 9, Âyet: 18) yazılmıştır.

... مساجد الله من آمن بالله و اليوم الآخر و اقام الصلوة و آتى الزكوة و لم يخش الا الله فمسي اولئك ان يكونوا من المهتدين

Bu iki âyet ve Türkçeleri S i i r t C a m i i M i n b e r i n d e geçmiştir. Burada âyetin ilk iki kelimesi kırkıktır.

3) Korkuluk altında yine aşağıdan yukarıya doğru inşa kitabesinin şu birinci kısmı vardır.

⁵² Kur'an-ı Kerimde böyledir (Sûre: 9, Âyet: 19.) minbere [] içindeki kelimeler yazılmıştır.

⁵³ Bu âyetin [] içindeki sonu yerine 20 taci âyetin sonundan dört kelime yazılmıştır.

1 — امر بناهد الجامع المبارك الامير الاجل
السيد جمال السيادة زين الدين تاج الشرق

4) Minberin yan kısmı alt tarafında
ufki olarak inşa kitabesi devam eder.

2 — معين المجاهدين فخر الفزاة ابو الوفا عزیزی
بن امير كيا العلوی

5) Taht altı ile minber yanını birleş-
tiren bordür üzerinde yukarıdaki inşa
kitabesinin devamı olan şu yazılar var-
dır:

القزوينی غفرالله له والمؤمنين والمؤمنات والمسلمين
والمسلمات والاحياء منهم والاموات بالغ بيننا
وبينهم في الحيات وانك مجيب الدعوات

3, 4, 5. inci bentlerde yazılan inşa
kitabesinin tercümesi :

« Bu mübarek cami'in yapılmasını
Gazilerin istihar ettiği Tanrı için savaşan
askerlerin yardımcısı, şark âleminin baş
tacı, dinin ziyneti, Peygamber neslinin
güzeli, büyük Emir Kazvinli Emir Kiya
oğlu Ebü'l-Vefa Azizî emretti, A l-
l a h onu ve cümle erkek ve kadın mü'min
ve müslimleri onlardan hayatta olanları
ölmüş bulunanları esirgesin. Aralarını hay-
ır işleriyle birleştiresin muhakkak duaları
kubul eden sensin Allahım» demektir.

Tarih :

Bu minber 1932 de A n k a r a
E t n o ğ r a f y a M ü z e s i'ne nak-
lolunmuştur. Yukarıda yazılan inşa kita-
besi bir çok yüksek vasıflarla anılan
E b ü ' l - V e f a A z i z î B e y ' i n c a -
m i ' i yaptırdığına dairdir. Kitabe min-
bere yazılmış olduğuna göre minberin
bânisi de A z i z î B e y olacağı şüp-
hesizdir. U l u C a m i ' i n g a r p k a -
p ı s ı üzerinde A n a d o l u S e l ç u k -
l u l a r ı n d a n K e y h ü s r e v o ğ l u K e y -
k â v u s z a m a n ı n d a E b u b e k i r
o ğ l u Ş a h â b ü ' d - d i n İ l y a s t a -
r a f ı n d a n b u k a p ı n ı n y a p ı l d ı ğ ı n a d a i r H .
645 tarihli bir kitabe vardır. Bu işin mü-

hendis, üstat H ü s r e v eliyle yapıldığı da yazılmıştır. ⁵⁴

Cami'in şark kapısı üzerinde ise:
«Allahın kullarından bir kul tarafından
672 yılında bu cami'in tecdit edildiği»
kayıtlıdır. Şayan-ı dikkattir ki bu iş de
yukarıda adı geçen Mühendis H ü s r e v
tarafından yapılmıştır. ⁵⁵

Mihrap üstündeki kubbeyi tutan
kemerlerde, kubbe kasnağında bir çok
âyetler yazılmış olup, bunlardan ey-
van kemerindeki *Âyet el-kürsî* sonunda
*Malatya'lı Ebu Bekir oğlu mühendis Ya-
kub yaptı.* demek olan şu:

عمل البنا يعقوب بن ابو بكر الملقب
önündeki kemerde görülen yazıların ni-
hayetinde ise «Y a k u p o ğ l u A h m e d
yazdı.» anlamında. İmza-
ları vardır. Bütün bu incelemelere rağmen
cami'in inşa tarihi ve ilk bânisine
ait bir kayıt bulamıyoruz. Eğer minbe-
rin bu cami'e ait olduğu kabul olunur-
sa H. 645 ten evvel yapılmış olacağı şüp-
hesizdir. Cami vakfiyeleri, arşiv kayıtları
ve mahallinde yapılacak araştırmalarla
cami'in inşa tarihi ve bânisinin kim
olduğu minberin başka bir cami'e ait
olup olmadığını tesbit mümkün olacaktır.
⁵⁶

Minberin başka cami'e ait olduğunu
tahmin edenler kitabeyi tam okuyamadıkları
için kitabede yazılı (Z e y n ü ' d -
d i n) lâkabından D u l k a d i r -
o ğ u l l a r ı devletinin kurucusu Z e y -
n ü ' d - d i n K a r a c a ' y ı hatırladık-

⁵⁴ Bu kitabede Cami'in değil kapısının
yapıldığı yazıldığına göre evvelden mevcut bir
cami bulunduğu muhakkaktır. A k s a r a y
S u l t a n H a n ı kapısında da böyle kapı
tamirine ait bir kitabe vardır.

⁵⁵ Bu kitabeler III. cü Türk Tarih Kongresi
zabıtları, sayfa : 434.440 da tarafımdan neşre-
lunmuştur.

⁵⁶ Cemi ve dolayısıyla minber bânisinin va-
sıfları arasında görülen السيد جمال السيادة معين
المجاهدين فخر الفزاة gibi elkap, E l â z i z
M i n b e r i n d e k i kitabede de geçmektedir.
E l â z i z M i n b e r i üzerindeki elkap ya-
zılırken bunlarla mukayeseler yapılmıştır.

larını ifade edenler vardır. ⁵⁷ Halbu-ki minber kitabesi yukarıda yazıldığı gibi cami'in Emir Kiya oğlu Azizi tarafından yapıldığını açıkça göstermektedir. (Resim 18) Bununla beraber minberin başka bir cami'den getirilmiş olması ihtimalden uzak değildir. Ebü'l-Vefa Azizi hakkındaki incelemelerimiz Harput Ulu Cami'i Minberi münasebetiyle yazılmıştır. Bu minberin bulunduğu cami'i yaptırdığı kitabesinden anlaşılan Emir Kiya oğlu Ebü'l-Vefa Azizi Harput Minberindeki kitabeye göre o cami'i de tamir ettirmiştir. Kendisi Artuk Oğulları zamanında Malatya, Harput illerinde vali, kumandan gibi önemli bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.

Bu cami'in iç avlusuna bakan kuzey bölümü duvarında Kısariye kitabesi vardır. Bu kitabe çok noksan olarak neşredilmiştir. ⁵⁸

Bu cami'in kitabelerini evvelce neşretmiştim. ⁵⁹ Bu kitabenin fotoğrafı Malatya'nın değerli gençlerinden Celâl Yalvaç tarafından bana gönderilmiştir. Kitabe mermer üzerine sülüs ile yazılmıştır. 0.34x0.61 eb'adındadır. (Resim 19) Fotoğrafından okuduğum metin şudur:

1 — بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اِنشَا هذِهِ الْقِیَاسِیَّةُ

2 — الْمُبَارَكَةُ الْمَقْرَأُ الشَّرِیْفُ السَّیْفِی [کتلی

الملمطاوی

3 — الطَّاسِرِی ؟] نَائِبُ السُّلْطَنَةِ الشَّرِیْفَةِ بِمَلْطِیَّةِ

المَحْرُوسَةِ اعْزَالَه

Türkçesi : «Estirgiyen ve bağışlıyan Yüce Tanrı adile. Muhafaza olunmuş Malatya şehrinde yüksek saltanatın nazibi (Valisi, Mümessili) bulunan کتلی الملمطاوی

⁵⁷ Prof. Albert Gabriel ve Jean Sauvaget. Voyages Archeologiques, dans la Turquie Orientale, Sayfa: 353.

⁵⁸ Aynı eser, Sayfa 353.

⁵⁹ «Türk Tarih Kurumu Kongre zabıtları cilt 3, sayfa : 434-440.

الطَّاسِرِی Allah onu Aziz eylesin. Eşref üs-Seyfi makarrı için (Bu makamın, Hükümdarın adına) bu mübarek kısariye'yi yaptı» demektir.

Kısariye dükkânları, depoları, odaları bulunan revaklı bir cami avlusu gibi binaların hepsi için kullanılmış olan bir kelimedir. Orta zamanlardan son asırlara kadar Orta-Şarkta, kuzey Afrika'da İspanya ve Portekiz'de ve Bedestan, Bezistan, Han, Kervansaray, Kışla gibi anlamlarda kullanılmıştır. ⁶⁰

Kitabede tarih yoktur, fakat Eşref ü's-Seyfi zamanında yapılmıştır. Bu hükümdarın Mısır Memlûkelerinden El-Eşref-Seyfü'd-din Kayıt bay 1467-1495 olması mümkündür. Kısariye yapıtıran ve Malatya'nın naibi olan zatın adı ve ünvanlarını gösteren kelimelerin okunuşu şüphelidir. Keşli, Kalem tâvî Et-Talbiri gibi okunabilen kelimelerin mâna ve söylenişleri hakkında kesin birşey bilmiyoruz. İnşallah kitabeyi yerinde görmek mümkün olursa bu şüpheler de ortadan kalkar. Bilindiği gibi Malatya önemli bir merkez olduğu için müstakil naiblikti. Naibleri de sultanlar tarafından tayin olunurdu. ⁽⁶¹⁾

—○○—

ANKARA AHİ ŞEREF ÜD-DİN YAHUT ASLANHANE CAMİİ MİNBERİ

— 9 —

Orta boy minberlerdendir, bütün akşamı mevcut ve iyi muhafaza edilmiş bir haldedir. (Resim 20)

Kitabeler ve Tarih :

Minber kapısının aynalık kısmında iki satırlık ve 0.80 x 0.34 metre eb'adında bir kitabe vardır. Kitabeye girift Sel-

⁶⁰ (İslâm Ansiklopedisi, cilt: 6, Sayfa: 482.)

⁶¹ İ. H. Uzunçarşılı Osmanlı Devleti teşkilâtına medhat, Sayfa : 426.

ç u k l u s ü l ü s ü ile yazılmıştır. Aynen şudur :

1 — عمر الجامع المبارك في أيام السلطان الاعظم
غيث الدنيا والدين ابي الفتح مبعود بن كيكارس
خلد الله ساطاه

2 — بتوفيق رب الانام الاخوان صاحب القوة
والبروة مداله عمرها في شهر سنة تسع وثمانين
وستائة

Bu iki satırın altında ayrıca bir çerçeve içinde ve aynı tipte şu bir satır yazı da ilâve edilmiştir. (Resim 21).

خالص الله تعالى وطلباً لمرضاته تقبل الله منهما الحسنات
وتجاوز عنها السيئات

Bu son satırda evvelki kitabe ile alâkalıdır. Onun için tercümeleleri beraber yapıldı:

«Bu) mübarek Cami Ulu Sultan din ve dünyanın Gıyası, yardımcısı, memleketler fetheden Keykâvus oğlu Mesud-Allah sultanlığını ebedî kılsın. zamanında mahlûkatın Allah yüce Tanrının yardımı ile fütüvvet ve müriyyet sahibi kardeşler (İhvan) tarafından -Allah ömürlerini uzun eylesin-H 689 yılı aylarında Allah için hulûs-i niyetle ve onun rizasını isteyerek yapıldı. Allah onların hayırlı işlerini kabul buyursun, günahlarından geçsin.» demektir.

Minber korkuluğunun ortasındaki gergi üzerinde ve sağ tarafında *امة مدسة*
yazılıdır. (Resim 21 A.)

Türkçesi : «Ümmet günahkârdır ve Allah affedici, esirgeyicidir.» demektir.

Minber korkuluğunun sol tarafında şu usta kitabesi vardır:

عمل محمد بن ابو بكر النجار

Bunun Türkçesi de «Dülger Ebubekir oğlu Mehmed yapıldı» demektir.

Tarih :

Birinci kitabede Selçuk Sultanlarından Gıyasü'd-din Mes-

ud ile babası Keykâvus'un adı geçer. Ayrıca müriyyet ve fütüvvet sahiplerinden (Ahilerden) isimleri yazılmamış bir kaç kişi camii'n bânileri olarak görünmektedir. Bunlardan sonra minberin ustası gelir.

Gıyasü'd-din II. Mesud Anadolu Selçuklular devletinin son hükümdarlarından. Kendisi babası ile Kırımı'ya gitmişti. Oradan 1280 de Sinopa'ya geldi ve Abaka Han'a iltica etmek üzere Erzincan'a gitti. 1281 tarihinde Abaka Han ölünce yerine İlhan olan Ahmet Han, Mesud'u iyi karşıladı. Selçuk memleketinin yarısını buna verdi. Mesud'un amcası oğlu III. Keyhüsrev bu taksime şiddetle itiraz etti. İlhan, Keyhüsrev'in bu müdahalesini kabul etmedi. Kendisini Erzincan'da katlettiler ve Selçuk diyarının tamamını II. Mesud'a verdi. Bu suretle 22/Rebi'ü'l-Evvel/682 (20/Haziran/1283) de Kayseri'de hükümdar oldu. Hükümdarlığı çok süretti. Anadolu'da çıkan bazı isyanlar celâlisıyla 1295 te Hemedan'a getirilerek hapsedildi. Yerine geçen III. Alâü'd-din Keykubat'ın İsfaha'n'da idamı üzerine H. 702 Şevvalinin ilk günlerinde yani (19/Mayıs/1303) de tekrar Kayseri'de tahta çıkarıldı. H. 708 de Kayseri'de vefat etti. Zannı galibe göre «El-veledü's-Şefik» de böyledir. Simri'de defnolundu. Mesud hastalıklı olmakla beraber İlhan'ın emrinde iradesini kullanmak imkânından mahrum kalmış masum bir zattır. Babası II. Keykâvus bazan kardeşleriyle müşterek, bazan müstakil olarak hükümdarlık yapmış, dahilde kardeş kavgalarının ve ümeranın, hariçte İlhan'ın doğurduğu huzursuzluklar içinde çırpınmış kalmış, nihayet kardeşi IV. Kılıççaslan'a mağlup olarak Kırımı'ya iltica etmişti. «Kırım'da ölürsem kemiklerim Anadoluya nakledilsin.» diye vasiyet eden Keykâvus'un bu vasiyeti yerine getiril-

miş midir? Buna dair mehaziarda bir kayıt yoktur.

Adı yazılmayan fütüvvet ve mürüvvet sahiplerinin kim olduklarını kitabelerden öğrenmek mümkün olmuyor. Bu mübhemiyeti cami'in Ahiler teşkilâtı tarafından yaptırıldığına dair bir iyama olarak kabul etmek uygun olur kanaatindeyim. Ahî Şerefü'd-din Türbesinin buna yakın olması dolayısıyla camiye Ahî Şerefü'd-din Camii'i denilmiş ise de cami banisinin Ahî Şerefü'd-din olduğu kat'i olarak söylenemez. Eserin vakfiyesini ve diğer kayıtlarını gözden geçirdikten sonra bir hüküm vermek icabeder. Çünkü Ahî Şerefü'd-din'in ölüm tarihi sandukasında H. 751 dir. Cami'in inşa tarihi ise minber kitabesinde H. 689 dur ki Ahî Şerefü'd-din bu cami'i ölümünden 62 yıl evvel yaptırmış demek olur. Bu takdirde Ahî Şerefü'd-din 95-100 yıl yaşadığını kabul etmek lazımdır. Ahî Şerefü'd-din Camii', türbesi ve sandukası hakkında bir otüd hazırlamaktayım. Bu düğümleri orada çözmeye çalışıyorum.

Minberi yapan dülger Mehmet Usta, Kızılbey Mescidi Minberi dolayısıyla yazılmıştır.

—oOo—

ANKARA KIZILBEY CAMİİ MİNBERİ

— 10 —

Bu minber mevcut değildir, aşağıda görüleceği veçhile parçaları Etnoğrafya Müzesindedir.

Kitabeler ve Tarihî :

Kızılbey Camii'i Ankara'daki ilk Selçuk eserlerinden-

⁶² (عمر) Ammere kelimesini tamir, onarım mânasına alanların isabet etmedikleri aşikârdır. Mübarek Galip, Ankara 1, Sayfa : 49.

dir. Bina harap olmuş yerine bugünkü Ziraat Bankası Genel Müdürlük binası yapılmıştır. Cami'in minberi de İstanbul Müzesi'ne naklolunmuş idi. Ankara Etnoğrafya Müzesi'nin kurulması üzerine minberin parçaları Ankara'ya getirilmiştir. Mîzenin salon duvarlarına asılmak suretiyle teşhir edilmekte olan bu parçalar üzerinde iki kitabe vardır. Minberin tamir edildiğine dair olan, 0.86x0.26 eb'adındaki birinci kitabe şudur. (Resim 22)

1 - - - - - حمد هذا المنبر المبارك في أيام السلطان الاعظم
علاء الدنيا والدين ابو الفتح كيتباد بن فرامرز خلد الله
سأله

2 - - - - - الامير الاجل الكبير يعقوب بن عليش
حمد الله بحمده في شهر سنة تسع وتسعين وستائه

Yazı girift kabartma Selçuk sülüsüdür. ⁶³

Türkçesi : «Bu mübarek minberin onarılması, yenilenmesi büyük sultan din ve dünyanın yükseği, fetih babası, memleketler zapteden Feramürz oğlu Keykubat -Allah sultanlığını sürekli kalsın- zamanında büyük ve ulu bey Alişir oğlu Yakup -Allah onun parlaklığını ve kudretini tecdit eylesin- tarafından 699 yılı aylarında yapıldı» demektir.

İkinci kitabe minberin onarımını yapan ustanın adını taşımaktadır.

عمل محمد بن ابى بكر النجار

رحمته الله لمن نظرو دعا له امامه

Türkçesi : «Bu minberi Ebubekir oğlu Neccar (Marangoz, dülger) Mehmed yaptı (bu esere) bakanlara hak rahmet eylesin dua onu yapan işçilerdir. Yani minberi görenler ustasına dua etsinler ruhuna fatiha okusunlar» demektir.

⁶³ Bu kitabe Hali Edhem: Âli Germeyan kitabeleri, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, sene: 1, Sayfa : 113. Bundan nakleden İsmail Hakkı Uzunçarşılı : Kütahya Şehri, Sayfa : 71 de Mübarek Galip: Ankara, 2, Sayfa : 9 da neşredilmiş, bu son eserde hatalı zapt edilmiştir.

Tarih :

Kitabelerde, Selçuk hükümdarı Feramürz oğlu III. Keykubat, Selçuk ümerasından ve Germiyan oğularından Ali Şir oğlu Yakup Bey ile minberin ustası Neccar Mehd'in adı geçmektedir. Biz buna minberin ilk bânisi olan Kızılbey'i de ilâve edeceğiz. Selçuk hükümdarı III. Keykubat Selçuk Devletinin son ve bahtsız hükümdarlarından birisidir. 1298 (698 H.) yılında II. Mes'u'd'un yerine tahta geçmiştir. Selçuklu devletini kalkındırmaya çalıştı ise de müsbet bir neticeye varamadı. Çünkü malî menbalar, askerî kuvvetler hep İlhânîlerin elindeydi. İlhânîlerin umumî valileri, kumandanları Anadol'u'da hüküm sürmekteydiler. Onlardan birisi olan Sülemiş, İlhânî hükümdarı Gâzan Mahmut Han'a karşı isyan eylemişti. III. Keykubat bu isyanda bir faaliyet gösteremedi. Firar etmek mecburiyetinde kaldı. Bir kaç defa hükümdarlığa getirilen ve tahttan indirilen III. Keykubat'ın bazı hareketleri İlhânîlerin hoşuna gitmediği için İrân'a dâvet olunarak 1302 de katlolundu.

Ali Şir Oğlu Yakup Bey :

Kitabeden, Selçuklu devletinin ümerasından olduğu anlaşılan Yakup Bey, Keykubat'ın katlinden sonra ve takriben H. 701-702 yıllarında istiklâlini ilân etmişti. H. 741 yıllarına kadar yaşamış olan Yakup Bey Germiyan oğulları Devletinin birinci ve büyük hükümdarıdır. Zamanında Anadolu Beyliklerinden bazılarını da hükmü altına almıştı. Devlet hudutları Ankara, Kütahya, Karahisar, Kula, Simav, Lâdik, Birgi'yi ihtiva ediyordu. Batıda Bizanslılarla da hem hudut idi. Yakup Bey'in hükümdarlığı zamanındaki siyasî olaylar me hazlerimizde "uzun uzadıya

yazılmış olduğu için burada tekrar etmeyeceğiz. Biz yalnız Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi yazmaları arasında görülen bir kaydı ilâve etmekle iktifa edeceğiz. Eski Yusuf Ağa Kütüphanesi No: 1722, (Müze Yusuf Ağa Kütüphanesi No: 3927/260) da kayıtlı Abdülkerim oğlu, Mehd oğlu Mubarek tarafından tertiplenmiş «Cami ül-usul fi ahadisi'r-resul»

(جامع الاصول في احاديث الرسول) adlı kitabını Sadrü'd-din Konevî (Mehd bin İshak bin Mehd bin Yusuf bin Ali) okutmuş, bu kitaplar okutulurken Selçuk vezirlerinden, ilim adamlarından birçokları dinlemişlerdir. Sadrü'd-din Konevî'nin kâtibi de hangi cilt okutulurken kimler bulunmuş ise kitabın baş ve sonlarına onların adlarını yazmıştır. Bu kayıtlara göre kitabın birinci ve ikinci ciltleri H. 663-667 senelerinde okunmuştur. Bunları dinliyenler arasında Seyfü'd-din Ali Şir bin Yakup سيف الدين عايش بن يعقوب adı da vardır. "İşin önemli tarafı me hazlar Yakup Beyi Kerim ü'd-din Ali Şir'in oğlu olarak gösterirler. Kitabede de Ali Şir oğlu Yakup denilmektedir. Halbuki bu kayıt babası adı Yakup olan bir Seyfü'd-din Ali Şir'i meydana çıkarmaktadır. Bundan me hazlerde "Muzaffer ü'd-din olarak geçen ve Ali Şir'in babası olan zatın isminin de Yakup olduğu anlaşılır.

Minberin tamiratını yapan Ebu bckir oğlu Mehmet asrının en verimli ve kudretli bir sanatkârıdır. Ankara'da Ahi Şeref ü'd-din Minberini H. 689, Çorum'da Ulu Cami Minberini H. 706

" Bu Seyfü'd-din Ali Şir'in Germiyan oğullarından olduğu yazılmaktadır. Mektubat-ı Mevlânâ, mukaddime kısmı, Sayfa : 17.

" Bilhassa İsmail Hakkı Uzunçarşılı Kütahya şehri, Sayfa : 33-44.

" Kütahya şehri, sayfa : 67.

da bu zat yapmış. Hepsine haklı olarak adını yazmıştır. Başka yerlerde yaptığı eserlerinin üzerine (A n k a r a l ı) olduğunu da ilâve eylemiştir. Böylece bir kaç eseri zamanımıza kadar yaşamış usta pek azdır. M a n i s a ve B u r s a camilerindeki minberleri yapan A b d ü l a z i z o ğ l u M e h m e t de bu bah-tiyarlardan birisidir. Bu devrin hürme-te şayan sanatkârlarından bir diğeri de A n k a r a ve K a s t a m o n u'daki eserleriyle yaşayan N a k k a ş M a h m u d o ğ l u A b d u l l a h'tır. Bunu da A h i Ş e r e f ü ' d - d i n sandukası münasebetiyle yazacağız.

Kızıl Bey :

I. K e y h ü s r e v'in A l a ş e - h i r'de malûm şahadeti üzerine oğlu K e y k â v u s tahta çıkmıştı. Kardeşi I. A l â ü ' d - d i n K e y k u b a t bu-nun hükümdarlığını kabul etmiyerek is-yan bayrağını kaldırdı, A n k a r a ka-lesine sığındı. A n k a r a halkı, eşrafı, âyanı kendilerine iltica eden bu şehzade-yi iyi karşıladılar. Etrafına toplandılar. Her türlü yardımda bulunacaklarını va-detteler. Tutup kardeşine teslim etmek gibi vefasızlık göstermediler. I. K e y k â v u s hükümdarlığının ilk günlerin-de kendisine biat eden ümera ve gelen elçileri kabul etmekle beraber kardeş-i-nin isyan halinde olması ve A n k a r a gibi pek müstahkem bir şehri ve kaleyi elde etmesi huzurunu kaçırmıyordu. Bu fikrini bir gün ümerasına açtı. Ümerası hükümdarı haklı buldular. Gidelim, A n k a r a'yı zaptedelim, bu endişeye niha-yet verelim, dediler. Etraftan askerler toplandı, silâh levazımı tamamlandı. K o n y a ovasından A n k a r a'ya hareket edildi. A n k a r a muhasara olundu. Muhasara bir sene sürdü, niha-yet A n k a r a lılar K e y k u b a t'a gittiler :

— Bize yakışan cefakârlıkta kusur et-medik, fakat artık takatimiz kalmadı. Sizi kardeşinizle barıştıralım; dediler. K e y k u b a t canına dokunulmamak şartıyla barışı kabul etti. Bu fikri K e y-

k â v u s'a bildirmek için bir elçi gön-derdiler. Elçi evvelâ Ç a ş n i g i r S e y f ü ' d - d i n A y b e y i gördü, maksa-dı açtı. A y b e elçiyi aldı, hükümda-ra takdim etti. Hükümdar istişare için ümerasının toplanmasını emretti. Sağ kol beylerbeyi H ü s a m ü ' d - d i n Ç o b a n, sol kol beylerbeyi K ı z ı l - b e y ki bunlar memleketin uluları, büyükleri ve milletin yardımcıları idi. Asker, mal, köle, sahibi idiler. Hem de yüksek ahlâklı kimselerdi. Kapıları ule-ma ve fuzelâya, fukaraya açtı. Toplan-dılar, yapılan meşverette K e y k u - b a t'ın canına, malına, evlâdına do-kunulmamak şartıyla zararsız bir şekilde konulmasını kararlaştırdılar. Buna göre taahhütnameler hazırlandı. A n k a r a kapıları açıldı. I. K e y k ü v u s şaha-ne merasimle A n k a r a'ya girdi. K e y k u b a t'ı o akşam A n k a r a eşrafından birinin evine misafir ettiler. K e y k â v u s'u da A n k a r a'daki saltanat sarayına kondurdular. ⁶⁷

İşte cami'in ilk bânisi K e y k â - v u s'un meşhur ümerasından bu K : - z i l b e y'dir. ⁶⁸

—oO—

KAYSERİ LALAPAŞA CAMİ'İ MİNBERİ

— 11 —

Minberi yerinde gördüm, orta boy denilecek şekildedir, çok harap olmuş yan satırlarındaki göbek süslerinden bir kısmı dökülmüştür. (Resim 23)

Kitabeler ve Tarih :

Minberin sağ tarafında şu yazılar vardır:

⁶⁷ Bundan A n k a r a'da bir saltanat yâni hükümdar sarayı bulunduğu anlaşılmakta-dır. Bu hususta K a y s e r i'de K u b a d i - y e s a r a y l a r ı T ü r k T a r i h K u r u m u B e l - l e ' n i, Sayı : 68, Sayfa : 501 de malûmat var-dır.

⁶⁸ Y a z ı c ı A l i Selçuknamesi, Sayfa: 246, Houtsma tab'i Selçukname, Sayfa: 119

I — Kur'an tahtı kafesinin alt tarafında şu mübarek isimler yazılıdır.

محمد بوبكر عمر عثمان علي

Burada E b u b e k i r'in adı (بوبكر) yazılmıştır. Yahut baştaki harf fotoğrafta görünmüyor.

II — Minber korkuluğunun alt bordüründe «*Âyet el-Kürsî*» (Sûre: 2, Âyet: 255) den bir kısım yazılmıştır.

الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم

له مافي

Bu âyetin Türkçesi yukarda yazılıdır.

III — Minber korkuluğunun üst bordüründe (Sûre: 9, Âyet: 18) sonuna kadar yazılmış nihayetine «*Kelime-i tevhîd*» eklenmiştir.

انما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر
واقام الصلوة وآتى الزكوة ولم يخش الا الله فمسي
اولئك ان يكونوا من المهتدين
لا اله الا الله محمد رسول الله

Bu âyetin Türkçesi de Siirt Minberinde yazılmıştır.

IV — Minberin yan tarafındaki müsellesin kaidesinde şu salâvat-ı şerife yazılıdır.

اللهم صل على محمد وعلى آل محمد

Türkçesi : «*Ey Allah'ım salât (Dua ve niyaz) Hazreti Muhammetle evlâdının üzerine olsun*» demektir.

Minberin sol tarafındaki yazılar :

I — Kur'an tahtı kafesinin alt kısmına «*Kelime-i Tevhîd*» yazılmıştır.

لا اله الا الله محمد رسول الله

II — Korkuluğun üst kenarına besmele ile (Sûre: 17, Âyet: 111) in tamamı yazılmıştır. (Satırın sonundaki bir iki kelime fotoğrafta görülmüyor.)

بسم الله الرحمن الرحيم

وقل الحمد لله الذي لم يتخذ واداً ولم يكن له شريك في الملك ولم يكن له ولي من الذك وكبره تكبيراً

Türkçesi : «*Ve Rabbiniz evlât ittihaz etmeyen ve ona mülkünde şerik olmayan ve mezellekten kurtulmak için dosta muhtaç bulunmayan Allaha hamdolsun ve onu azamet ve celâliyle ulûla...*» demektir. ⁶⁹

III — Korkuluğun alt kenarında «*Âyet el-kürsî*» nin devamı olan şu satır vardır.

السماوات وما في الارض من ذالذي ⁷⁰ يشفع

عنده الا باذنه

IV — Taht altının ön kısmı kenarında yukarıdan aşağıya doğru gene bu âyetin son kısmı devam eder.

يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشيء من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات والارض ولا يؤده

Minber korkuluğundaki yazılar Küfi celisi ve küçük boyda küfi harflerle (nesih küfi) ile yazılmıştır. Kur'an tahtı yanlarındaki yazılar ise S e l ç u k i neshîdir.

Tarih :

Minberde inşa ve tarih kitabesi olmayacağı gibi mehzazlerimizde bu cami ve bânisi hakkında bir malûmata rastlıyamadık. Yazı tipi ve bilhassa yan sathlarındaki geçmelerin tıpkı H u v a n t H a t u n C a m i ' i M i n b e r i n d e k i l e r g i b i s e k i z g e n (Müsemmen) şeklindeki mudalla'ın içine (Malta Haçı) biçimindeki gergilerle yapılmış olması bu minberin de XIII. asra ait olması kanaatini doğurmaktadır. Son senelerde minber boyanmış, yazılar yaldızlanmıştır.

⁶⁹ Tercümeli Kur'an-ı Kerim, Sayfa : 286.

⁷⁰ Bu kelime Kur'an-ı Kerimde (من ذا)

(الذي) şeklinde yazılıdır.

NOT :

K a y s e r i U l u C a m i ' i n i n eski minberinin de ağaç oyma sanatının en eski ve güzellerinden olduğu, bugüne kadar dayanabilmiş olan bakiyelerinden, anlaşılmaktadır. Kalan bu parçalar cami'in duvarına bir levha gibi asılmış muhafaza edilmektedir. Rumî ve nebatî motifler arasına âyetler yazılmıştır. Yazılar kûfidir. Bir parça üzerinde yukarıdaki minberde ve No. IV. de yazılan Salâvat-ı Şerife, No. 11. de yazılan «*Âyet-el-kürsî*» den bir kısım vardır.

Diğer büyük bir parça üzerinde de yine «*Âyet-el Kürsî*» den bir parça ve No: III ile No: II (L a l a p a ş a minberinin sol tarafındadır) de yazılan âyetler vardır. Bunlardan L a l a p a ş a M i n b e r i n i n U l u C a m i M i n b e r i ile muasır olduğu neticesine varılabilir.

—oOo—

BEYŞEHİR EŞREFOĞLU CAMİ'İ

MİNBERİ

— 12 —

Bu da orta boy minberlerdendir. Zamanla tamirler görmüş ve yan yüzlerinde bulunan yıldız ve çokgen şekillerindeki parçalardan bazıları düşmüştür.

Kitabeler ve tarih :

Minber kapısındaki kitabeier :

I — Kapının aynalık kısmında geçmeli kûfi yazı ile, محمد، ابو بكر، عمر، عثمان، الله isimleri yazılmıştır. (Resim 24)

Bunların yazılışındaki geçme hususiyetinin Suriye, Mısır ve İspanya'daki İslâm eserlerinde görüldüğünden bahsedilmektedir. ⁷¹

II — Yukarıda yazılan ve (Resim 24) de görülen kûfi yazıların altında bir satır

⁷¹ Türk Tarih Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi, Cilt: 4, Sayfa 118.

ve istifli bir sülüs ile şu kitabe yazılmıştır :

امر بانشاء المنبر النضد الامير العادل سليمان بن
الاشرف الزميع

Türkçesi : «*Bu yüksek ve şerefli minberin yapılmasını Eşref oğlu adaletli, bahadır hükümdar Süleyman Bey emretti.*» demektir. ⁷²

III — Kapıyı süsleyen dişli kemer yanlarında sağda (عمل) solda (عيسى) kelimeleri vardır. Bunların Türkçesi «*İsa yaptı*» demektir. Kapının sövelerinde sağda aşağıdan yukarıya, üstünde ufki olarak, solda yukarıdan aşağıya doğru Besmele ile «*Âyet el-Kürsî*» vardır.

1 — بسم الله الرحمن الرحيم لا اله الا هو الحى
القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم له ما فى السموات
وما فى الارض من ذى الذى يشفع

2 — عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما
خلفهم

3 — ولا تحيطون بشئ من علمه الا بماشاء
وسع كرسيه السموات والارض ولا يؤده حفظهما
وهو العلى العظيم صدق الله

Bu âyetin tercümesi de Aksaray Ulu Cami minberinde yazılmıştır.

Minberin Kur'an tahtı denilen kısmının sağ tarafında :

4 — من صد الى المنبر فلايقولن الا الصدق

yazıları vardır. Türkçesi : «*Bir kimse minbere çıkarsa ona ancak doğru söylemek yakışır.*»

Sol tarafta ise :

5 — اذا صد الخطيب المنبر فلا يبلغ سامعا هو
الصدق yazılar vardır.

⁷² Adı geçen makalede merhum Yusuf Akıurt bu kitabedeki (النضد) kelimesini (الامير) yazmıştır. (النض) kelimesi de (الامين) yazılmış ise de bunun bir tertip hatası olması mümkündür.

Türkçesi : *Hatib minbere çıktığı zaman dinleyicilere (Cemaata) doğruluk-tan başka bir şey tebliğ etmesin, anlat-masın» demektir.*

Tarih : Bugünkü Beyşehir, Seydişehir kazalarının bulunduğu sahanın ilk çağlardaki merkezi şimdiki Fasıllar Köyünün bulunduğu Mistia (?) şehri idi. Roma, Bizans devirlerinde bugünkü Ararım Köyünün işgâl ettiği yerde kurulmuş bulunan Gurgurum şehri merkez olmuştur.⁷³

Bizans sonlariyle ilk Selçuk devrinde buralara Gurgurum vilâyeti denilmekte idi.⁷⁴

1227-8 yıllarında Kubadâbât kurulmuş, vilâyet merkezi oraya nakle-dilmiş olduğu son keşfolunan saray ba-kiiyeleriyle elde edilen kitabesinden an-laşılmaktadır.⁷⁵

Selçukîler'in son zamanlarında bu vilâyetin valisi olan Eşref oğ-lu Süleyman Bey 1281 - 1286 yıllarında bugünkü Beyşehir'i imar etti. Kale, Cami, Kervansaray, hamam yaptırdı. H. 687 tarihli kale kita-besine göre adına Süleyman Şehiri dedi. Bu isim bir asır kadar sonra Beyşehir'e inkılâp etti. İlk kitabe-lerinde Selçuk devletinin bir valisi olduğu görülen Süleyman Bey Selçukîler'in son devrinde istiklâ-lini ilân ederek Eşrefoğulları devletini kurdu. Bu devlet hudutları Seydişehir, Beyşehir, Boz-kır, Akşehir, İshaklı, Bolvadin taraflarını içine alıyordu. Süleyman Bey arasına Konya yakınlarına kadar akınlar yapıyor, Gevale kalesini de muhasara ediyordu. Süleyman Bey türbe

kitabesine göre H. 701 tarihinde ölünce yerine oğlu Mehmed Bey geçti.⁷⁶

Mehmed Bey zamanında Bolvadin'deki Çarşı Camii yaptırılmış, Seyit Harun Veli tarafından -menakibine göre- Seydişehir imâr olunmuş idi. Mehmed Bey'in ölümü 1320 - 1325 tarihleri arasındadır. Çünkü İlhânîler'in Anadolu umumî valisi Timurtaş Bey 1325'de Beyşehir'i'ne geldiği vakit Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Şah hükümdardı. Timurtaş Süleyman Şah'a işkenceler yaparak göle atmış, bu suretle Eşrefoğulları devleti de sona ermiştir.⁷⁷

⁷³ Beyşehir Demirci Mecidinde adı geçen Süleyman Bey'in oğlu Eşref Bey değildir. Ümeradan Şerefü'd-din Subaşıdır. Bu zatın Akşehir'de bir hamamı vardır. Bu mü-talâa'yı «Kitabeler II. Sayfa: 47» deki tereddüdü izale için yazdım.

⁷⁴ Eşrefoğulları tarihi için başlıca me hazlar:

I — Anadolu'da İslâmî kitabeler. Halil Ethem, Sene:1330, sayfa: 136. Bu makale Eşrefoğulları eserlerindeki kitabeler bakımından önemlidir.

II — Beyşehir kitabeleri ve Eşrefoğulları Camii, İürbosl. Yusuf Akyurt. Türk Tarih Arkeologya ve Etnoğrafya Dergisi sayı: 4, Bu makale kitabeler itibarıyla yeni bir şey kazandırmemişse da eserlerin tarif ve tavsiyeleri mufasaldır.

III — Anonim Selçukname (Paris nüshası). Eşrefoğullarının Karamanoğulları ve Konya'daki Selçuk bakiyyesiyle temasları yani siyasi tarihleri itibarıyla kıymelidir.

IV — Menakıb ül-Şrifin ve Meratib ül-kâşifin.

V — Seyit Harun Veli Menakibi. Bu iki eser de Süleyman ve oğlu Mehmed Beylerin kanaatleri, din adam'arına verdikleri önem bakımından malûmat vardır.

VI — Mesalik ül-ebzar fi Memalik il-Emsar. Eşrefoğullarının askerî ve mülkî, siyasi, teşkilâtı vardır.

VII — Anadolu'da Seyyahet. Friedrich Sarre. Camii'nin mimarî vasıfları hakkında malûmat vardır.

VIII — Anadolu Beylikleri. İsmail Hakkı Uzunçarşılı. Eşrefoğulları hakkında en geniş bilgileri ihtiva eder.

⁷³ Realencycl. d. klass. Altertumswiss.'den tercüme, Anıt Dergisi Sayı: 6, Sayfa: 8.

⁷⁴ Aksaray Tezkeresi, Türk Tarih Kurumu neşriyatı. Sayfa: 65, 74, 204, 271.

⁷⁵ Anıt Dergisi, Sayı: 10, Türk Tarih Kurumu Bülteni, Sayı: 66, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sene: 1953, Sayı: 2-3, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Bülteni, Sayı: 146.

Tekrar minbere gelelim :

Minber kitabelerinde tarih yoktur. Fakat bulunduğu camide iki tane tarih kitabesi vardır. Bunlardan birisi, H. 696 tarihli olup cami'in cümle kapısı yukarıdadır. Bu kitabe S ü l e y m a n B e y'in eserlerine ait vakfiye mahiyetindedir. İkinci kitabe cami'in iç kapısı üzerinde ve H. 699 tarihlidir. Minberin de bu tarihlerde yapılmış olduğuna muhakkak nazarı ile bakılabilir.

—oOo—

ÇORUM ULU CAMİ'İ MİNBERİ

— 13 —

Bu minberi yerinde görmedim (Resim : 25). Fotoğrafından okuduğum kitabelerini yazıyorum.

Kitabeler ve tarih :

Minber kapısındaki kitabeler :

I — Minberin kapı aynalığında şu bir satır yazı vardır :

رسم بعمارة هذا المنبر المبارك العبد الراجي رحمة
ربه الغفور احمد ابن داود

Türkçesi : «Esirgeyici Allah'ın rahmetini rica eden Davud oğlu Ahmed bu mübarek minberin esaslarını resmetti, çizdi» demektir.

II — Minber kapısının kemer kıs-

مى sağında عمل طود النجار
بن عبد الله solunda العنقري
yazıları vardır.

Türkçesi : «Abdullah oğlu Ankaralı marangoz Davud yaptı» demektir.

Bu kitabede Davud ijlâsı (طود) şeklinde yazılmıştır.

III — Kapı kanadının üst kısmında şu yazılar vardır :

لا اله الا الله محمد رسول الله

الجمعه حج المساكين — وعيد المؤمنين

Birinci satır «kelime-i tevhit» tir. İkinci satır «Hadis-i Şerif»tir. (Cuma miskinleri: hacı, mü'minlerin bayramıdır.) demektir.

IV — Minber kapısının alt kısmında sağda المبارك سنة ست في التاريخ عشر صفر, solda المبارك سنة ست في التاريخ عشر صفر yazıları vardır.

Türkçesi :

«H. 706 yılı Safer ayının onuncu günü yapıldı» demektir.

Minberin korkuluğunda şu usta kitabesi vardır. عمل محمد بن ابوبكر الانكري

Türkçesi : «Ankaralı Ebubekir oğlu Mehmed yaptı» demektir. Bu minberdeki yazılar hüsnü hat bakımından değerli sayılamazlar. Kapı kanadındakiler sülûse, diğerlerini nesihe benzetmek mümkündür.

Tarih : Yukarıda yazılan kitabelerde adları geçen şahıslar şunlardır :

1 — Ankaralı dülger Abdullah oğlu Davud,

2 — Ankaralı Ebubekir oğlu Mehmed,

3 — Minberin mimarı Davud oğlu Ahmed'dir.

I — Abdullah oğlu Davud'un kim olduğunu bilmiyoruz. Yalnız bunun da Ankaralı olduğu ve eskiden bu sanatların ekseriya babadan oğula intikal ettiği düşünülürse H. 758 tarihlerinde Kastamonu İbnineccar Camii kapısını H. 751 de Ankara'da Ahi Şerefüddin sandukasını yapmış olan Mahmud oğlu Abdullah ile bir akrabalığı bulunması hatıra gelmektedir. Bu takdirde Mahmud oğlu Abdullah oğlu Davud oğlu Ahmed gibi bir sanatkar sülâlesi meydana gelmiş olur.

2 — E b u b e k i r o ğ l u M e h m e d : Bu zat hakkında bildiklerimiz A n k a r a K ı z ı l b e y M e s c i d i M i n b e r i dolayısıyla yazıldı. ⁷⁸

Minberin esaslarını çizen mimar D a v u d o ğ l u A h m e d ' i n hüviyeti hakkında da bir malûmatımız yoktur. Yalnız baba adının D a v u d olması bize bunların bir aile efradı olduğu kanaatini verdi.

—oO—

BİRGİ ULU CAMİ'İ MİNBERİ

— 14 —

Birgi Minberi büyük boy ve şaheser minberlerdendir. İyi muhafaza edilmiştir. (Resim : 26)

Kitabeler ve tarih :

Minber kapısındaki kitabeler :

I — Kapının aynalık kısmındaki geçmelerin üstüne ve altına iki satır halinde şu hadis-i şerif yazılmıştır :

اللهم انى اعوذ بك من علم لا ينفع وقلب لا يخشع ودعاء لا يسمع و نفس لا تشبع اعوذ بك من شر هؤلاء الأربعة ⁷⁹

Türkçesi : «Ey Allahım, amel olunmayan faydalanılmayan ilimden; huşusuz, Allah korkusu olmayan kalpten, kabul olunmayan duadan, aç nefisten işte şu dört şeyin şerrinden sana iltica ederim. Zat-ı Ulûmiyetine sığınırım.» anlamındadır.

II — Minber kapısının sağ kanadı yukarısında şu hadis-i şerif vardır :

⁷⁸ Bu minberin kitabesindeki (سبعمائة) 700 kelimesini (تسعمائة) 900 okumak suretiyle, XIV. asır başlarına maalemtmek isteyenleri tekzip için bu kitabe kâfidir. Zira H. 689 tarihli A h i Ş e r e f ü ' d - d i n M i n b e r i ni de bu usta yapmıştır.

⁷⁹ Bu hadis-i şerif, Şerh-i Meğarık Li-lbni Melek Cilt: 2, Sayfa: 350 de aynen yazılmıştır. Yalnız son altı kelimesi noksandır.

احب البقاع الى الله تعالى المساجد ⁸⁰

Türkçesi : «Allah indinde sevgili makam, mekân mescitlerdir.»

III — Sol kanadı yukarısında ise şu yazılar vardır :

ما من عمل افضل من اشباع كبد جايح

Türkçesi : «Açların karınlarını doyurmak, amellerin efdalı, işlerin en iyisidir.»

Minberin sağ tarafındaki yazılar :

1 — Kur'an tahtını teşkil eden geçmelerin üstünde şu bir satır yazı vardır :

ان الحسد لياكل الحنات كما تأكل النار الحطب

Türkçesi : «Ateşin odunu yediği, yaktığı gibi haset de muhakkak hasenatı iyilikleri yer yutar.»

II — Yine aynı taraftaki geçmelerin altında üç satır yazı daha vardır.

1 — ان اكثر ما يدخل الناس الجنة تقوى الله و حسن الخلق

2 — من اخلص الله اربعين صباحاً ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه

3 — عمل مظفر الدين بن عبد الواحد بن سليمان المرني

Birinci satırın Türkçesi : «İnsanların ekserisi cennete giremezler, ancak Allah a sığınan, günahlardan çekinen kimselele iyi huylu insanlar girebilirler.»

İkinci satırın Türkçesi : «Her kim kırk sabah Allah a ihlâs ile gönülden bağlılık ile dua ve niyaz, ibadet ederse, Allah-ü Teâlâ da onun kalbinden lisani üzere hikmet menbaları akıtır, izhar eder. Yani o kimsenin kalbine ilâhi hikmetler doğar ve lisani ile de ifade eder.» demektir.

⁸⁰ Sihah'in mescitler bahsinde bu hadis-i şerif bazı farklarla yazılmıştır. Yazma nüsha varak: 16.

Üçüncü satırın Türkçesi ise : «*Arni'li*⁸¹ *Süleyman oğlu Abdülvahid oğlu Muzaffer ü'd-din yaptı*» manasındır.

III — Minberin sağ tarafındaki korulukta ve nebatî süsler arasında sülüs ile yazılmış şu tarih kitabesi vardır :

في سنة اثنى وعشرين وسبعماية

Türkçesi : «*(Bu minber) 722 yılında (yapıldı).*» demektir.

Minberin sol tarafındaki yazılar :

I — Kur'an tahtını teşkil eden geçmelerin üzerinde şu bir satır yazı vardır :

ان ربي امرني ان يكون لطفى ذكراً وصحني فكراً
وعيني نظراً

Türkçesi : «*Hak Teâlâ dilimin zikri, sülkütumun fikri, gözümün nazarı ile meşgul olmasını emreder.*»

II — Aynı geçmelerin altında şu üç satır yazı vardır :

1 — من يستر كرامة الاخرة يدع زينة الدنيا

Türkçesi : «*Her kim ahiret kerame-tiyle nurlanırsa dünya ziynetini de davet etmiş olur.*»

2 — امر بابداع هذا المنبر البديع الامير العالم
المادل محمد بن ايدن عز نصره

⁸¹ Minberi yapan Muzaffer ü'd-din'in dedesi Süleyman'ın sıfatı olan ve (العربي، الغربي، العربي) şekillerinde okunabilen bu kelimenin okunuşu şüphelidir. «*Aydınoğulları tarihi hakkında bir araştırma, Dr. Himmet Akın, Sayfa: 107*» de bu kelime El-garbi (الغربي) Kitâbeler, II. İsmail Hakki Uzunçarşılı, Sayfa: 111. El-mağribi (المغربي) olarak yazılmıştır. Kanaatıma göre bu kelimenin en doğru okunuşu (El-arni (الارني) dir.) Çoruh, Erzurum, Mardin, Erzincan, Bitlis, Van, Malatya gibi şark vilâyetlerimizde Arnaş, Arnasi, Arnavu, Arnis, Arnut gibi köyler ve nahiyeler vardır.

Türkçesi : «*Aydınoğlu bilgin ve adaletli hükümdar Mehmed Bey bu güzel, bedî' minberin meydana gelmesini emretti. Aziz ve mansurolsun.*»

3 — من طلب الدنيا بعمل الاخرة فاله في الاخرة
من نصيب

Türkçesi : «*Her kim ahiret ameliiyle dünyasını talep ederse onun için ahirette nasip vardır.*» demektir.

Bu minberdeki yazıların hepsi nebatî süsler arasına kabartma girift sülüs olarak aynı üslûpta yazılmıştır.

Tarih : Yukarıda yazılan kitabelerden âyet ve hadislerden sarf-ı nazar-minberin H. 722 yılında Aydınoğlu Mehmed Bey emriyle Muzaffer ü'd-din usta tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Şimdi bu şahıslar hakkındaki bilgilere gelelim. Aydınoğulları devletinin kurucusu Aydın Bey'in kim olduğu henüz kesin olarak bilinmiyor. Cami üd-düvel de bu zatın Selçuk devleti ümerasından Sahil Bey'i (امير السواحل) olduğu, Aydın taraflarını fethederek oralarda beylik yaptığı Selçukîlerin çökmesi üzerine istiklâlini ilân ettiği yazılıdır. *Düsturname-i Enveri* de⁸² Aydın Bey'in; Mehmed, Osman, Karaman, Hasan, Hamza adında beş oğlu olduğu, bunların büyüğü olan Mehmed Bey'in Konya'daki Sultan Alâüddin (III. Keykubat) den Uç Beyliği istediği anlaşılıyor. Kitabelerinde Mübariz ü'd-din elkabını kullanmış olan Mehmed Bey, Ahmed Eflâkî'nin «*Menakib-ül-Arifin*» ine göre Germiyan oğullarının kumandanlarından. Birgi'yi zaptederek merkez yapmış, mevcut piyade ve süvarisiyle etrafını ele geçirmeğe çalışmaktadır. Kendisi dindardır. Sultan Velethazretleriyle temasları vardır. Hazret ona gaziler sultanı (سلطان الغزاة) ünvanını vermiştir. Mehmed Bey de ona her sene hediyeler

gödermektedir.«Düsturname» den anlaşıl-
dığına göre M e h m e d B e y A y d ı n
elinde Uç beyi olup S a s a B e y adında
bir arkadaşıyla fütihat yapmaktadır.
S a s a B e y'in ölümü üzerine M e h
m e d B e y onun hisselerine de sahip
olmuştur.

Minberin bulunduğu cami kitabesi
yukarıda yazılan bilgileri tevsik etmesi
bakımından önemlidir. Kitabe M e h
m e d B e y'in B i r g i'yi H. 707 yılın-
da yaptırdığını, camiin H. 712 de yapıldı-
ğını M e h m e d B e y'in bu tarihler-
de istiklâl üzere yaşamakta olan bir
hükümdar olduğunu ifade eyler. Yukarı-
da yazılı me hazların H. 712 den evvelki
yıllara ait olayları hikâye ettikleri anlaşılmaktadır. Minber üzerindeki tarih ki-
tabesi, minberin H. 722 de yâni camiden
tam on sene sonra yapıldığını göstermek-
tedir. Minberin bu gecikmesi para ve
malzeme yokluğundan ziyade sanatkâr
bulunamayışından ileri gelse gerektir.
M e h m e d B e y mütemadiyen Fi-
renklerle savaşarak müslüman İ z m i r'i
adı verilen kaleyi de ele geçirmiş B i
z a n s İ m p a r a t o r u A n d r a
n i k o s ile ittifaklar yapmıştır. Oğul-
ları büyüyünce memleketleri onlara tak-
sim etti. Bu taksimde büyük oğlu
H a m z a B e y'e A y a s l u ğ, S u l
t a n h i s a r ı; G a z i U m u r
B e y'e İ z m i r'i; İ b r a h i m
B a h a d ı r'a B o d e m y a'yı; S ü
l e y m a n Ş a h'a T i r e'y'i vermiş,
küçük oğlu İ s a B e y'i de yanında
alıkoymuştur.

İ b n i B a t u t a M e h m e d
B e y'i B o z d a ğ sayfiyesinde zia-
ret eylemiş, B i r g i'de 14 gün kalarak
şahane ikram ve iltifatlar görmüştür.
M e h m e d B e y adaletli, cesaretli,
ilme, ulemaya hürmetkâr bir hükümdar-
dır. 1333 (734 H.) yılında bir av es-
nasında suya düşerek hastalanmış ve bu
yüzden vefat etmiştir.

Türbesi B i r g i'dedir. Mezar ta-
şında 2 Cemazilevvel 734 tarihi vardır.

U s t a M u z a f f e r ü ' d - d i n'in
kim olduğunu bilemiyoruz.

NİĞDE SUNGURBEY CAMİ'İ MİNBERİ

— 15 —

Küçük tip minberlerdendir, bilhassa
sedef kakma suretiyle bezenmiş eski
minberlerden olması itibariyle önemlidir.
(Resim : 27)

Kitabeler ve tarih :

Minber üzerinde iki kitabe vardır.
Birisi sağ yanında ve köşkün altındadır.
İki satır halindedir. Birinci satır yukarı-
da, ikinci satır aşağıdadır. Sülüs yazı ile
kabartma olarak yazılmıştır.

- 1 — فی ایام السلطان الاعظم ابو سعید خلد ملکه
2 — بما امر الامیر سیف الدین سنقراغا اطال بقاه

Türkçesi : «(Bu minber) Yüce sultan
E b u s a i d'in -memleketleri ebedi olsun-
günlerinde E m i r S e y f ü d - d i n S u n
g u r A ğ a n ı n -ömürü uzun olsun- emri
(ile yapıldı)» anlamındadır.

Diğer kitabe ise minberin sol tara-
fındadır. Yukarıda yazılanlara mütena-
zir olarak aynı şekilde yazılmıştır.

- 1 — عمل العبد الضعیف المحتاج الی رحمة الله تعالی
2 — وغفرانه خواجه ابوبکر ابن معلم كاتبه

Bunun Türkçesi : «Onun (yani Sun-
g u r A ğ a n ı n) kâtibi ve kulların zaifi,
hakkın rahmet ve gufranına muhtaç Mual-
lim oğlu Hoca Ebubekir yaptı» demektir.

Tarih :

Bu kitabelerde üç isim geçmektedir:
1 — E b u s a i d B a h a d ı r
H a n,
2 — S u n g u r A ğ a,
3 — Sanatkâr H o c a E b u
b e k i r.

E b u s a i t B a h a d ı r H a n :

İ l h â n i l e r d e n O l c a y t u
S u l t a n M e h m e d'in oğludur.
2/Haziran/1305 yılında doğdu. Ümera-

dan Sevinç kendisine Atabey tayin olunarak tahsil ve terbiyesine itina edilmekteydi. Yalnız onbir yaşlarında babasını kaybetti. Ümera kendisini hükümdar seçtiler. 1317 yılında İlhanîler'in dokuzuncu hükümdarı olarak tahta çıktılar. Devlet umuru Atabey Sevinç ile Beylerbeyi Çoban'ın elindeydi. Önce Reşidü'd-din ile beraber, sonra müstakil olarak Alişah vezirlik yapıyordu. Hükümdarın çocukluğundan, vezirlerin geçimsizliğinden istifadeye kalkan Emir Yasavur, Horasan ve Mazenderan taraflarında isyan etti. Altınordu hükümdarı Özbek Han, Derbent üzerine yürüdü. O tarafları istilâya başladı. Mısır hükümdarı Melik ün-nâsır da Diyarbakır ve civarını zaptetti. Emir Çoban ve diğer ümeranın tedbirli hareketleri ile az zamanda bu gaileler bertaraf edildi. Ebusaid Emir Çoban'a kız kardeşini vermek suretiyle akrabalık tesis eyledi. Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş Anadolu'da Umumi Vali idi. Kilikya Ermenilerine karşı başarılı harpler yapıyor, Anadolu'da müstakil devlet kurmaya çalışan ümerayı te'dip ediyordu. Bu sefer kendisi isyan etti. Babası bu isyanı bastırdı ise de Anadolu tekrar Timurtaş'a verildi. Beylerbeyi Emir Çobanoğlu Dimişk Hoca'nın ahlâksızlığı yüzünden Ebusaid ile Çoban'ın arası açıldı. Bu yüzden Emir Çoban ve oğulları birer birer katlolunarak Çoban ailesi mahvedildi. Diğer nüfuzlu ümerayı da bertaraf eden Ebusaid Bahadır Han artık devlet umurunu ele almıştı. Ebusaid Bahadır Han'ı görmüş, bazı seyahatlerinde beraber bulunmuş olan İbni Batuta, Ebusaid Bahadır Han hakkında bir çok malûmat vermiştir. Ona göre Ebusaid Allah'ın kullarının en güzelidir. Şairdir, musikiye âşinadır, güzel yazı yazar, bilgiye ve bilginlere karşı hürmetkârdır. Fukarayı

severdi. Ehl-i sünnet itikatlarını kabul etmişti. ⁸³

Konyalı muhterem İzzet Koyunoğlu'nun yazmaları arasındaki «Kitab-ı Cam ü Cem» de Ebusaid'in sarayları, cami, medreseleri, şahsiyeti, vezirleri hakkında kasideler vardır. Ebusaid Bahadır Han 17 sene hükümdarlık yaptı. 30/Ekim/1335 de Bağdat Hatun tarafından zehirlenerek öldürüldü. ⁸⁴

Sungur Ağa :

İlhanî hükümdarlarından Abaka Han İlhanî nüfuzunun kırılması ve bu yüzden bozulan asayişin yoluna konması için Anadolu'da İlhanî kuvvetlerini artırmak istedi. Anadolu'ya yedi tane Moğol fırkası gönderdi. İşte bu fırkadan birisi Niğde'ye verildi. Reisleri Sungur Ağa idi. Emir Çoban oğlu Timurtaş Anadolu'da istiklâl üzere yaşayan ümerayı itaat altına alırken Ertena Bey, Sungur Ağa gibi İlhanî ümerasına da dokunmuştu. Bu yüzden Sungur Ağa H. 727 yılı Zilhiccesi Evailinde Karamana'ya kaçmıştı. ⁸⁵

Çobanoğullarının son günlerinde Sivas hâkimi Ertena Bey Ebusaid Bahadır Han'dan aldığı emir ve kuvvetle Timurtaş'ı mağlup etmişti. Bu sırada Sungur Ağa'nın tekrar Niğde'ye avdet ettiği anlaşılıyor. Sungur Ağa'nın Niğde'de kapı ve pencereleriyle mihrabı Türk-Selçuk ve gotik mimarilerinin en güzel tezyinat örnekleriyle süslü büyük bir cami'i vardır. Konumuza esas olan sedef işlemeli, zarif minber de bu cami için yapılmış iken, cami'in harap kaldığı senelerde Dışarı Cami'ine naklolunmuştur, halen

⁸³ İbni Batuta Seyahatnamesi. Serif Paşa Tercümesi, Cilt: 1, Sayfa: 248-253.

⁸⁴ Ebusaid Han'ın hayatı, eserleri neşredilmemiş meskûkatı ve kitabeleri hakkında bilgiler vardır. Nisan Tası, Sayfa: 14-22.

⁸⁵ Anonim Selçukname, Sayfa: 166. Kütüphane'deki kopyası.

oradadır. Minber üzerindeki kitabelere göre E b u s a i d H a n'î hükümdar tanımış olan S u n g u r A ğ a, hükümdarın ölüm yılı olan 1335 de yazdırdığı ve cami'in minare kaidesi yanına konmuş olan kitabede (امير معظم ايداله دولته) yani «Ulubey Allah onun devletini müeyyet kılsın» gibi hükümdarlara mahsus elkap kullanmağa başlamıştır. Bundan E b u s a i d B a h a d ır H a n'ın öldüğü S i v a s'ta E r t e n a, K a r a m a n'da K a r a m a n o ğ u l l a r ı devletlerinin kurulmakta olduğu şu senelerde S u n g u r A ğ a'nın da N i ğ d e'de istiklâlini ilân ettiği anlaşılmaktadır. Aradan çok geçmeden N i ğ d e E r t e n a o ğ u l l a r ı idaresine geçmiş bundan sonra S u n g u r A ğ a'nın akıbeti de meçhul kalmıştır. E r t e n a lıhara tâbi bir vali olarak N i ğ d e'de kalmış olması da mümkündür. S u n g u r A ğ a'nın yukarıda yazılan cami bitişiğinde ve S e l ç u k î tarzında güzel bir türbesi vardır. Fakat mezar taşı üzerindeki yazılar kazınmış olduğu için ölüm tarihi de bilinmiyor. Minberin ustası olan H o c a E b u b e k i r'in kitabedeki işarete göre S u n g u r A ğ a'nın kâtibi olması ihtimali vardır. Hakkında başka malûmatımız yoktur.

—oOo—

ÜRGÜP DAMSA KÖYÜNDE TAŞKINPAŞA CAMİ'İ MİNBERİ

— 16 —

Orta boy minberlerdendir. San'at değeri yüksektir. (Resim: 28, 29, 30)

Kitabeler ve Tarih :

Son yıllarda A n k a r a E t n o ğ r a f y a M ü z e s i n e nakledilmiştir. Bu minberde tarih ve başka yazılar yoktur. Yalnız minber korkuluklarına S e l ç u k î neshi ile «Âyet el - Kürsî» yazılmıştır. Bu âyetin baştan (بشيء من علمه الآلا) kelimelerine kadar olan kısmı minberin sol korkuluğunun üst kısmına, bakiyesi

sağda mukabil kısmına yazılmıştır. Bu âyetin aslı ve tercümesi A k s a r a y U l u C a m i M i n b e r i münasebetiyle yazılmıştır. T a ş k ı n p a ş a C a m i'i nin mihrabı da ağaç oyma olarak yapılmış ve minber ile birlikte adı geçen müzeye naklolunmuştur. Mihrap ta görülmeye değer bir san'at eseridir.

Tarih :

Ü r g ü p'ün D a m s a K ö y ü n d e k i tarihî eserler, bilhassa cami'in mihrap ve minberinde görülen ağaç oyma işleri kayda şayan bir muvaffakiyet ve mükemmeliyet arzeder. Bunlar mimarî üslûp ve tezyinat bakımından B u r s a, M a n i s a, Ç o r u m, B e y ş e h i r, F e l e k â b â t, E r m e n a k gibi A n a d o l u B e y l i k l e r i merkezlerinde yapılmış eserlerden hiç de aşağı sayılamazlar. Böyle olduğu halde D a m s a eserlerini ifadelendirecek an'aneleri, vaktiye ve kitabeleri yoktur. Yalnız bir gelenek halinde T a ş k ı n p a ş a'ya ait oldukları söylenmekte, binalardaki mimarî tarza göre XIV. asra ait olmaları tahmin olunmakta idi. T a ş k ı n p a ş a kimdi? D a m s a K ö y ü'nde yetişmiş bir zengin, bir hayır sahibi mi, yoksa ümeradan bir zat mıdır? Bilinmiyordu. O zamanlarda bu cami, türbe ve medreseyi, cami'in gönül alıcı minber ve mihrabını yaptırabilmek için bânisinin büyük servet sahibi olması, yalnız servet sahibi değil, aynı zamanda kuvvetli bir nüfuza malik bulunması icabederdi. Bânileri gibi meçhul kalmış olan bu eserleri, cami'in minberi dolayısıyla ilk defa ele almış bulunuyoruz. T a ş k ı n p a ş a'nın hüviyetini tesbite medar olabilecek elimizde bir vesikada vardır. Bu vesika Z e v v a k ⁶⁶ Ş e r e f ü'd-

⁶⁶ Hükümdarın sofrasına gelen yemek'ere nezaret eden ve icabında önceden bir yokma alan kimseye tadıcı mânasına Arapça zevvak derlerdi. Bu kelimenin Farsça karşılığı çasnigir (چاشنیگیر) dir. Çasnigirlik S e l ç u k saraylarında bir memuriyetti. Bunlardan büyük ümera da yetişmiştir. İ s m a i l H a k k ı U z u n ç a ş l ı l . Osmanlı Devleti Teşkilâtına Methal. Sayf: 88.

din Osman'ın oğullarından Sadü'd-din Said Bey'in Melik Sencer ahfadından Taşkınpaşa'ya elli kırmızı altın dinara satmış olduğu Konya'ya bağlı (Kumartaş (قرطاش)) köyünün H. 751 yılı Zilhicce ayında yazılmış satış senedir. ⁸⁷

Bu senette köyü satın alan Taşkınpaşa'nın elkabı ve ecdadı şöyle yazılıdır.

افتحار الاعظم مستجمع جميع المعالي والمكارم
عمدة الدولة مخلص الملك مختار الملوك والسلاطين
ابو الحارث طشخون باشا بن الامير المعظم الاجم
ظهیرالدين محمود بن الامير الاعدل شمس الدين
احمد المشهور بتاجدار بن المرحوم ملك سنجر
مداله عمر و علوه

Türkçesi : «Merhum Melik Sencer oğlu tacidâr sıfatıyla anılan, adâletli Emir Şemsü'd-din Ahmed oğlu muhterem büyük Emir Zahir ü'd-din Mahmud oğlu yüceler yücesi bütün yükseklikler ve güzel huylar sahibi, büyük adam, devletin direği, hükümdarın desteği, dostu, sultan ve padişahların güzidesi, halk babası Taşkınpaşa, Allah ömrünü ve yüceliklerini devamlı kılsın.» demektir.

Görülüyor ki Taşkınpaşa büyük bir aile evlâdındandır. Şahane elkabı vardır. İşte bunlara dayanarak Taşkınpaşa'nın dedesi Melik Sencer'i de -aksi sabit oluncaya kadar- Selçuk hükümdarlarından II. Kılıçaslan'ın oğlu olduğunu kabul ediyoruz. Malûm olduğu üzere II. Kılıçaslan (1156-1192) memleketi onbir oğlu arasında taksim etmiş, Konya Ereğlisi ve civarı Melik Sencer'e verilmişti. ⁸⁸ Vesikanın tarihi H. 751 olduğuna göre Paşa-

nın bu tarihlerde sağ olduğu ve Damsa a'daki eserlerinin bir kaç yıl farkla bu senelerde yapılmış olduğuna muhakkak nazarı ile bakılabilir. Damsa Köyündeki eserleri göremedim. Taşkınpaşa Türbesi üzerinde (الثنين واربعين وسبعمائة) yani H. 742 tarihi olduğunu söyleyenler vardır. Eğer bu tarih doğru ise türbe, paşanın sağlığında yapılmıştır. Hülâsa edelim: Anadolu'da yer yer beylikler kurulmaya başlandığı bir devrede yapılmış olan şu muazzam eserler mütalâa edilirken Taşkınpaşa'nın da buralarda bir beylik kurmaya çalıştığı hatıra gelmektedir.

Burdur yazmaları arasında ve 1128 numarada kayıtlı «İrşad-ı İrşad» adlı kitapta Taşkınpaşa ile ilgili bir kayıt görülmüş ve neşredilmiştir. ⁸⁹

Vesikanın Türkçesi şudur : «Şerh-i İrşad-ı İrşad kitabı yüce emir, şan ve şeref sahibi muhterem ve sayısız ihsanlar yapan, atâ ve şefaathar babası olan Süleyman Bey'in işaretleri ile telif olundu. O öyle bir emirdir ki kimse ona karşı duramaz, yaklaşamaz bile. Bunun hanedanlığı, çömertliği yanında denizler âciz kalır. Eli sıkı cimri değildir. O, büyük emir, uyanık vezir, yükseklikler semasının kutbu Felekü'd-din Taşkun Bey'in oğludur. Allah onları zamanların sonuna kadar uzun ömürlerle faydalandırsın. İhsanda devletlerinin eli hadleri aşkındır. Endülüslü Ensar'dan Ceyş oğlu diye anılan ve Gani olan Allahın fakiri Ebu Abdullah Muhammad söyledi.» demektir.

Bu vesikada Taşkun Bey'in elkabı Felekü'd-din'dir. Yukarıda yazılan satış senesinde bu elkap yazılmıştı. Bu vesikadan Süleyman adında bir de oğlu olduğu meydana çıkmış oluyor.

Köyü satan Sadü'd-din Said Bey de şayan-ı dikkat bir şahsiyettir. Bunun elkabı ve ecdadı da senette:

⁸⁷ Konya Vakıflar Müdürlüğü vakfiye kayıt defteri, Sayı: 13, Sayfa: 121.

⁸⁸ H a l l i l E t h e m. Dövel-i İslâmiye. Sayfa: 219.

⁸⁹ Türk Tarih Kurumu Bülteni, Sayı: 94, Sayfa: 259-260.

MANİSA ULU CAMİ'İ MİNBERİ

— 17 —

امير الاجل المحترم المكرم المؤيد اميرالا كابر
ذی المحامد والمفاخر نائب في امور الدين والدنيا
سعد الدين سميد بك ابن المرجوم بدر الدين محمود
بن يوسف بن شرف الدين عثمان الذواق
yazılmıştır.

Yani «Zevvak Şeref ü'd-din Osman⁹⁰
Oğlu Yusuf oğlu Bedrü'd'din
Mahmud oğlu din ve dünya işlerinde
hükümdarın vekili medh ve sitayişlere lâ-
yük yücelikler sahibi, büyükler büyüğü,
axis, muhterem. Emir Sâd ü'd-din Said»
olarak geçer. Bunlar gösteriyor ki köyü
alan Taşkınpaşa ve satan Sa-
dü'd-din Said birer ümeradır. Se-
nette hangi devletin emirleri oldukları ya-
zılmamıştır. Biz vesika tarihine göre bir
hükme bağlamıya çalışacağız. Şöyle ki
türbenin yapıldığı H. 742, vesikanın ya-
zıldığı H. 751 yıllarında Sivas, Kay-
seri, Niğde vilâyetleri Erte-
na oğulları devletinin birinci hü-
kümdarı Alâ ü'd-din Ertena
(H. 736-753) ya ait bulunuyordu.⁹¹

Ürgüp ve Damsa Köyü
dolayısıyla bu köyde tesisler yapan Taş-
kınpaşa'nın Ertena oğulları
na tâbi olduklarını kabul etmek müm-
kündür. Nitekim köyü satan Sadü'd-
din Said'i bilâhare Sivas Sul-
tanı ve Ertena Devletinin
valisi olan Kadı Burhanü'd-din
Ahmed emrinde görüyoruz.⁹²

⁹⁰ Mevlâna Hazretlerinin
yakın dostlarından, dünyanın parmakla gös-
terdiği, sohbetine zaman padişahlarının can at-
tıkları I. Abdü'l ü'l min olan Şer-
f ü'd-din Osman Gûyende, bu zat
olmalıdır. Menakibü'l - Arifin Tercümesi. (Arif-
lerin Menkibeleri) Sayfa: 527.

⁹¹ Düvel-i İslâmiye, Sayfa: 386.

⁹² Bezm-ü Rezm Sayfa: 237, 335, 336, 435,
535.

Bu minberi yerinde görmedim, (Re-
sim 31 - 33) kitabelerini fotoğrafından
okudum:

Kitabeler ve Tarih :

Minberin muhtelif kısımlarına bir
çok yazılar yazılmıştır. Bunları kapı üs-
tündekilerden başlayarak gözden geçi-
relim.

I — Minber kapısının taç kısmında
nebatî süsler arasına sülüs ile «Kelimel
Tevhit» yazılmıştır.

لا اله الا الله محمد رسول الله

Bu mübarek kelimenin Türkçesi
Kayseri Lala Paşa Camii
Minberinde yazılmıştır.

II — Minber aynalığında girift bir
sülüs ile sağdan sola ve soldan sağa
doğru iki satır halinde şu âyet yazılmış-
tır.

ان الله وملائكته يسئرون على النبي
يا ايها الذين آمنوا صارا عليه [وسلموا تسلياً]

(Sûre: 33, Âyet: 56) mânası Siirt
Ulu Camii Minberinde yazılmış-
tır. Âyetin sonundaki (وسلموا تسلياً)
kelimeleri bu minbere yazılmamıştır.
Tercümede tamamı zikredilmiştir.

II — Minberin aynalığında bir satır
halinde girift ve güzel bir sülüs ile min-
berin yapıldığı tarihi ve yaptıran hüküm-
darı gösteren bir kitabe vardır.

امر بعمارة هذا المنبر المبارك السلطان الاعظم
مالك رقاب الامم اسحاق چلبى بن الياس عز
نصره في سنة ثمان وسبعين وسبعماية

Türkçesi : «Bu mübarek minberin ya-
pılmasını. Sultanların yücesi, milletler

yöneten, İlyas oğlu İshak Çelebi -aziz ve mansur olsun - 778 yılında emretti.» demektir.

Bu kitabe muhtelif kimseler tarafından neşredilmiştir. ⁹³

Minberin taht altında ve sol tarafında şu yazılar vardır.

1 — Gayet girift ve süslü bir küfi ile (الحطبة يقوم مقام وكيل) kelimeleri iki defa tekrarlanmıştır. Bunların okunuşu şüphelidir.

2 — Girift bir sülüs ile bir satır halinde yazılmış şu güzel sözler vardır.

ارحموا اليتامى واكرموا القربا فانى كنت فى الصغر
يتيماً وفى الكبر غريباً

Türkçesi : «Yetimlere merhamet, gariplere ikram ediniz. Yetimler küçük, garipler büyük iseler» ⁹⁴

3 — Nesih olarak yazılmış bir satırlık usta kitabesi de bu satır üzerindedir. (Resim : 32)

عمل الحاج محمد بن عبدالعزیز ابن الدقی
الینتابی

⁹³ Kitabeler. II. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sayfa: 75 de doğru okunmuştur. Manisa Tarihi. Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökkçen, Sayfa: 90. Kitabe noksan okunmuş ve نقش یو-ف kelimleri fazla yazılmıştır. Aynı hatta, «Rudolf M. Riefstahl: Garb-ı Cenufî Anadolu'da Türk Mimarisi, Sayfa: 111» de şüpheli olarak tekrarlanmıştır.

⁹⁴ Bu Arapça metnin Hadisi Şerif olması yakışır, bende ki hadis kitaplarında bulamadım.

(Küçüklere merhamet, büyüklere itaat etmeyen bizden olmadı) mealindeki şu Hadisi Şerif: *ليس منا من لم يوقر الكبير ويرحم الصغير*

(Ahmet bin Hambel, Cilt: 1, Sayfa: 257) de yazılıdır.

⁹⁵ Dakî şahıs adıdır. Bu isimde bazı ünlü kişiler de vardır. Nefehatü'l-Üns Tercümesi yazma nüsha S. 139.

Türkçesi : « (Bu minberi) Antep-
li Dakî Oğlu Abdülaziz
oğlu Hacı Mehmed yaptı» ⁹⁶

Bu kitabeden me hazlerimiz hiç bahsetmiyorlar. Her halde görülmemiş olacaktır. Minber kapısındaki kitabeler arasında Hacı Mehmed adını tekrar göreceğiz.

Bu zat Bursa'daki Ulu Cami Minberini de yapmış olan Antep-
li ustadır. Bursa Ulu Camii H. 802 tarihlidir. Bu minber ise H. 778 tarihli olup aralarında 24 sene fark vardır. Bundan Bursa Minberi ustanın daha olgunluk çağlarında yapılmış olduğu anlaşılır.

Minberin kapısındaki yazılar :

1 — Kapının sağ kanadının üst tarafında :

فاذا صعد الحطيب المنبر فلا

2 — Sol kanadının üst tarafında :

يتحدثن احدكم ومن تحدث فقد لنى

3 — Sağ kanadının alt tarafında :

ومن لنى جمعه فلاله

4 — Sol kanadının alt tarafında :

صدق رسول الله

yazıları vardır.

Türkçesi : «Hatib minbere çıkınca hiç biriniz konuşmazınız. Bir kimse konuşur-

⁹⁶ Ustanın dedesi adı pek duyulmamış bir isimdir. Burada ve Bursa'da yazılı imlâsındaki harekeye göre bunu (Dakî) okumak lâzımdır. Dakî eski yün hırka, bir nevi kumaş, söze itiraz, dilencilik gibi türlü mânalara gelir. Burhan-ı Katî Tercümesi, Sayfa: 193.»

الدق Ed-dak bir şeyi kırıp ufaltmak, dövüp ufaltmak, bir nesneyi izhar eylemek manasındadır. «Kamus Tercümesi, Cilt: 4, Sayfa: 846

الدق Eddak vurmağ çekmek, ve çok yemekten imti'â olmak. «Ahterî Kebir, Sayfa: 391.» Dakî'nin sonundaki (i) nisbet içindir. O halde bu mânalardan birisine mensup bir şahıs adı demektir. Bu kelime şahıs adı olarak ta geçer: Ebu Bekir Dekakî Kebir; Ebu Bekir Dekakî Sagir'in ve Ebu Bekir Dekî'nin üs-
tâdıdır. Nefehatü'l-Üns tercümesi yazma nüsha varak. 132 b.

sa lağv yapmış olur. Bir kimse lağv (boş lâf) söylerse onun için cuma yoktur» demektir. ⁹⁷

5 — Kapının sağ kanadının en alt kısmında şu yazı vardır:

كتب خطه ورسم نقشه فقيه بن يوسف

Türkçesi: «Yusuf oğlu Fakih onun nakışlarını resmetti, yazılarını yazdı.» demektir.

6 — Sol kanadının en alt kısmında ise şu yazılar vardır. ⁹⁸

عمل الحاج محمد بن الدرق

Bunların Türkçesi:

«Daki oğlu Hacı Mehmed yaptı.» mânasındadır. ⁹⁹

Tarih :

Bu cami minberinde adı geçen şahıslar :

«ومن تكلم فلا جمعة له صدق» ¹⁰⁰

Hadis-i Şerifi de vardır. Ahmed bin Hamele, Cilt: 1, Sayfa: 93.

⁹⁸ Resimlerde görülen kareler içindeki kûfi ve istifi yazıların Allah, Muhammet ve Hulefayı Raşidin adları olduğunu söylüyorlar. Bu yazıları fotoğrafından okudum. Bu mübarek isimler iyi görünmüyor idî. Beyşehir Minberindekiler daha açık okunuyor.

⁹⁹ Evvelki kitabede Hacı Mehmed'in babasının adı Abdülaziz olarak geçmekte idi. Burada Abdülaziz yazılmamıştır. Bunda iki ihtimal vardır. Birisi burada yerin darlığı dolayısıyla baba adı kaldırılmış, yalnız dede adı yazılmış olması, diğeri ise Daki oğlu Abdülaziz oğlu Hacı Mehmed adında bir usta, bir de Dakî'nin oğlu Hacı Mehmed adında diğer bir usta yani evvelkinin amcası olan ikinci bir usta bulunmasıdır. Bu nakkaş ve usta kitabesi, Kitabeler. İsmail Hakkı Uzuncharşılı, sayfa: 75. Bundan naklen biraz daha hatalı olarak Manisa Tarihi, Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökköçer, Sayfa: 90. da yazılmış «Cenubi Garbi Anadoluda Türk Mimarisi, Rudolf M. Rieftahl, Sayfa: 111 de nakkaş adı hiç yazılmamış, usta adı da noksan alınmıştır.

1 — Saruhan oğlu İlyas oğlu İshak Bey.

2 — Minberi yapan Antep'li Daki oğlu Abdülaziz oğlu Hacı Mehmed.

3 — Minberin yazılarını yazan ve nakışlarını yapan Yusuf oğlu Fakih'dir.

Saruhanoğulları Devletinin bânisi olan Saruhan Bey Selçukluların Uç Beylerinden idi. Manisa merkez olmak üzere bir devlet kurmağa çalışmış önce Hamitoğullarının himayesini kabul, sonra istiklâlini ilân eylemiştir. Anadoluda kurulan diğerleri gibi bu beylik de inkişaf edememiştir. Saruhan Bey'in oğlu ve kitabemizde adı geçen İlyas Bey 1345 (H. 746) yılında babası ölünce yerine hükümdar oldu. Yirmi seneden fazla devam eden beyliği esnasında kayde şayan hâdiseler olmadı. İlyas Bey 1374 yılında öldü. ¹⁰⁰ Yerine oğlu İshak Çelebi geçti İshak Çelebi zamanında da mühim hadiseler olmadı. İshak Çelebi hakikaten çelebi, ilim ve marifet sahibi hükümdardı. Bir çok hayır eserleri yaptırdı. Bu arada bir de mevlevî tekkesi inşa ettirdi. Bunların masrafları için geniş vakıflar tesis eyletti. ¹⁰¹ İshak Çelebi 1388 yılında vefat etti. Medrese avlusundaki türbesine gömüldü.

Minberde adları yazılı Hacı Mehmed usta ile hattat ve nakkaş, Fakih hakkında başka bir malûmatımız yoktur.

¹⁰⁰ Düvel-i İslâmiye, Sayfa: 277.

¹⁰¹ Kitabeler II, İsmail Hakkı Uzuncharşılı, Sayfa: 63. Saruhanoğulları ve Eserlerine dair vesikeler, Çağatay Uluçay, Sayfa: 34-36. Sicill-i Osmanî, Cilt: 1, Sayfa: 320.

**ÇORUM HAMİT YAHUT MUZAFFER
PAŞA CAMİ'İ MİNBERİ**

— 18 —

Bu minberi de yerinde görmedim, kitabelerini fotoğrafından okudum:

Kitabeler ve Tarih :

Vaktiyle Çorum'da Beyler Camii varmış, yıkılmış. Bunun minberi bugünkü Hamit Camii'ne naklolunmuştur. Bahse konu olan minber işte o Beyler Camii Minberidir. (Resim 34)

Minber kapısının aynalık kısmında iki kitabe vardır.

1 — Kapı üstünde şu hadis-i şerif yazılıdır :

قال عليه السلام اذا رايتم الرجل يتعاهد المسجد
والمنبر فاشهدوا له بالايمان صدق قائله

Türkçesi : «Mescit yapmayı taahhüt ettiğini gördüğünüz kimsenin imânına muhakkak şahadet ediniz. Onu söyleyen doğrudur.»

Bu hadis-i şerif Çorumlu Dergisi Sayı 3. te neşredilmiş ise de noksan-
dır. «Sihah» (صحاح) da aynen yazılmıştır.

Kitapta yalnız (والمنبر) kelimesi yoktur. ¹⁰²

2 — Kapının alt kısmında minberin bânisini gösteren şu kitabe vardır.

باب الحجرات والحسنات ملك الملوك الوزراء
في العرب والمعجم مظفرالدين بكر چلبی عظم الله
بجلال قدره

Türkçesi : «Bu minberin yapılmasını hayır ve hasenat kapısı, Arap ve Acem diyarında bulunan vezirlerin ve padişahların ulusu Muzaffer ü'd-din Beyler Çelebi - Allah onun kadrini celâliyle yüceltsin - (emretti) » demektir.

Minber korkuluklarındaki yazılar :

1 — Sol tarafında üst sırada şu : (Sûre: 62, Âyet: 9, 10, 11) yazılıdır.

قال الله سبحانه وتعالى 9 يا ايها الذين آمنوا اذا
نودى للصلاة من يوم الجمعة فاسعوا الى ذكر الله
وذروا البيع ذلكم خير لكم ان كنتم تعلمون *10
فاذا قضيت الصلاة فانتشروا في الارض وابتغوا
من فضل الله واذكروا الله كثيراً لعلكم تفلحون *11
واذا راوا تجارة او لهواً انقضوا اليها وتركوا
قائماً قل ما عند الله خير من الهو ومن التجارة والله
خير الرازقين * صدق الله رب العالمين

Türkçesi : «9 — Ey mü'minler Cuma günü namaza nida olunduğu zaman Allah'ın zikrine koşun ve alış verişini terkedin. Eğer bilerseniz bu sizin için hayırlıdır. 10 — Ve namaz eda olunup nihayet bulduktan sonra arzda dağılın ve Allah'ın fazlından kazanç talep edin. Allah'ı çok çok zikreleyin ki felâha eresiniz. 11 — Onlar eğer bir ticaret veya eğlence görse-
ler ona meylederler ve seni namazda ayıktan terkeylerler. De ki Allah'ın indinde olan, eğlence ve ticaretten hayırlıdır. Allah rızık verenlerin hayırlısıdır. ¹⁰²
Âlemlerin Rabbi olan Allah doğrudur.»

2 — Korkuluğun alt kısmındaki yazının tamamı fotoğrafta görünmediği için buraya yazılamadı.

3 — Minberin sol tarafında ve Kur'an tahtını teşkil eden geçmelerin altında şu hadis yazılıdır.

قال النبي صل الله عليه وسلم من بنى لله مسجداً
بنا الله له بيتاً في الجنة صدق رسول الله

Türkçesi : «Dua ve selâm üzerine olsun Hazret-i Muhammed söyledi. (Her kim Allah için bir mescit yaparsa Allah da onun için cennette bir ev yapar, Allah'ın Resulü doğru söyledi.) » demektir.

¹⁰² Yazma nüsha mescitler bahsi.

¹⁰³ Tercümellî Kurânı Kerim, Say: 522-523.

4 — Korkuluğun taht altına birleştiği yerde şu yazılar vardır.

عمل العبد اضعف المحتاج الى رحمة الله

Türkçesi : «Allahın rahmetine muhtaç kulların çok zayıfı yaptı.» ¹⁰⁴

Sağ taraf korkuluğundaki yazılar:

1 — Korkuluğun üst bordüründe şu âyet yazılıdır. (Sûre: 4, Âyet: 103).

فاذا قضيت الصلاة فاذكروا الله قياماً وتعوداً وعلى جنوبكم فاذا اطمانتم فاقيموا الصلوة ان الصلوة كانت على المؤمنين كتاباً موقوتاً *

Türkçesi : «Namazı ikmâl eylediğinizde Allahı ayakta otururken, yatar-ken zikrediniz. Düşmandan korku kalmayıp itmi'nan hasıl olunca namazı âdap ve erkân ile kılın zira namaz mü'minler üzerine muayyen vakitli farzdır.» ¹⁰⁵

2 — Bu korkuluğun alt sırasında yazılar varmış. Fotoğrafta silik ve eksik olduğu için, yazılamadı.

3 — Korkuluğun nihayetinde natamam bir tarih kitabesi vardır.

... المنبر المبارك [في] محرم [أي] وسبعماية (*).

Türkçesi:

«..... bu mübarek minber (H. 702 yahut H. 701) «Muharreminde yapıldı» demektir. ¹⁰⁶

Tarih :

Minberi yaptıran Muzafferü'd-din Hacı Beyler ve bu sülâleden Mahmud Çelebi hakkında Amasya Tarihinde ¹⁰⁷ bir hayli

yazılar varsa da esaslı bir hükme bağlamıya kâfi delâlet ve sarahat yoktur. Hacı Beylere ait Çorum Evkafındaki vakfiyeler, arşiv vesikaları incelendikten sonra bu zatın hüviyetini tesbit mümkün olacaktır. Osmanlı'daki Beyler Camii'nde bu zatın imiş.

Minber kitabesine göre Muzafferü'd-din Beyler Çelebi, Selçukîler'in çökmesi üzerine Anadolu'da türeyen ümeradan birisidir. Karaman merkezindeki Hacı Beyler Camii'nin 1356 (H. 757) tarihli kitabesinde de الاميرالاکرم الحاج بکر Hacı Beyler adı geçmektedir.

Bu zatın Karaman oğulları ümerasından Subaşı olduğu anlaşılmakta ise de ¹⁰⁸ burada baba adı yoktur. Aksaray'da Muhyiddin Perrek bahçesinde, Karaman oğulları Mezarı denilen yerde mermer üzerine 0,28x0,23 metre eb'adında güzel bir nesihle yazılmış şu kabir taşı vardır.

1 - انتقل من دارالفنا

2 - الى دارالبقا المرحوم

3 - سيدالاکبر بکر جاي

1 - ابن امير تاج الدن

2 - ابرهيم في ذى القعدة

3 - سنة سبع وخمسين

4 - وسبعماية حجريه

Türkçesi : «Tacü'd-din İbrahim Beyoğlu büyüklerin efendisi rahmet olunmuş, Beyler Çelebi hicretin 757. yılı Zilkaade ayında dünyadan ahrete göçtü.» demektir.

Bundan başka bir de Sarımü'd-din Ahmed oğlu Tacü'd-din

¹⁰⁸ Karaman oğlu Halil Bey'in Ahî kalemi zaviyesi vakfiyesi. Vakıflar U. Md. Arşivi, Defter: 579, Sahife: 360.

¹⁰⁴ Bu kitaberin tamamı fotoğrafta görünmüyor aslında minberi yapan ustanın adı da burada yazılmış olması lâzımdır.

¹⁰⁵ Tercümell Kur'anı Kerim, Sayfa: 84.

¹⁰⁶ Bu tarih görülmemiştir. Bk. Çorumlu Dergisi, Sayı: 3, Sayfa: 76.

(*) Siliktir. Bu tarihin birler hanesi - harf hakikelerine göre [أي] yahut [احدی] olabilir. On'ar hanesi olup olmadığı görülüyor.

¹⁰⁷ Cilt: 3, Sayfa: 10, 70, 72, 129, 158, 174. Çorumlu Dergisi, Sayı: 1-3.

Mahmud oğlu Beyler Çelebi vardır. Bu zat H. 725 tarihli bir vakfiye ile Tokat merkezinde Sümbül Baba Zaviyesine Yıldızeli ve Üçtaş taraflarında bir kaç köy vakfetmiştir. ¹⁰⁹ Karaman, Aksaray, Tokat, Çorum ile alakalı olan bu Beyler Çelebilerin baba adları başka olduğuna göre aynı adam olmadıkları muhakkaktır. Tahminime göre Karan'daki cami kitabesinde adı geçen Hacı Beyler ile H. 757 de vefat ederek Aksaray'da defnedilmiş olan Beyler Çelebi aynı şahıs olabilir. Bahis konusu olan, Muzafferü'd-din Beyler Çelebi ile Tokat'ta vakıfları bulunan Beyler Çelebi'nin de aynı kimse olması mümkündür. Kitaplarındaki cl-kaba göre her ikisi de zamanın ümerasındandır.

—oOo—

BURSA ULU CAMİ'İ MİNBERİ

— 19 —

Büyük boy minberlerdendir. İşçilik ve ihtişam bakımından fevkalâdedir. (Resim 35, 36)

Kitabeler ve Tarih :

1 — Minber kapısı yukarısında nebatî süsler arasında girift sülüs ile yazılmış şu kitabe vardır. Kitabenin eb'adı 0.40x1.00 dır (Resim 37)

ما عمل برسم السلطان المعظم بايزيد بن مراد خان
بتاريخ سنة اثنين وثمان مائة

Türkçesi :

«Murad Han oğlu Yüce Sultan Bayezid'in emriyle (Bu minber) 802 yılında yapıldı» demektir.

¹⁰⁹ Vakıflar Umum Md. Arşivi, Defter: 484, Sahife: 309.

2 — Minber kapısının sağ tarafında ve dışta aşağıdan yukarıya doğru nesih ile kabartma olarak yazılmış şu usta kitabesi vardır. ¹¹⁰

عمل الحاج محمد بن عبدالعزيز ابن الدقي

Türkçesi :

«Antepli Daki oğlu Abdülâziz oğlu Hacı Mehmed yaptı»

3 — Kur'an tahtı doğu kemerinin üstünde ve bir satır sülüs ile yazılmış şu hadis vardır:

قال عليه السلام المؤمن في المسجد كالسَّمك في الماء

Bu hadisin devamı Kur'an tahtının kuzey kemeri üstündedir:

المنافع في المسجد كالطير في القفص

¹¹⁰ Bu kitabe Halim Baki Kunter. Vakıflar Dergisi, sayı: 2, sayfa: 438; Yüksek Mimar Sedat Çetintaş — Türk Mimari Anıları Osmanlı Devri, sayfa: 50; Bursa'da Ulu Cami: Kâzım Baykal, sayfa: 138 de neşredilmiş kitabenin sonuna yazılmış olan (ا) harfi onları tereddüde sevkemiştir. Türk Sanatı. Prof. Ernest Diez'den çeviren Dr. Oktay Arslanapa, sayfa: 121. Bu kitabe Türk harfleriyle yazılırken (Abdülâziz oğlu Mehmed), (Mehmed Abdülâziz) şekline sokulmuş evvelkilerin (Daki ve دقي) şeklinde ayrı yazdıkları kelimeyi bunlar bitişik olarak (Dâkiva) halinde birleştirmişlerdir. Ayrıca bakınız İslâm Ansiklopedisi C. 8., Sa. 339.

Manisa Ulu Cami Minberini de aynı usta yapmış, imza kitabesini oraya da yazmış olduğu için yapılan mukayese neticesinde sözü geçen eserlerde bu kitabenin sonuna ilâve olunan (Va وا)şifresi çözülmüş oluyor. Şöyle ki: Bu kitabenin sonuna yazılması icabeden (E 1 A n t a b i = العتابي) ke'imesinin ilk harfi olan (ا) buraya yazılmış, bakiyesi oraya sığmamış, başka bir yere yazılmış olmalıdır. Harflerin doğru okunuşunu temin için konulmuş ve küçük mikyasta (V و) harfine benzeyen işaret harekedir. Üzerine konulan harfleri (u, ü, o, ö) sesleriyle okutur. D a k i y ü ' l - A n t a b i دقي العتابي gibi. Bursa Minberini görmediğim için kelime bakiyesinin nereye yazıldığını inceleyemedim. Manisa Ulu Cami Minberindeki kitabede bu cihet sarıhtır.

Tamamının tercümesi :

«Selâm üzerine olsun, Peygamberimiz Hazret-i Muhammed söyledi. Mescitte mü'min suda balık gibi, mescitte mü-nafık kafesde kuş gibidir.»

Bu son yazının üstünde ve bir satır halinde şu yazı vardır:

من قال لا اله الا الله محمد رسول الله دخل الجنة

Türkçesi : «Her kim kelime-i Tevhidi -İlâh yoktur, ancak bir olan Allah vardır, Hazret-i Muhammed onun elçisidir- söy- lerse cennete girer» demektir.

Tarih :

Minber kitabelerinde adı geçen şahıs adları, Yıldırım, Bayezid ile babası Sultan Murad ve minberi yapan Hacı Mehmed'tir.

Yıldırım Bayezid 1359 (H. 761) de doğdu, 1388 (H. 971) de Kosova Meydan Muharebesi sonunda hükümdar oldu. Ondört sene hükümdarlık yaptı. Yunanistan'ı, Bulgaristan'ı zaptettikten sonra Macaristan'a kadar uzanan şiddetli akınlariyle Avrupa'yı titretti. Anadolu'da saltanat kurmağa çalışan beyleri bir iki hamlede bertaraf edip Anadolu'yu bir idare altına toplayan -adı üstünde- Yıldırım Bayezid Han ile onun babası Kosova kahramanı mübarek şehit Murad Han hakkında fazla bir şey yazınyı hacet yoktur. Hemen her Osmanlı tarihinde onlara dair bilgiler vardır.

Kitabesine göre 1399 (H. 802) de ve us-talğının kemal devrinde bu şaheser min-beri ibda' eden Antep'li Hacı Mehmed'e dair derleyebildiğimiz bil-giler Manisa Minberi müna-sebetiyle yazılmıştır. Burada tekrar edil-medi.

ANKARA AHI ELVAN CAMİ'İ MİNBERİ

— 20 —

Bu eser de orta boy minberlerden-dir, haraptır, yan satırlarında bir çok mü-zeyyen parçalar düşmüştür. (Resim 38)

Kitabeler :

Minberin kapısındaki kitabeler :

1 — Kapının aynalık kısmında girift bir sülüs ile yazılmış şu tamir kitabesi vardır:

1 — الحمد لولى الحمد جدد هذا الجامع المبارك فى ايام
السلطان الاعظم مولى ملوك العرب والعجم نصره
الغزاة

2 — والمجاهدين قاهر الكفرة والمشركين سلطان
محمد خان بن بايزيد خان بن مراد خان خلدالله
ملكه وايد دولته فى شهر سنة ستة عشر وثمانماية

Türkçesi : «Bu mübarek cami sultan-ların yücesi, Arap ve A cem padişahla-rının efendisi, din uğruna savaşan gazile-rin yardımcısı, kâfirleri, müşrikleri kahre den Murad Han oğlu Bayezid Han oğlu Mehmed Han'ın -Allah devleti-ni ve memleketini ebedî kilsin- zamanın-da ve 816 senesi aylarında tecdit ve tamir olundu.» demektir.

2 — Bu kitabenin altında yine aynı tipte ve bir satır halinde şu yazı vardır.

صاحب الخيرات الحاج الوان بن محمد بك بن الحاج
محمد الدين عيسى بن نظام الدين زهراب تقبل الله
منه حسنات

Türkçesi : «Nizam ü'd-din oğlu Zehrab oğlu Mecd ü'd-din İsa oğlu Mehmed Bey oğlu Hacı Elvan -Al-lah hasenatını kabul buyursun- bu hay-

ratın sahibidir. Yani bu tamiratı yaptırmış tır.» ¹¹¹

3 — Minberin sol korkuluğu üzerindeki usta kitabesi:

عمل محمد بن بايزيد درودكر الخربدلو

Türkçesi:

«Marangoz Harputlu Bayezid oğlu Mehmed yaptı» demektir.

Kitabedeki Durudger درودكر yahut Duruger marangoz demektir. Bu kelime şu farişî beyitte geçer:

نا تراشیده همی باید جدوع

تا دروگر اصل سازد با فروع

Hazret-i Mevlâna.

Tarih :

Birinci kitabede cami'in tamir olduğu yazılıdır. Hiç şüphe yok ki bu tamir esnasında minber de elden geçirilmiştir. Esasen minberin üzerinde tamir izleri yer yer görülmekte yeni tahtalar renklerinden belli olmaktadır. Bu onarım Osmanlı hükümdarlarından Çelebi Sultan Mehmed'in zamanında yapılmıştır. Çelebi Sultan Mehmed, Bayezid oğludur. Ankara harbinden sonraki fetret devrinde kardeşlerini bertaraf ederek Osmanlı Devletini yeniden kurmuştu. Hazret-i Mevlâna oğlu Sultan Vele'd'in kızı Mu'tahhare Hatun'un Germiyan oğlu Süleyman Bey'le evlenmesinden meydana gelmiş

¹¹¹ Bu kitabeler Mübarek Galip Anadolu Türk Asâr ve Mahkûkatı Tetebbularına Esas. Kısım 1, Sayfa: 50, Kısım: 2, Sayfa: 24 de neşredilmiştir. Her ikisinde de bir iki yanlışlıklar vardır. Bunların en mühimmi (Mehmed bin Elvan) (Mehmed Elvan) yazması ve (Elvan) ismi olmayan bir mezar taşı ile mukayese etmesidir. Kırık olan isim hakikaten Mehmed ise bu mezar taşının Ahî Elvan'ın babası Mehmed'e ait olması muhtemeldir.

olan kızı Devlet Hatun Yıldırım Bayezid'dle evlendirilmişti. Yıldırım'ın oğullarına bu sebepten Çelebi denilmiştir. Çelebi Sultan Mehmed'in askeri, siyasi hayatı, hayır eserleri Osmanlı tarihlerinde uzun uzadıya yazılıdır. Çelebi Sultan Mehmed Osmanlı Padışahlarının büyükleri arasında sayılmaya değer, bir şahsiyettir. Ankara Alâüddin Camii kapısındaki kitabe, Ankara'nın daha Orhan Gazi zamanında Osmanlı idaresine geçtiğini göstermektedir.

İkinci kitabe Ankara tarihinde önemli sayılabilecek büyük bir aileden dört kişinin adını vermektedir. Bu kitabede Ahî sıfatı geçmiyor. Fakat aile efradının mezar taşlarına ¹¹² Ahî kelimesi yazılmıştır. Esasen buraya Ahî Elvan Camii denilmektedir. Bu itibarla minberi tamir ettiren Hacı Elvan'ı Ankara Ahîleri arasında mütalâa etmek lâzımdır. Mehazlarda bunlara ait bir malûmata rastlıyamadım. Bu kitabede (Zehrab = زهراب) imlâsiyle yazılan bu isim mezar taşında (Sehrab = سهراب) dir.

Dülger Bayezid oğlu Mehmed hakkında da bir malûmat bulunamadı. Aynı zamanda Mehmed'in elkabı veya memleketi adı demek olan الخربدلی kelimesinin okunuşu şüphelidir. Bunun (خربدلو Harputlu) olması -gramer kaidelerine uymamasına rağmen- en kuvvetli ihtimaldir.

¹¹² Etnoğrafya Müzesine naklolunmuş 27 numaradaki mezar taşı Ahî Elvan oğlu Emir Paşa, 38 numaralı taşta ise Ahî Elvan kızı Seher Hatun'un adı geçmektedir.

KASTAMONU'NUN KÜRE İLÇESİNDE HOCA ŞEMSÜ'D-DİN CAMİ'İ MİNBERİ

— 21 —

Bu minberi de görmedim. Üzerindeki yazıları fotoğraflarından okuyarak dercettim: (Resim 39)

Kitabeler ve Tarih :

Minber kapısındaki yazılar :

1) Minberin taç kısmında yukarıda şu «الاء الا الله محمد رسول الله» kelime-i tevhit vardır. Bu kelime Kayseri Lala Paşa Cami'i Minberinde de yazılmıştır.

2) Taç kısmı ortasında dairevi bir madalyon içinde şu kelimeler توكلى على توكلنى üstlü musanna olarak dört defa tekrar edilmiştir.

Türkçesi:

«Allahıma tevekkül ederim, ona inkiyad eyler, bağlanırım.» demektir. ¹¹³

Tevekkül, tembellikle karıştırılmamalıdır. Tevekkül, teşebbüs, esbaba tevessülden sonra olur. Bu hususta Hazret-i Mevlâna :

كفت پیغمبر باواز بلند
باتوکل زانوی اشتر بند

Yani Hazret-i Muhammed yüksek sesle araboğluna :

«Allaha tevekkül ile beraber devenin ayağını, dizini bağla, kaçıp kaybolmasın.» buyurmuştur.

Kapı kanatları üzerindeki yazılar :

1) Kanadın sağında besmele-i şerife

بسم الله الرحمن الرحيم

solda (Sûre: 11, Âyet: 98) den bir parça yazılmıştır:

وما توفيقى الا بالله

¹¹³ Bu yazı başka türlü okunmuştur. Ahmet Gök oğlu, Paflagonya Sayfa: 237.

Türkçesi :

«İşin rast gelmesi (Tevfik) ancak Allah'tandır.» demektir.

2) Minberin sol tarafında Kur'an tahtı altında şu hadis yazılmıştır.

1 - قال النبي عليه السلام
2 - الدنيا ساعة فاجعلها طاعة

Türkçesi : «Peygamberimiz Hazret-i Muhammed söyledi: Dünya bir saatir, onu taatte kılmak gerekir. Yani insan ömrü kısadır, o ömrü ibadetle geçirmek Allahın yap dediğini yapmak, men'ettiklerini yapmamak lâzımdır.» demektir.

Minberin sol tarafında korkuluğun altında bir madalyon içinde (Sûre: 17, Âyet: 84) ten bir kısım yazılıdır.

قل كل يعمل على شاكلته

Mânası:

«Deki herkes kendi isteği gibi amel eder.» demektir. ¹¹⁴

Burada beyzi bir madalyon içinde yukarıda ikinci maddede yazılan kelimeler tekrarlanmıştır. Minberin sağ yüzünde şu فانه خير حافظاً وهو ارحم الراحمين (Sûre: 12, Âyet: 64) ten bir kısmın yazıldığı mehzazlerden ¹¹⁵ anlaşılmalıdır. Bu yazının fotoğrafı yoktur.

Türkçesi : «Allah hafızların hayırlısı, merhametlilerin en merhametlisidir.»

Tarih:

Küre Cami'inin cümle kapıları da ağaç oymadır, süslüdür. Tahtalar üzerine sanatkâr (Abdullah oğlu İlyas) tarafından H. 878 yılında

¹¹⁴ Tercüme-i Kur'anı Kerim, Sayfa: 264. (Şâkile) yaratılış, tabiat mânalarına da alınır. Bu iberla âyetin mânası: «Herkes istidat ve yaratılışındaki kabiliye'i gibi amel eder» demektir.

¹¹⁵ Ahmet Gök oğlu, Paflagonya Sayfa: 237.

yapıldığı yazılıdır. Cami'in bânisi de Hoca Şemsü'd-din adında bir hayır sahibidir. Minberdeki yazılar arasında tarih ve sanatkâr adı yoktur. Fakat aynı cami'in, aynı tip tezyinatla süslü minberinin de o ustanın o tarihlerde yaptığını kabul etmek yanlış olmaz, kanaatındayım. Minberi yapan Abdullahoğlu İlyas'ın kim olduğu bilinmedi. Fakat cami'in bânisi hakkında Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşivi'ndeki 608 sayılı defterin 298 sahfesinde şu bilgiler vardır:

(..... Merhum Cendereci-zade Bakır küresinde Atası Hoca Şemsin bina ettiği camii'nin mesalihi için Galata'da Ortabölük'te Karaköy kurbünde alt katı 3 odalı, diğer iki katı ikişer odalı olmak üzere üç katlı bir mahzeni vakfetmiştir. Sonra Sultan Bayezid Han da otuz bin nakid akça vakfetmiş. Bu meblâğın rebhinden camii'nin imama günde üç, hatibine iki, müezzine bir, kayyumuna bir, hasır ve yağ masrafı için de günde bir, Evkafın rakabesi için yevmi iki akça verilmesi ve cuma günlerinde devir suretile «Kuran-ı Kerim» okuyan dört nefer hafızın herbirine günde yarım dirhem, muarrişe günde bir akça verilmesi, artan paranın da tevliyyet hissesi olması şart konmuştur. Bundan başka Cendereci-zade otuz bin akça daha vakfedip Atası Mescidi için vakfa yarar emlak alınmasını vasiyet etmiştir. Vakfiyesi bulunamadığı, fakat vakfiye tarihinin 870 olduğu kayıtlıdır.)

Bu kayıtların ışığı altında Sicilli-i Osmanî'de şu bilgileri buluyoruz:

Cendereci-zade Muhyi'd-din Şemsî Ahmed efendi, Hayred-din paşa neslindedir. Fatih Sultan Mehmed'in yakınlarından olduğu için önce Anadolu Defterdarı 891 de Başdefterdar olmuştur. 898 de vefat etti. Süleymaniye Türbesinde medfundur. Şâir ve münsidir. Kâğıthane'deki Cendereci Çiftliği ile çayırları kendisine padişah ihsan eylemiştir. ¹¹⁰

¹¹⁰ Sicilli-i Osmanî, Cilt: 4, Sayfa: 339.

MANİSA İVAZ PAŞA CAMİİ MİNBERİ

— 22 —

Bu esri de yerinde görmedim. Üzerindeki yazıları fotoğraftan okudum. (Resim 40)

Minber kapısının aynalık kısmında (Sûre: 33, Âyet: 56) yazılıdır. Bu âyet ve Türkçesi Siirt Ulu Cami Minberinde yazılmıştır. Minberde başka kitabe yoktur.

Tarih :

Cami'in kitabesine göre bu eser H. 889 yılında yapılmıştır. Hacı İvaz Paşa, Abdül-mü'min adında bir zatin oğludur. Osmanlı ümerasındandır. Cami'in H. 893 tarihli vakfiyesi vardır. Manisa'daki İvaz Paşa Hamamı da bu cami'in vakıfları arasındadır. ¹¹⁷

—oO—

MANİSA HATUNİYE CAMİİ MİNBERİ

— 23 —

Bu minberi de yerinde görmedim. Kitabelerini fotoğraflarından okudum. (Resim 41)

Kitabeler ve tarih :

Minber kapının yukarısında (Sûre 33, Âyet: 56) yazılıdır.

ان الله وملائكته يصلون على النبي
يا ايها الذين آمنوا صلوا عليه وسلموا تسليماً

Bu âyet ve Türkçesi Siirt Minberinde yazılmıştır.

Minberin sol tarafında ve nebati süsler ortasında şu tarih yazıları vardır.

¹¹⁷ Kitabeler II. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sayfa: 80-81, Manisa Tarihi Sayfa: 97. Sicilli-i Osmanî'de bu tarihlerle münasebetli bir İvaz Paşa'ya rastlayamadım.

قدّم في اواخر ذي الحجة سنة تسما [٤]

Türkçesi: « (Bu minber) 900 yılı Zil-hicce ayı sonunda tamam oldu. » demektir. ¹¹⁸

Tarih :

Hatuniye Cami'ini ve minberini Osmanlı hükümdarlarından II. Bayezid'in oğlu Sultan Şehinşah Saruhan Valisi iken annesi Hüsn-ü Şad Hatun adına yaptırmıştır. ¹¹⁹

Cami kitabesine göre (بجز البنا) terkinin delâlet ettiği H. 896 (1490) yılında yapılmış, minber ise yukarıda yazılı tarihine göre camiden dört yıl sonra tamamlanmıştır. Cami'in vakfiyesi H. 903 tarihlidir. Hüsn-ü Şad Hatun Abdü'l-Celil adında bir zatin kızıdır. Şehinşah, babası Bayezid Amasya'da vâli iken, Amasya'da ve H. 869 da doğmuştur. Bursa ve Saruhan'da şehzade vâliklik yaptı. Şehzade Cem'e halef olarak Konya'da bulundu. H. 917 de Konya'da vefat etti. Cenazesi Bur-

sa'ya naklolunarak II. Murad Türbesi civarına defnolundu. ¹²⁰

MANİSA İBRAHİM ÇELEBİ CAMİ'İ MİNBERİ

— 24 —

Bu minberi yerinde görmedim, kitabelerini fotoğraflarından okudum. (Resim : 42).

Kitabeler ve tarih :

Minber kapısının üstünde سبحان الله
والحمد لله yazılıdır.

Türkçesi : « Cenab-ı Hakka tesbih ederim ve Allahü Taalâya hamdeylerim, meth-i eni ederim, överim. » demektir.

Minberin yan tarafında şu hadis-i şerif yazılıdır :

المؤمن في المسجد كالسك في الماء

Bu hadisin tamamı Bursa Ulu Cami Minberinde yazıldı.

Minberin sağ tarafında girift bir sü-lüs ile yazılmış usta ve tarih kitabesi vardır.

¹¹⁸ Çağatay Uluçay-İbrahim Gökçen Manisa Tarihi, Sayfa : 98. Bu kitabenin başındaki (قدّم) kelimeleri yazılmamıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kitabeler II. Sayfa: 82 bu kitabeden hiç bahsolenmamıştır.

¹¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı Kitabeler II. Sayfa: 82. Çağatay Uluçay, İbrahim Gökçen Manisa Tarihi, Sayfa: 97.

¹²⁰ Sicill-i Osmanî, Cilt: 1, Sayfa: 46. Amasya Tarihi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt: II, Sayfa: 45. Hammer Tarihi Tercümesi, Cilt: II, Sayfa: 224. Küçük Asya, Cilt: 2, Sayfa: 83. Çağatay Uluçay Manisa'da Saray-ı Âmire, Sayfa: 23-27 de Şehinşah hakkında malûmat vardır. Şehinşah'ın Konya'da bir mescidi varmış. Bina harap olmuş, Şer'iye sicillerinde adı kalmıştır. Şehinşah adına Akşehir'de Reis nahiyesinde bir çeşme kitabesi vardır.

1 — قدم هذا المنبر على يد نجار

2 — الياس في سنة ثلث وثمانين و تسعمائة

Türkçesi : «Marangoz İlyas tarafından bu minberin yapılması 983 yılında tamam oldu.»

Tarih :

Cami'nin mısraının و نعم البناء و نعم الثواب Cami delâlet ettiği 956 yılında yapılmıştır.¹²¹

Minber kitabesinin tarihi 983 olduğuna göre cami ile minberin inşası arasında 27 sene zaman farkı vardır. Minberin kitabesinde yazılı olmamasına rağmen İbrahim Çelebi çok yaşamış ve 27 sene sonra da bu minberi yaptırmış olduğunu veya minberin mütevelliler tarafından ilâve edildiğini düşünmek mümkündür. Sicill-i Osmanî de bu tarihlerde yaşamış bir İbrahim Çelebi vardır -ki ihtimalle kaydediyorum.- Bu İbrahim Çelebi Maliye kâtiplerinden iken Anadolu Defterdarı, 969 yılında Başdefterdar olmuş, 970 den sonra azledilerek vefat etmiştir. Müstakim bir zattır.¹²²

Minberin ustası olan dülger İlyas'ın kim olduğu bilinemedi.

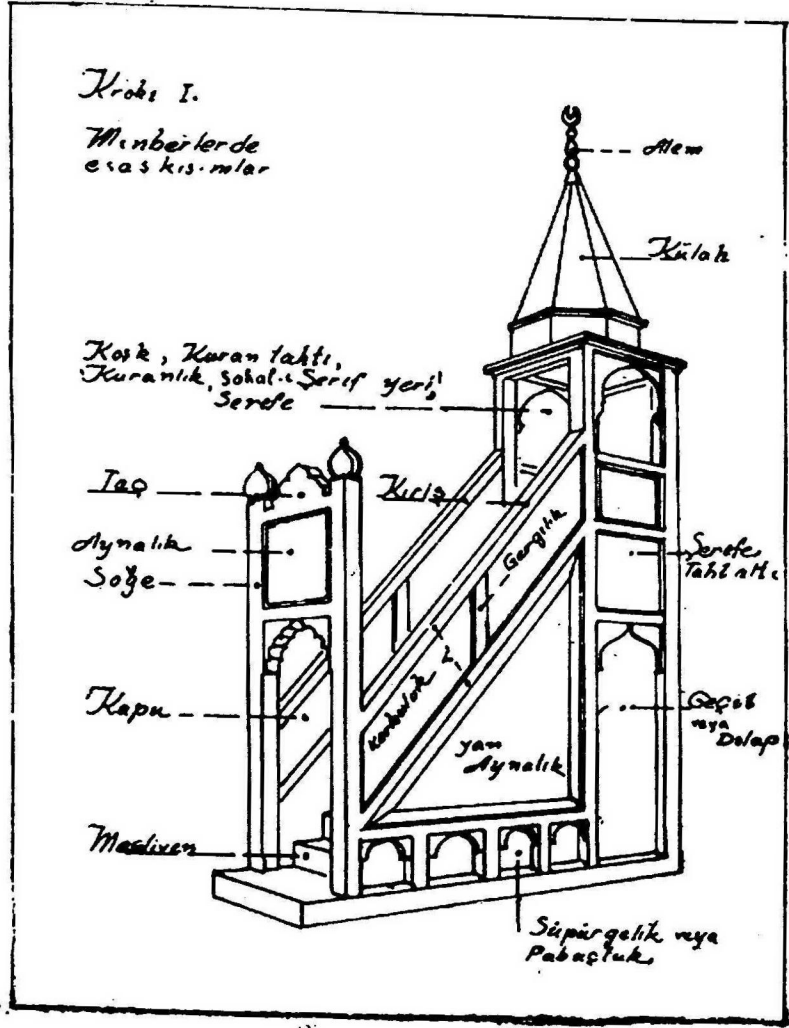
Minberin ustası olan dülger İlyas'ın kim olduğu bilinemedi.

¹²¹ Çağatay Uluçay, İbrahim Gökçen Manisa Tarihi, Sayfa: 102.

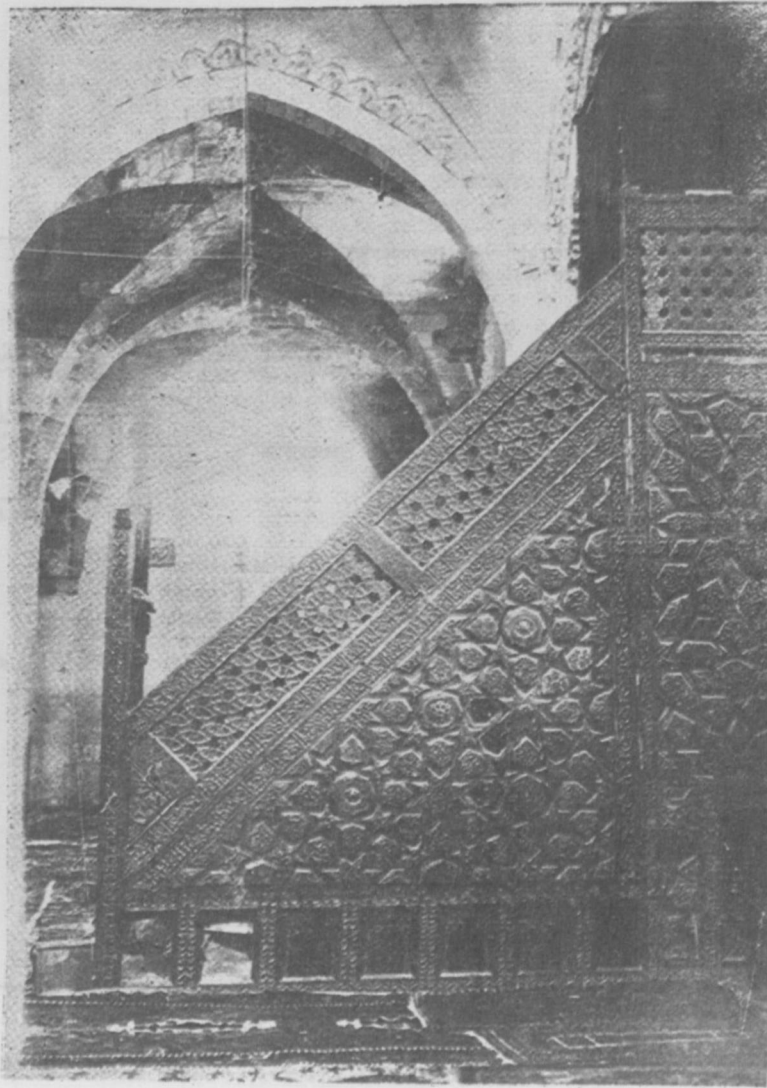
¹²² Sicill-i Osmanî, Cilt: 1, Sayfa: 95.

MEHAZLAR :

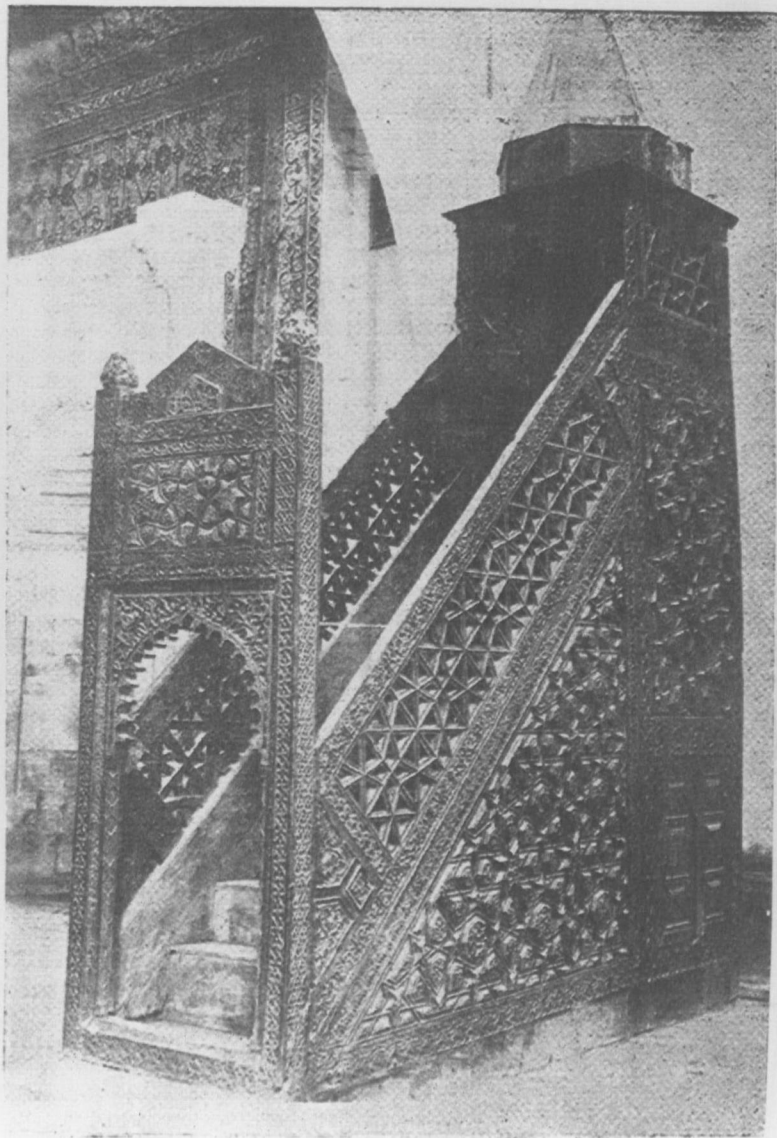
- 1) Yazıcı Ali Selçuknâmesi,
- 2) Anonim Selçuknâme matbu nüsha,
- 3) Houtsma tab'ı Selçuknâme
- 4) Aksaray - Tezkiresi (Müsameret ül-Ahyar) Türk Tarih Kurumu neşriyatı,
- 5) Aksaray - Tezkiresi — M. Nuri Gencosman tercümesi,
- 6) İbnü'l-Bibli muhtasarı M. Nuri Gencosman tercümesi,
- 7) Anadolu Selçukluları — Müneccimbaşı'ya göre - Hasan Fehmi Turgal,
- 8) İstanbul Üniversitesi ders notları — Prof. Mükrimin Halil Yinanç,
- 9) Düvel-i İslâmiye — Halil Edhem Eldem,
- 10) Türkiye Tarihi Selçuklular devri. I — Prof. Mükrimin Halil Yinanç,
- 11) Sınop Kitabeleri — Hüseyin Hilmi,
- 12) Elveledü's-seflik Anadolu Selçukluları bölümü tercümesi hususi kütüphanemde) Kadı-i Nikâdi H. Hoteni,
- 13) Türklerin ve Hunların tarihi umumisi,
- 14) Ravzat ül — Ebrar,
- 15) Nuhbe tüt — tevarih,
- 16) Meskukat-ı İslâmiye Kataloğu, Cilt : IV Ahmed Tevhid,
- 17) Anadolu Beylikleri — İsmail Hakkı Uzunçarşılı,
- 18) Kayseriye Şehri — Halil Edhem,
- 19) Aydınoğulları Tarihi — Dr. Himmet Akın,
- 20) Bursa ve anıtları — Kazım Baykal
- 21) Elâzığ İli — Hürşit Nazlı, Ankara 1939,
- 22) Hasan Değında ilmi bir cemelân ve Aksaray Tarihiçesi — Hüsnü,
- 23) Kütahya Şehri — İsmail Hakkı Uzunçarşılı,
- 24) Manisa Tarihi — Çağatay Uluçay ve İbrahim Gökçen,
- 25) Mirat-ı Tarih-i Osmanî — Sami Aziz Şevki,
- 26) Sicill-i Osmanî — Mehmet Süreyya,
- 27) Akpınar Dergisi — Niğde Halkevi yayınlarından, sayı: 5, sayfa: 14,
- 28) Anıt Dergisi Sayı: 19, sayfa: 9,
- 29) Sahalfül-ahbar cilt 2,
- 30) Hayru'l-ah efendi tarihi, cilt: 2, 3,
- 31) Anadolu Âbideleri Kayseri-Niğde — M. Gabriel,
- 32) Türk Hukuk ve İktisat Dergisi, cilt: 1, sayfa: 161,
- 33) Ankara Ahilerine ait iki kitabe — Halil Edhem, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, sene: 7, sayfa: 312, 313,
- 34) Ankara'da Ahiler Hükümeti — Ahmed Tevhid, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, sene: 4, sayfa: 1200, 1204,
- 35) İbnü'l-Batuta Seyyahatnamesi, cilt: 1, sayfa: 326,
- 36) Ankara 1, 2. Mübarek Galip,
- 37) Sanat Ansiklopedisi C. 3. Sa. 1312, 1195, 1575
- 38) İslâm Ansiklopedisi (minber) maddesi.
- 39) Dr. J. H. Löyve d. Konia (Almanca)
- 40) İbnü'l-Esir: Tarih-i Kâmil, Mısır ve Leyden baskısı.

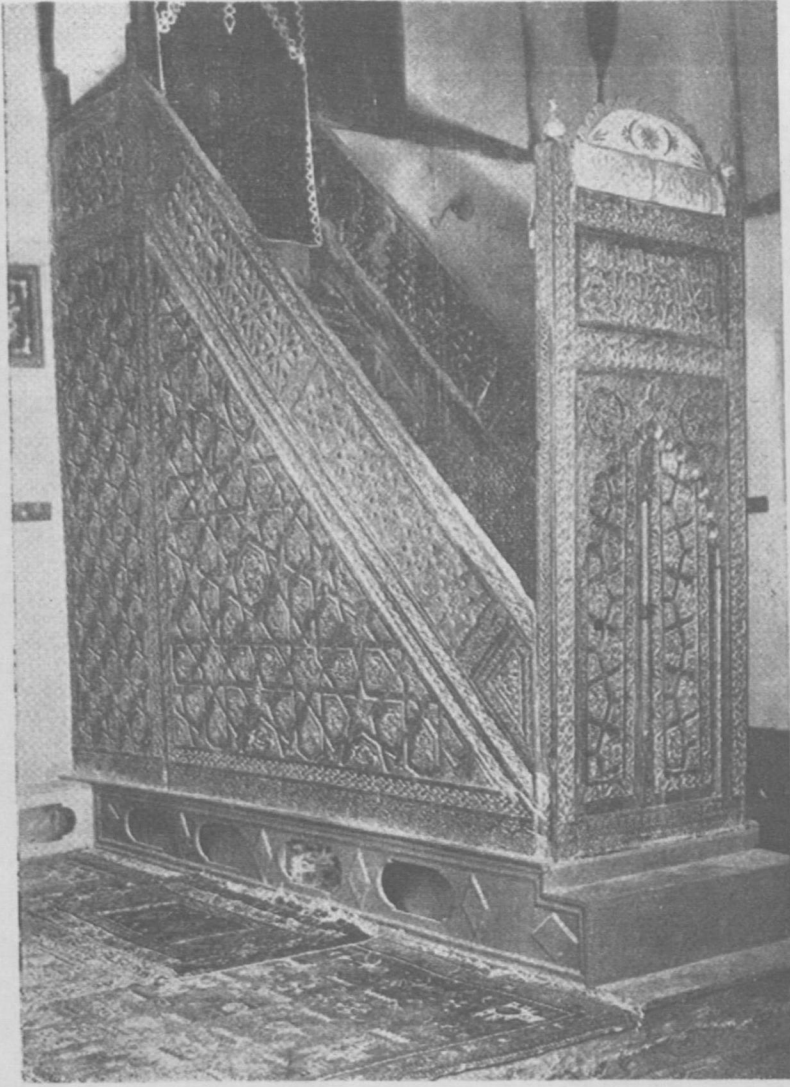
Kroki : 1 — Minberlerde esas kısımlar.

Resim : 1 — Aksaray Ulu Camii minberi.
(Müzeler Genel Md. lüğü Foto. Arş.)

Resim : 2 — Konya Alaüddin Camii minberi.
(Müzeler Genel Md. lükü Foto. Ars.)

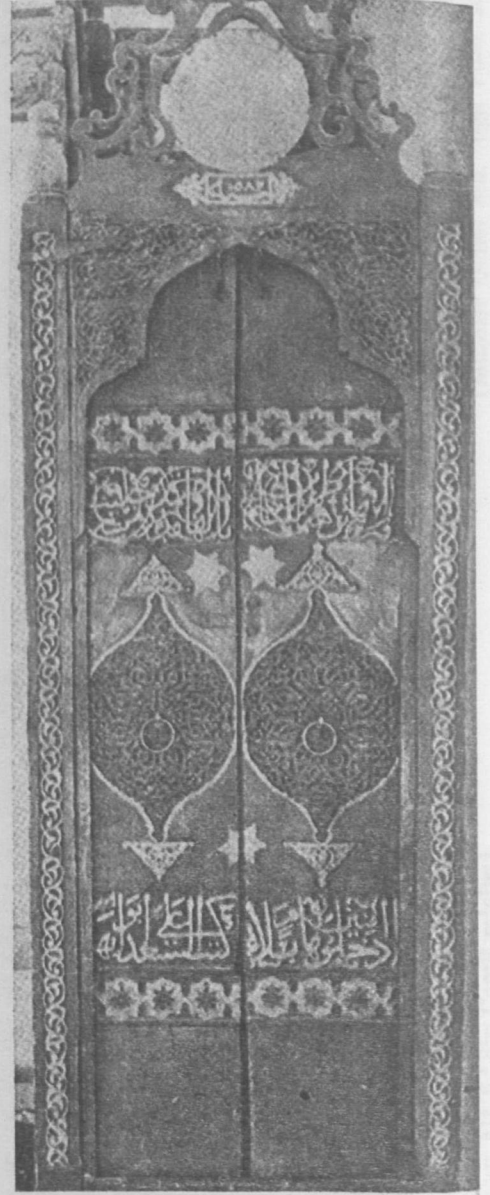
Resim : 3 — Ankara Alâ üd-din Camii minberi. (Müzeler Genel Md. lüğü Foto. Arş.)

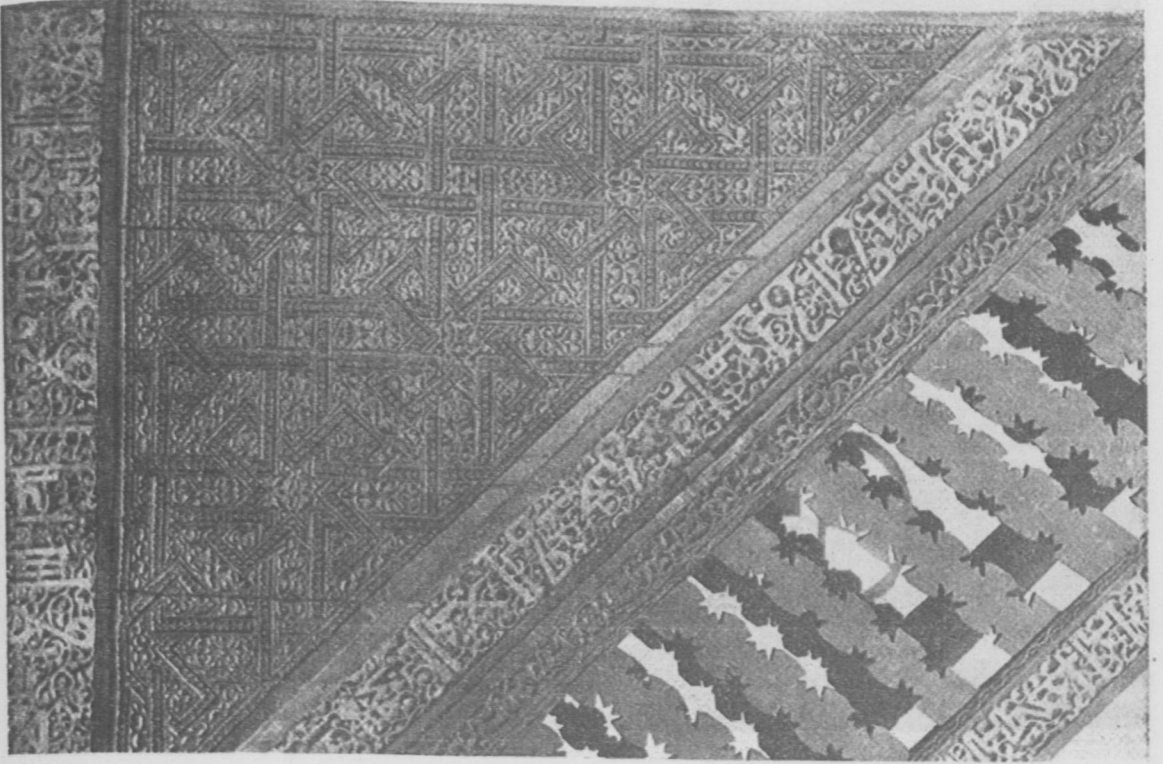
Resim : 4 — Ankara Alâ üd-din Camii minberinden detaylar. (Foto : M. Zeki Oral.)

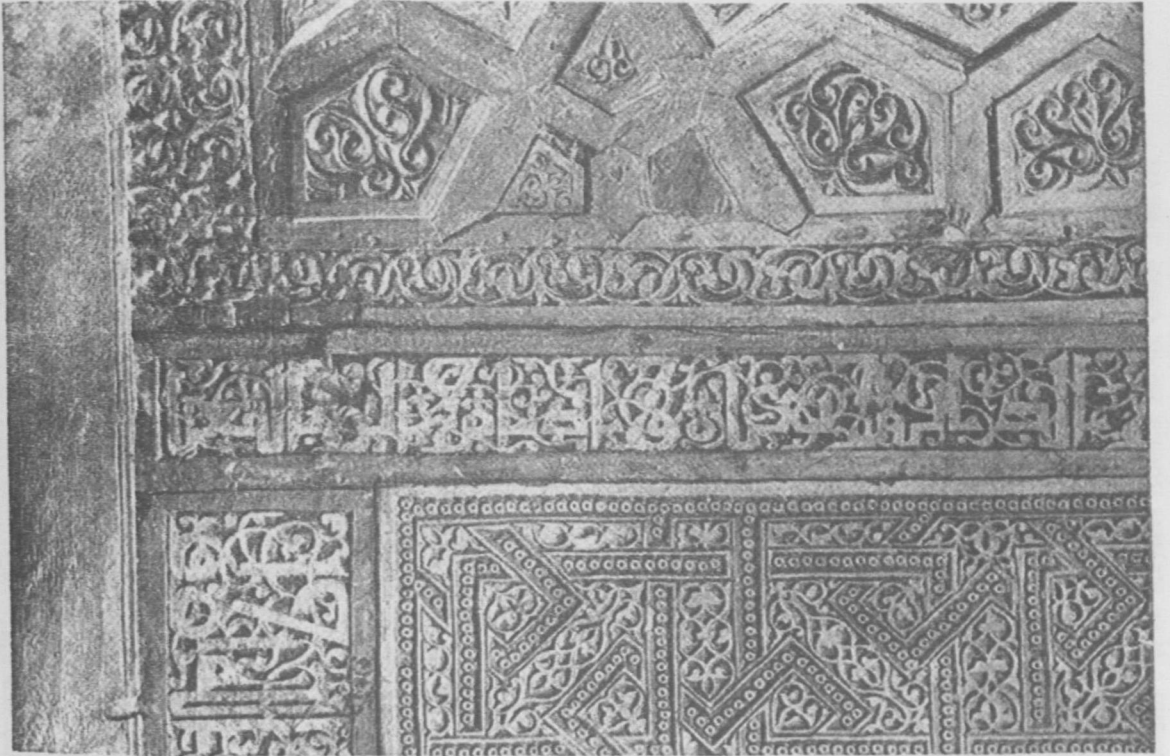
Resim : 5 — Harput (Elâzığ) Sâre Hatun Camii minberi kapı kanatları.
(Foto : Halûk Karamağaralı)

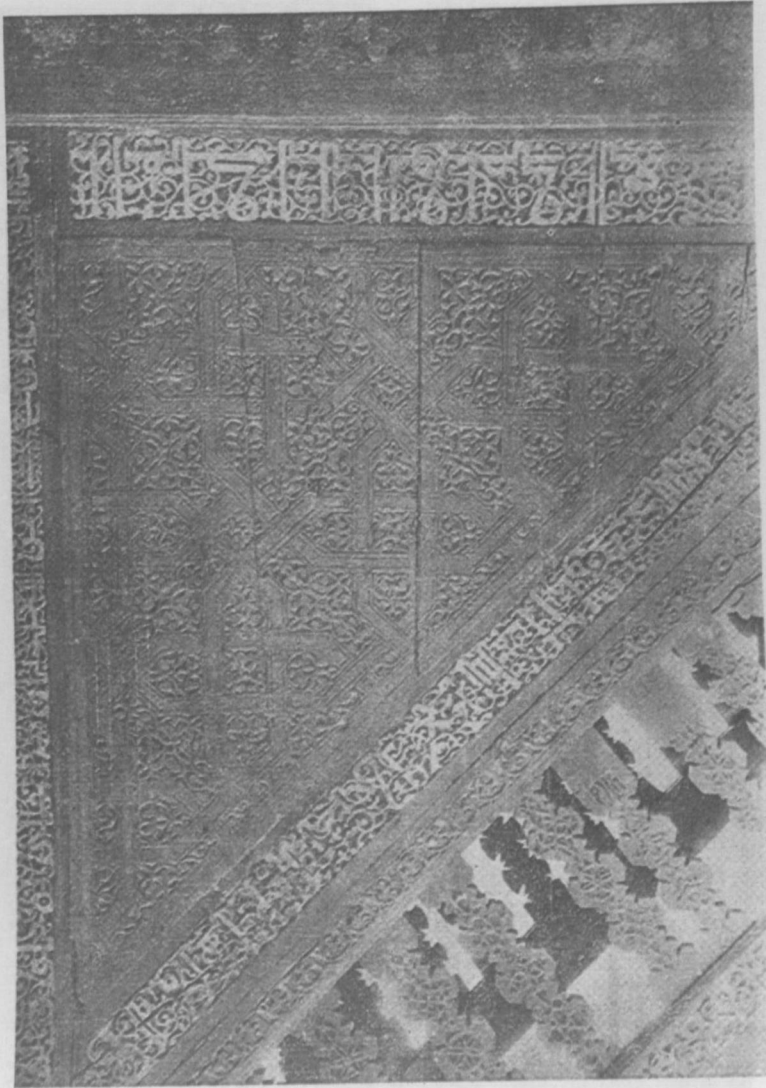
Resim : 5 — Harput (Elâzığ) Sâre Hatun Camii minberi kapısı.
(Foto : M. Zeki Oral)

Resim : 6 — Harput (Elâzığ) Sâire Hatun Camii minberi sol yanı.
(Foto : Halûk Karamağaralı)

Resim : 7 — Harput (Elâzığ) Sâire Hatun Camii minberi sol taraf şerefe altı. (F. Halûk Karamağaralı)

Resim : 8 — Harput (Elâzığ) Sâre Hatun Camii minberi sağ yanı
(Foto : Halûk Karamağaralı)

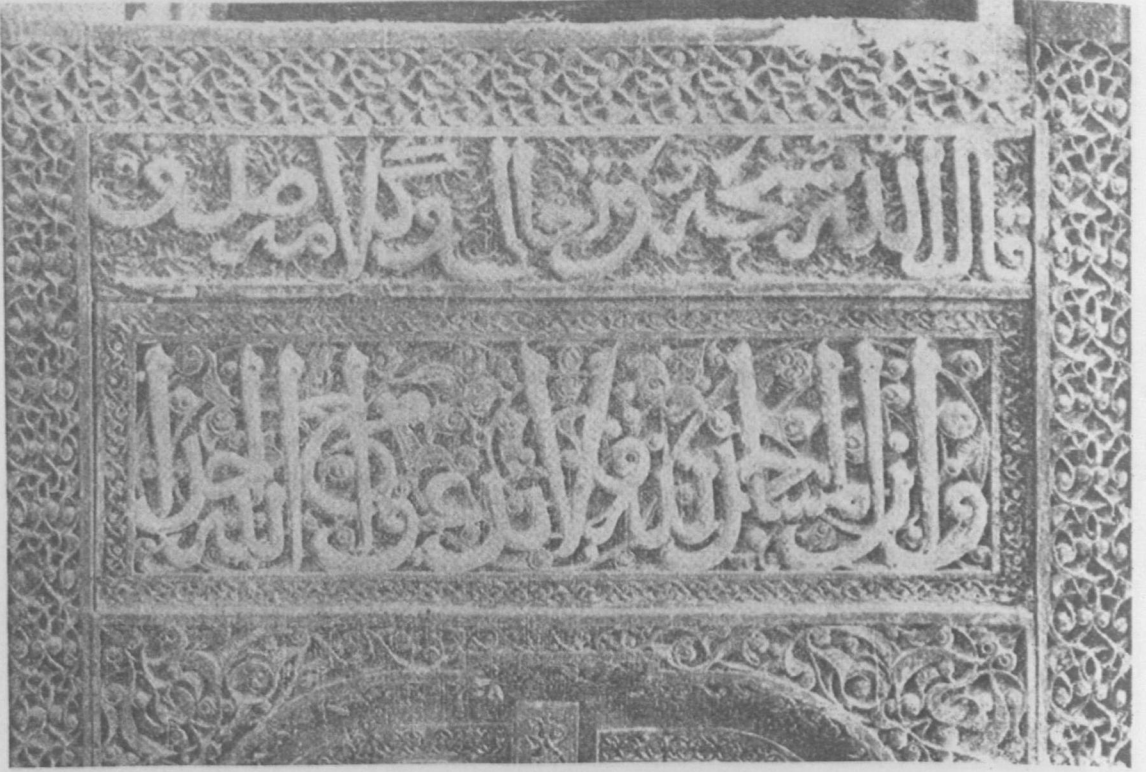
Resim : 9 — Siirt Ulu Camii minberi.
(Foto : Y. Mimar A. Saim Ülgen)

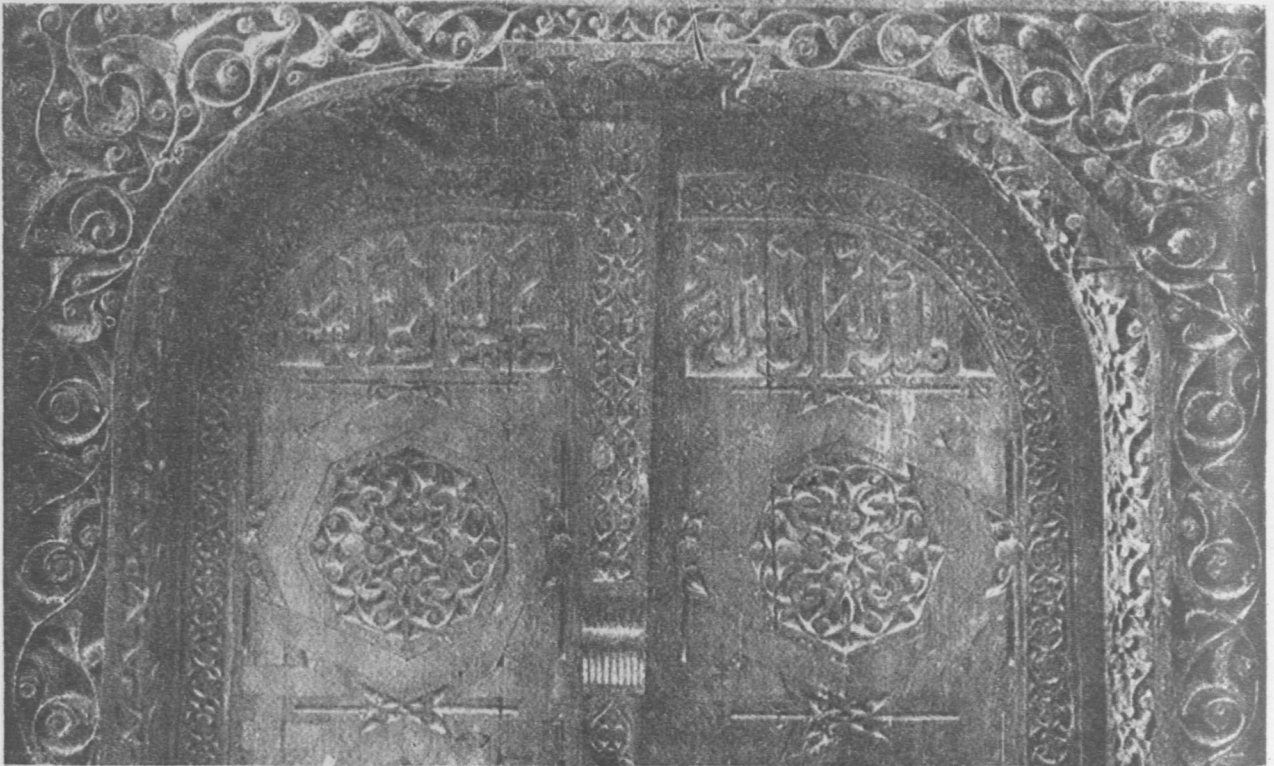
Resim : 10 — Siirt Ulu Camii minberinden detaylar.
(Foto : Y. Mimar A. Saim Ülgen)

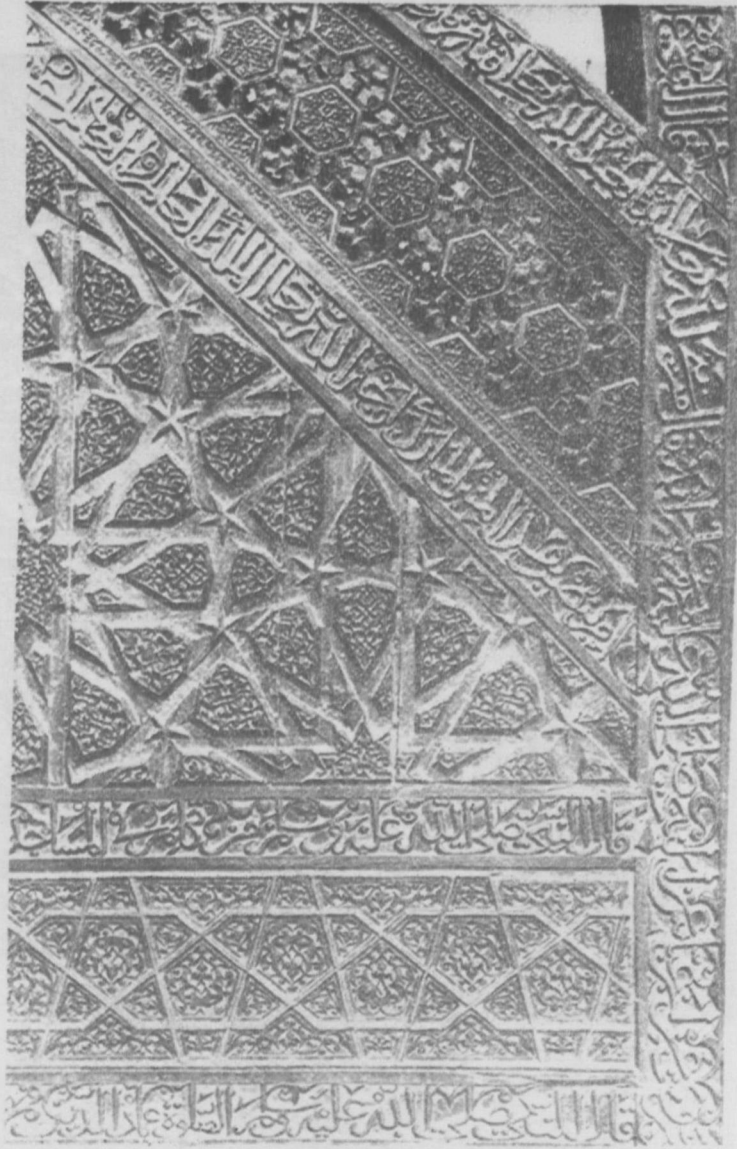
Resim : 11 — Kayseri Huvant Hatun Camii minberi.
(Müzeler Genel Müdürlüğü Foto Arşivi)

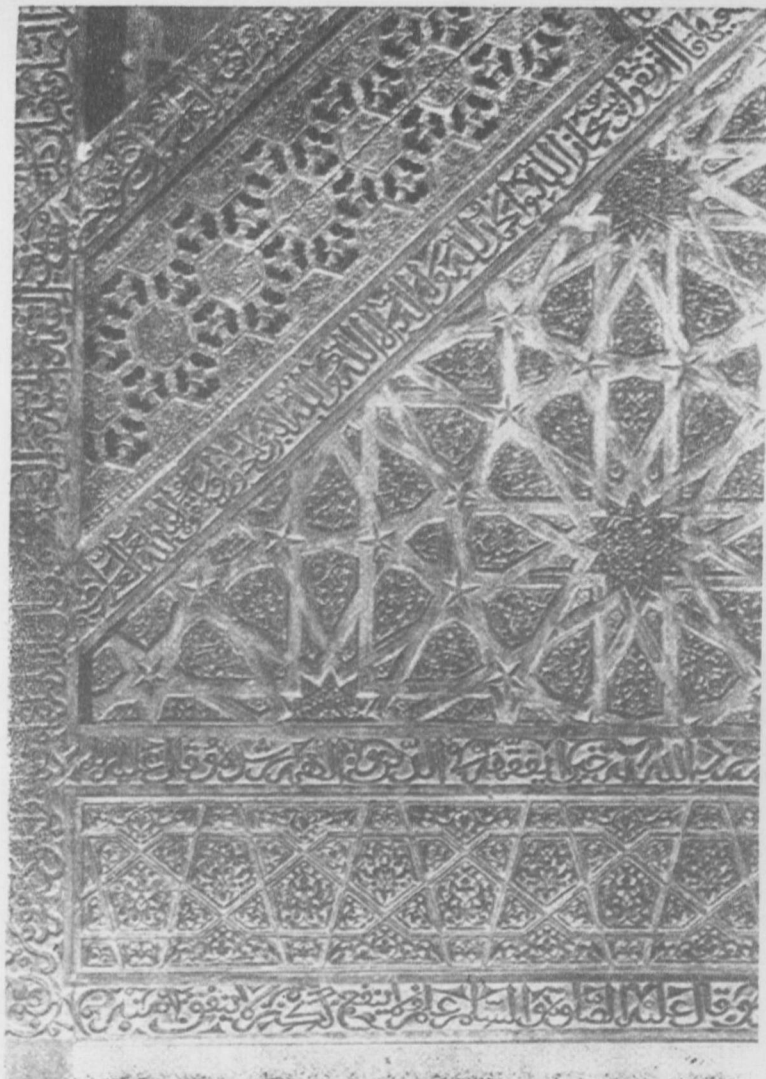
Resim : 12 — Divriği Ulu Camii minberi kapısındaki yazılar.
(Foto : Halúk Karamağarah)

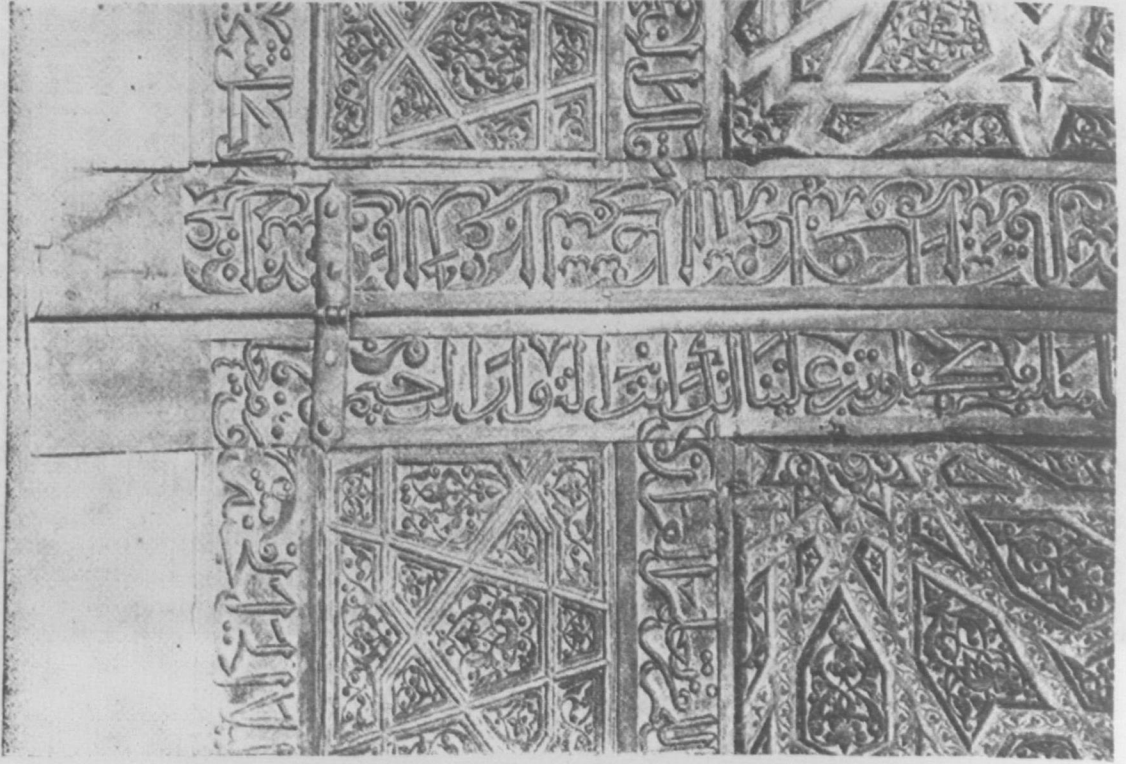
Resim : 13 — Divriği Ulu Camii minberi kapısındaki yazılar.
(Foto : Halúk Karamağarah)

Resim : 14 — Divriği Ulu Camii minberi sağ yanı.
(Foto : Halûk Karamağaralı)

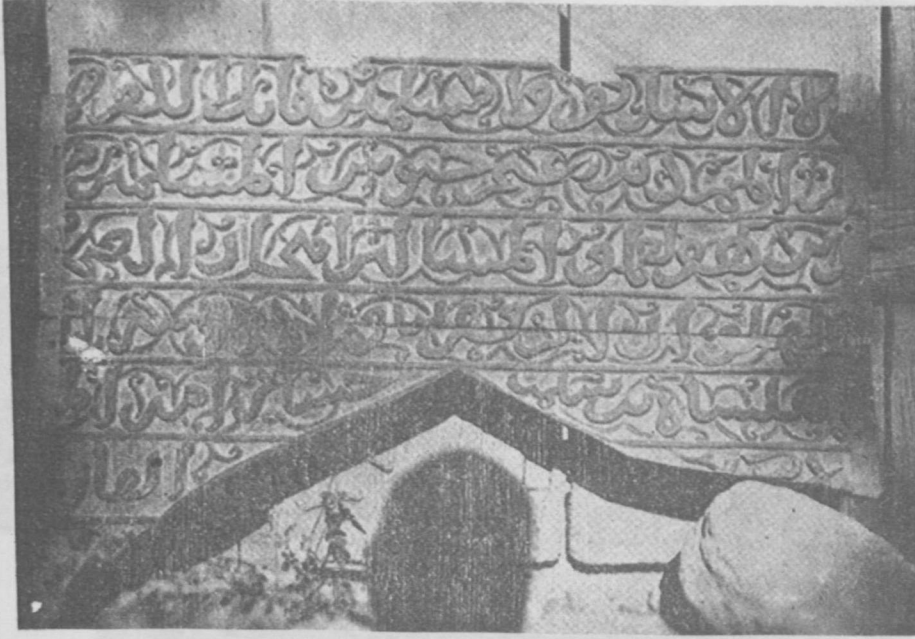
Resim : 15 — Divriği Ulu Camii minberi sol yanı.
(Foto : Halûk Karamağaralı)

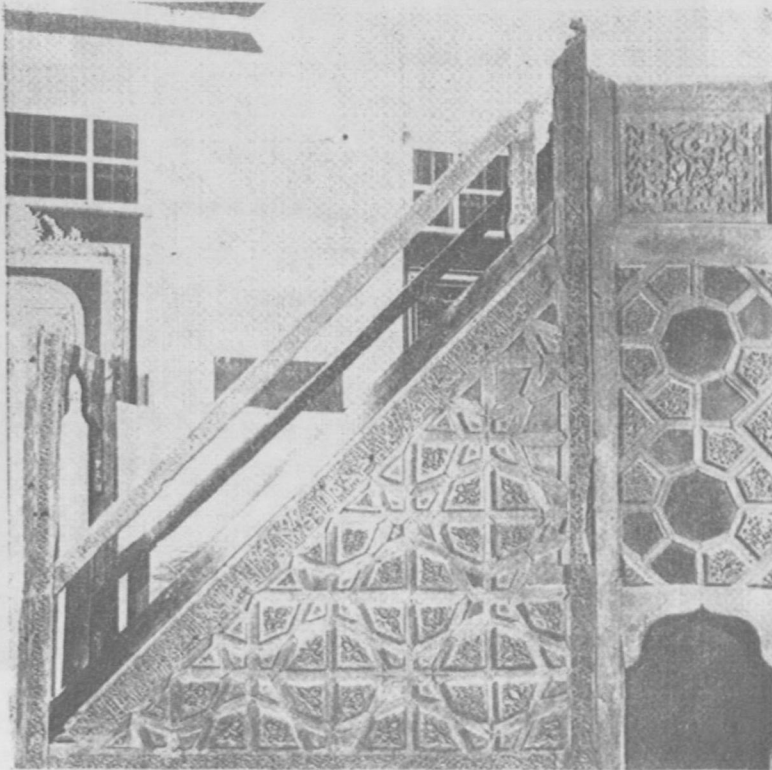
Resim : 16 — Divriği Ulu Camii minberi şerefe altındaki yazılar.
(Foto : Halûk Karamağaralı)

Resim : 16A — Divriği Ulu Camii Usta kitabesi.
(Foto : Halûk Karamağaralı)

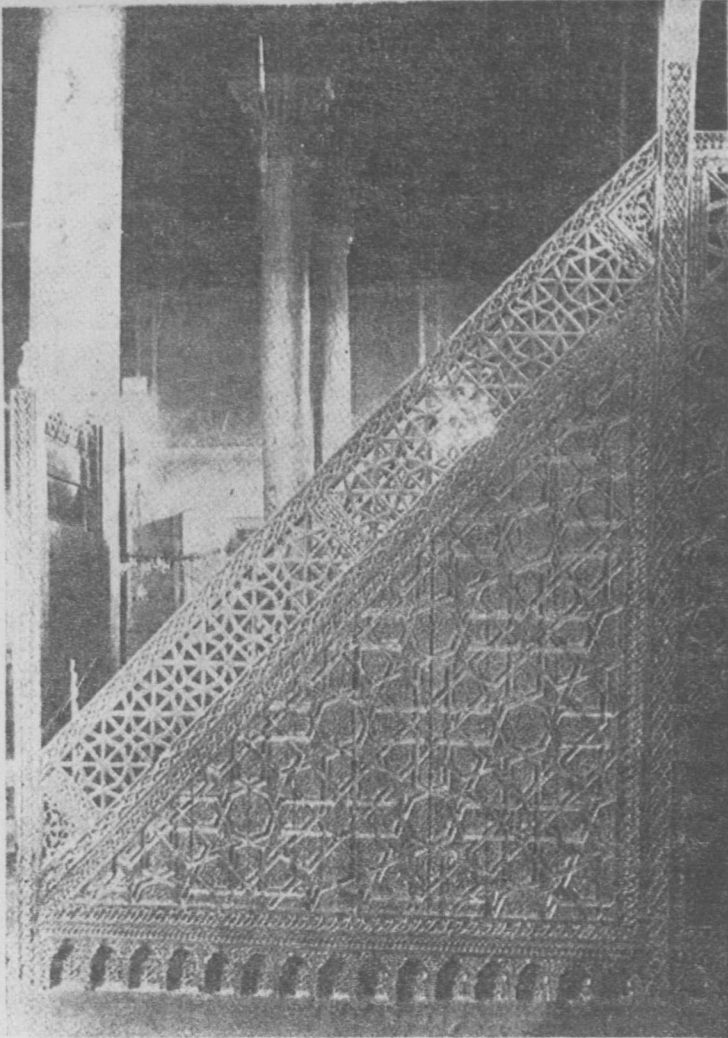
Resim : 17 — Divriği Kale Camii minberi kitabesi.
(Foto : M. Zeki Oral)

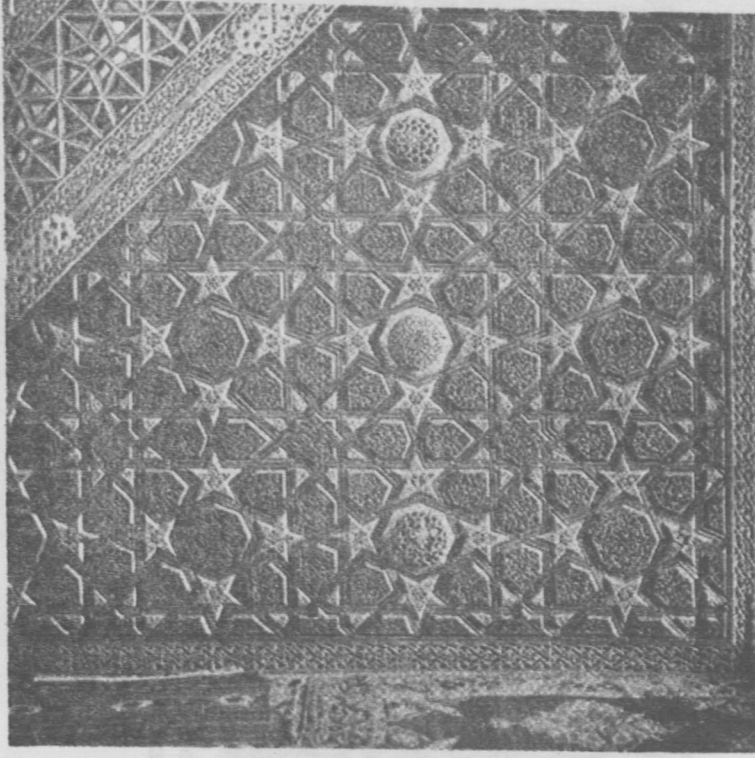
Resim : 18 — Malatya Ulu Camii minberi.

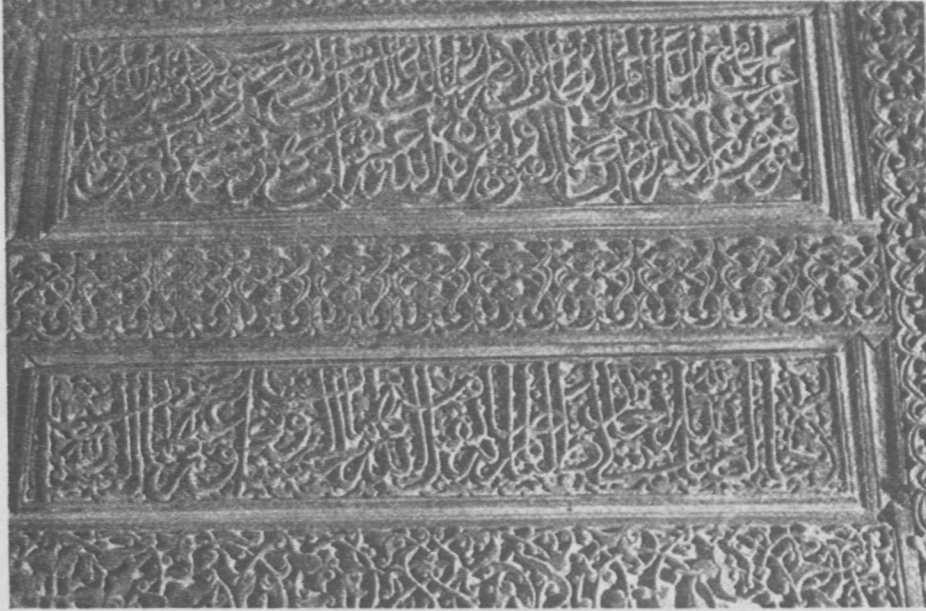
Resim : 19 — Malatya Ulu Camiinde Kısariye kitabesi.
(Foto : Celâl Yalvac)

Resim : 20 — Ankara Ahi Şeref üd-din Camii minberi.
(Müzeler Genel Müdürlüğü Foto Arşivi)

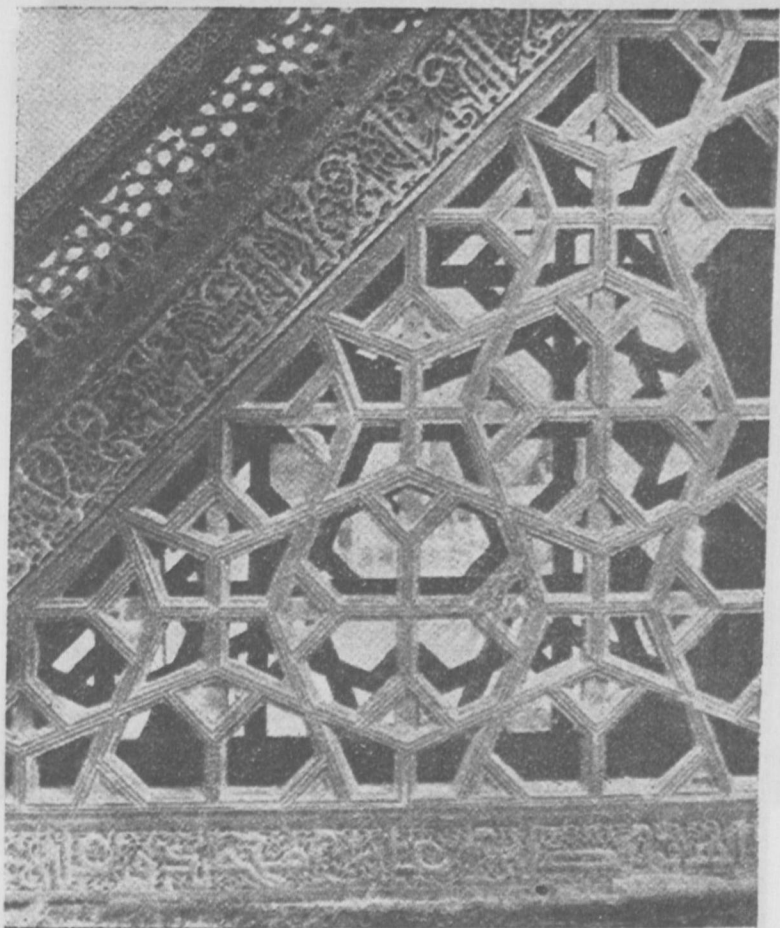
Resim : 21 — Ankara Ahi Şeref üd-din Camii minberi. (Müzeler Genel Müdürlüğü Foto Arşivi)

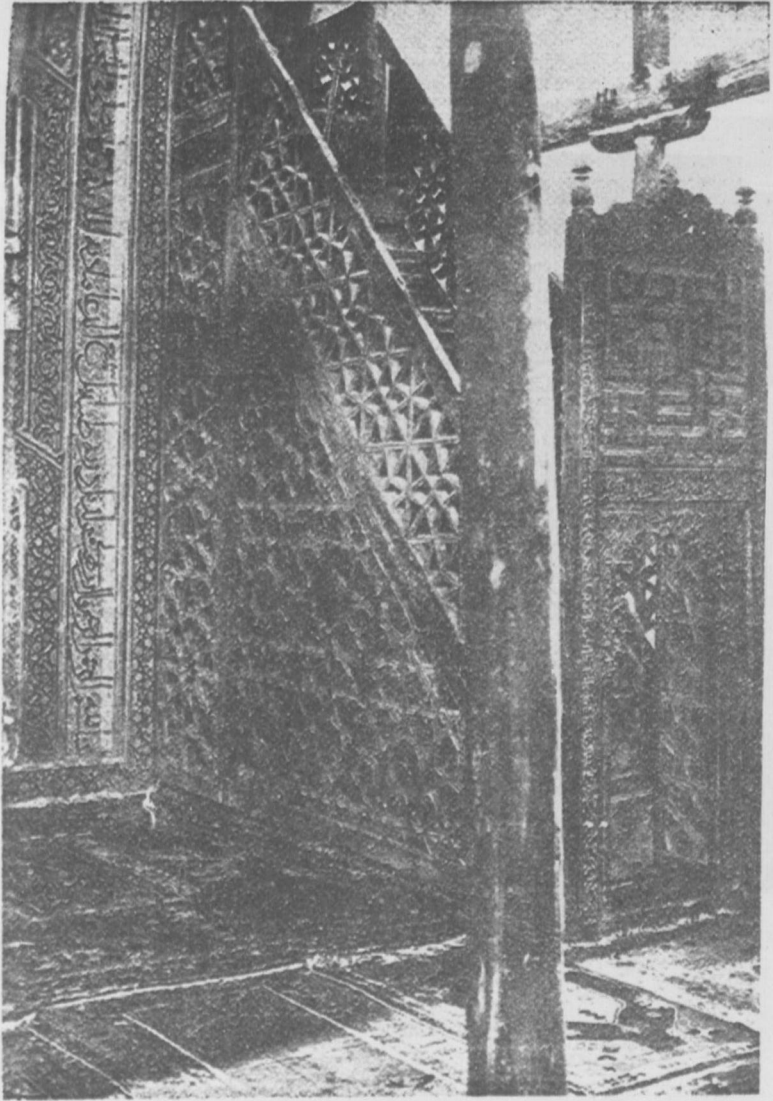
Resim : 21-A — Ankara Ahi Şeref üd-din Camii minberi kitabesi. (Müzeler Genel Müdürlüğü Foto Arşivi)

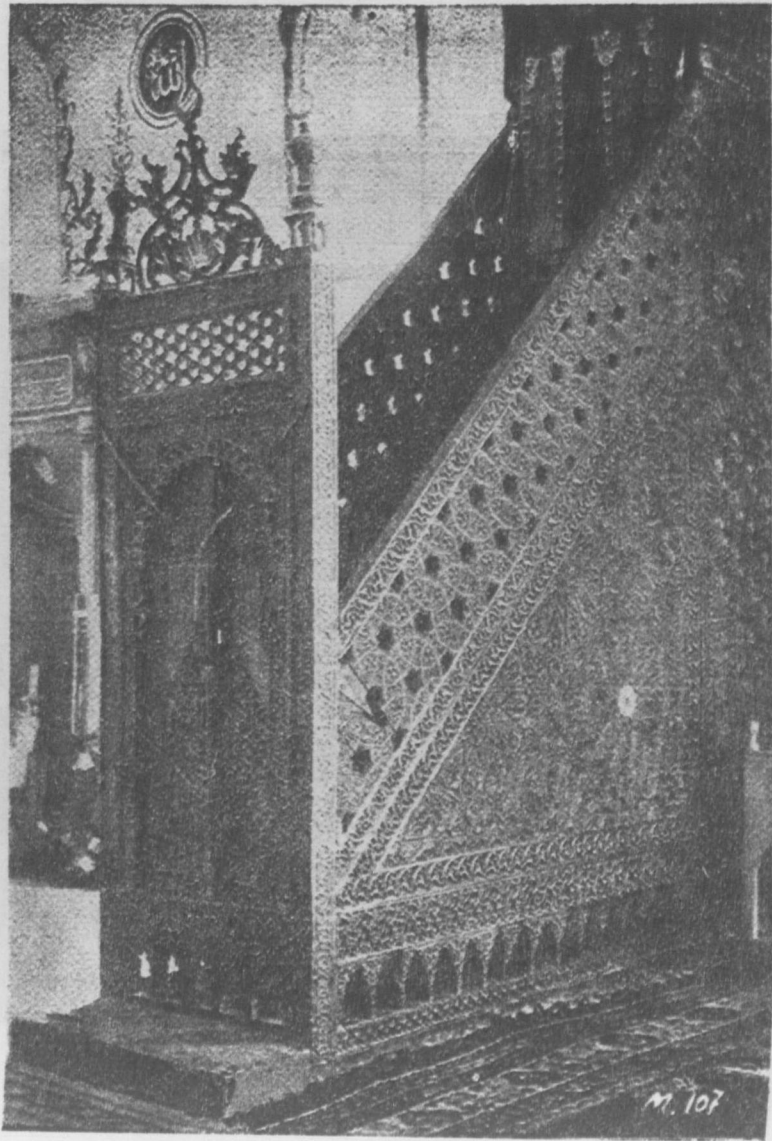
Resim : 22 — Ankara Kızılbey Camii minberi kitabesi.
(Etnoğrafya müzesi arşivi)

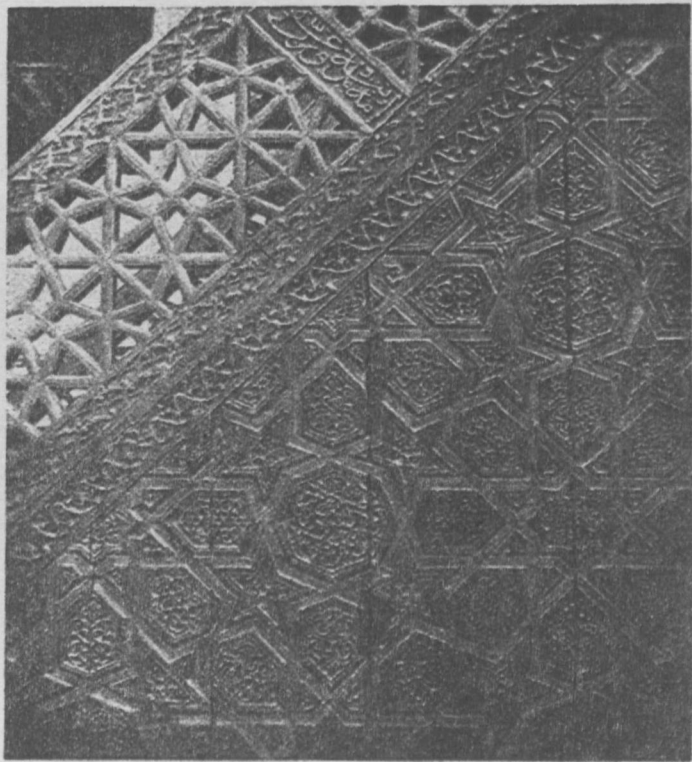
Resim : 23 — Kayseri Lala Paşa Camii minberi.

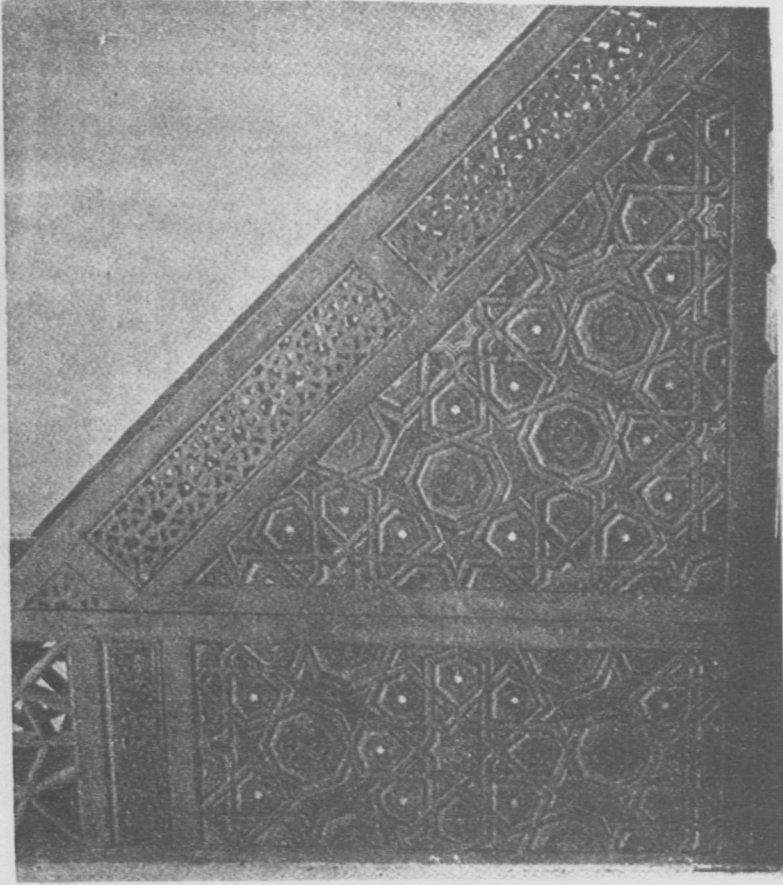
Kesim : 24 — Beyşehir Eşrefoğlu Camii minberi.
(Müzeler Genel Müdürlüğü Foto Arşivi)

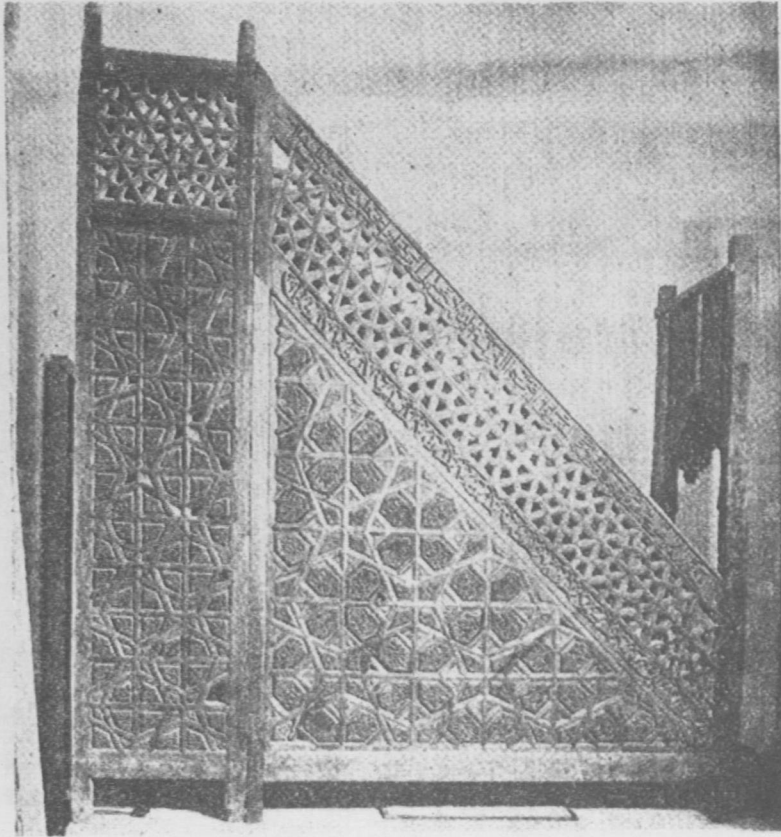
Resim : 25 — Çorum Ulu Camii minberi.
(Müzeler Genel Md. lüğü Foto Arşivi)

Resim : 26 — Birgi Ulu Camii minberi.

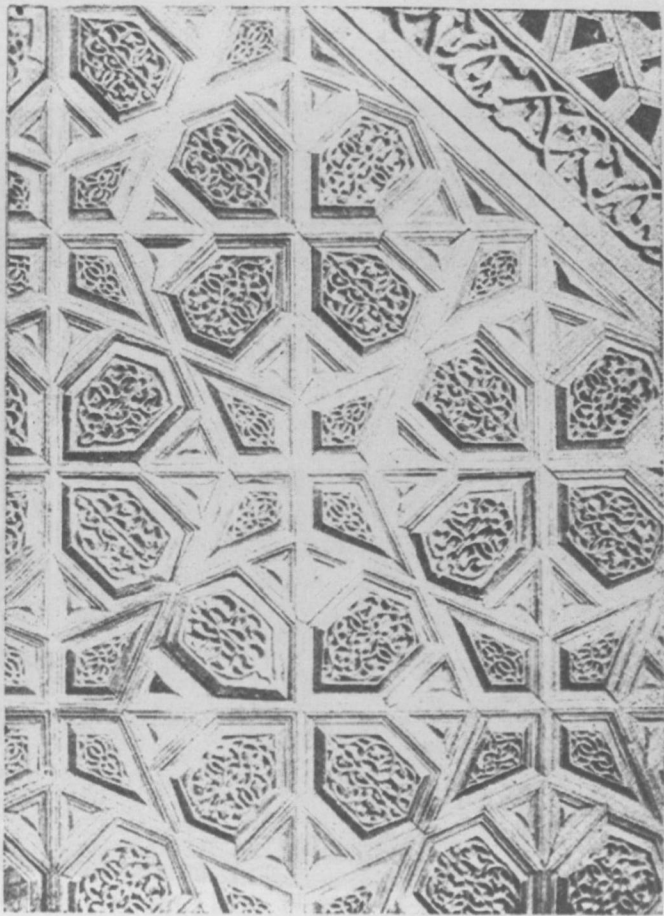
Resim : 27 — Niğde Sungur Bey Camii minberi.

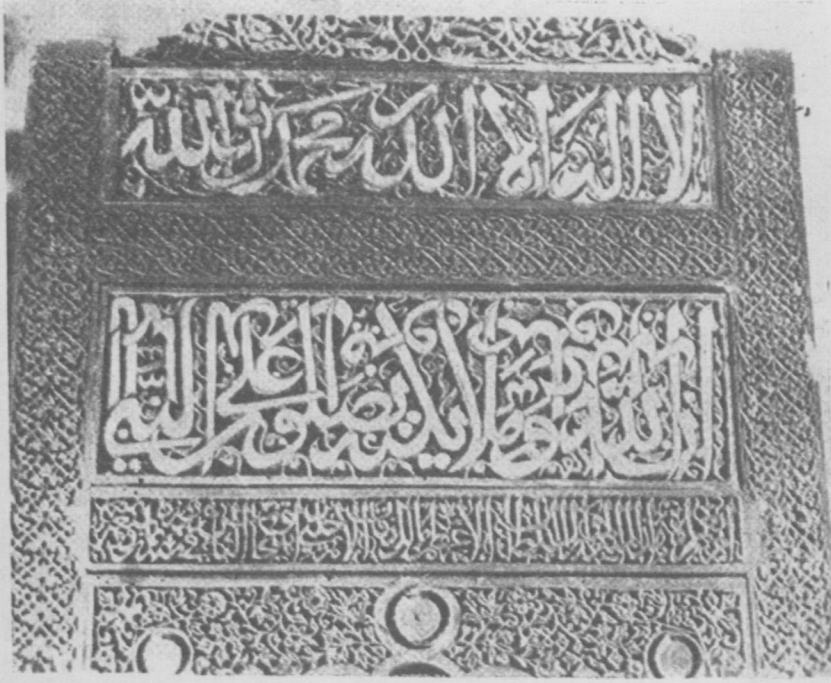
Resimli : 28 — Ürgüp Damsa köyü Taşkun Paşa Camii minberi.
(Foto : Y. Mimar A. Saim Ülgen)

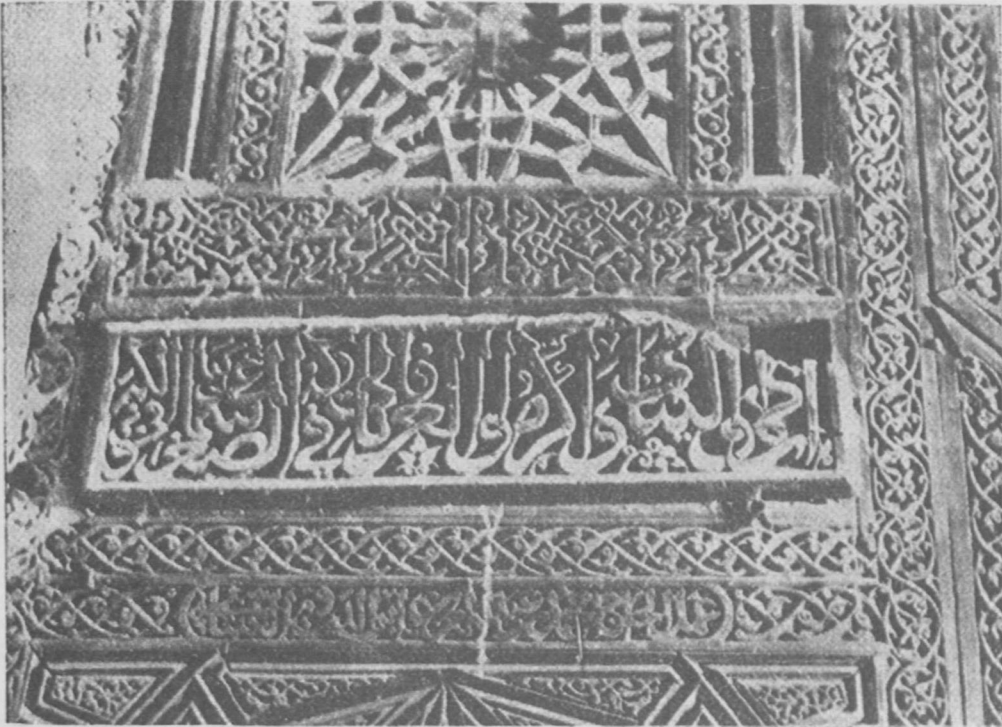
Resim : 29 — Taşkun Paşa Camii minberi kapısı.
(Foto : Y. Mimar A. Saim Ülgen)

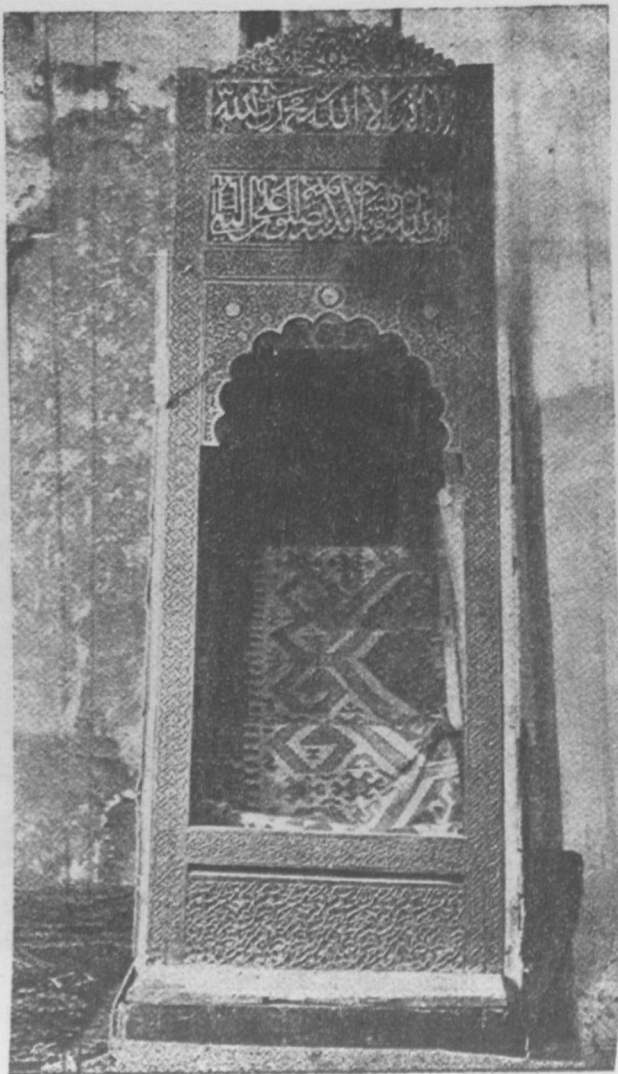
Resim : 30 — Taşkun Paşa Camii minberi detayları.
(Foto : Y. Mimar A. Saim Ülgen)

Resim : 31 — Manisa Ulu Camii minberi kapı aynalığındaki yazılar.
(Foto : Y. Mimar A. Saim Ülgen)

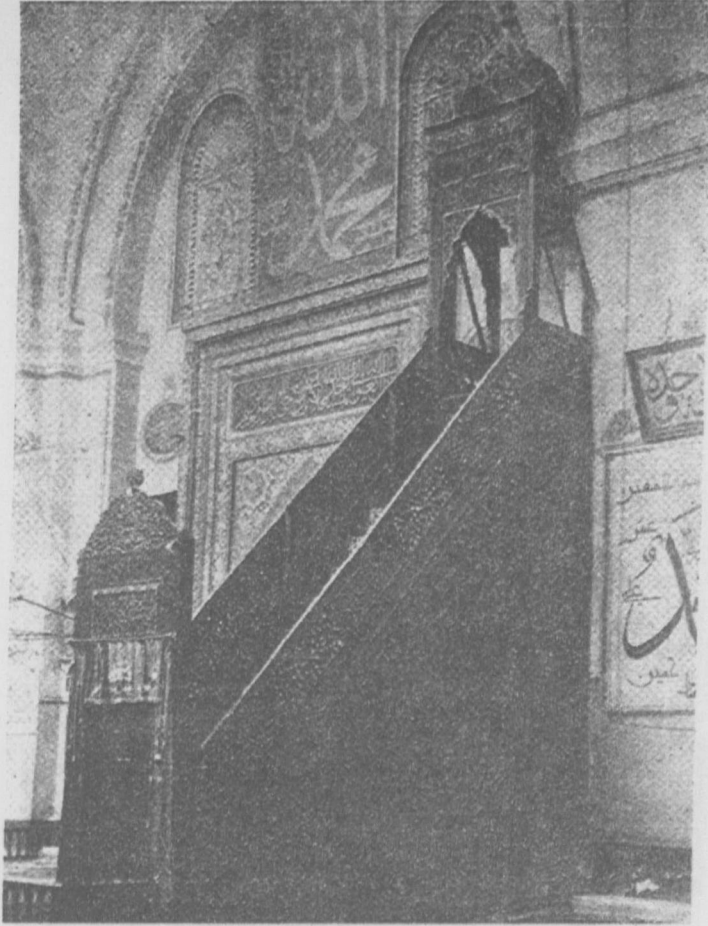
Resim : 32 — Manisa Ulu Camii minberi taht altı sol tarafındaki yazılar
(Foto : Y. Mimar A. Saim Ülgen)

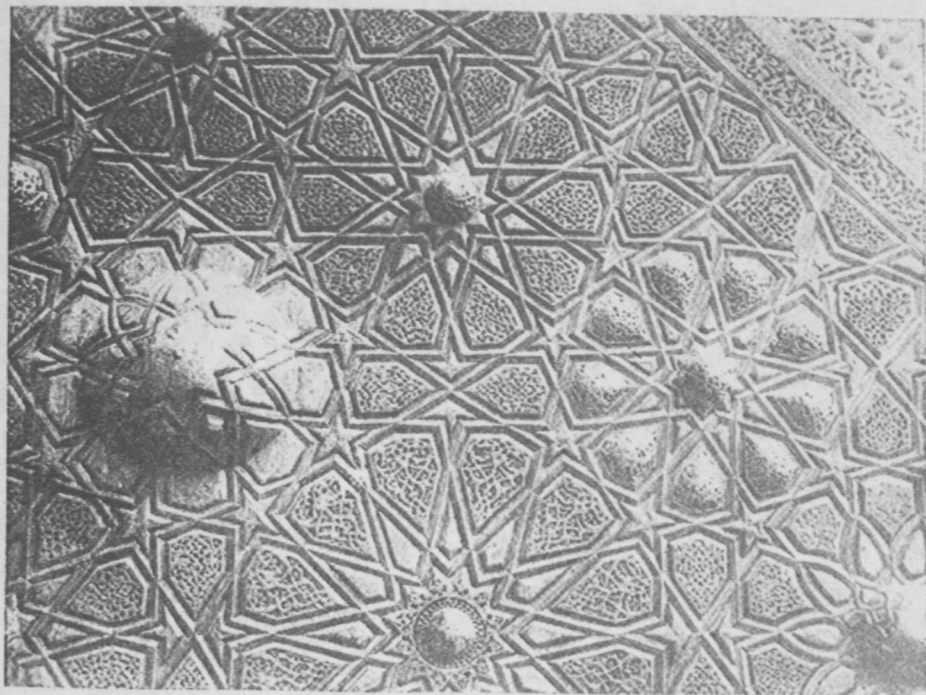
Resim : 33 — Manisa Ulu Camii minberi kapısı.

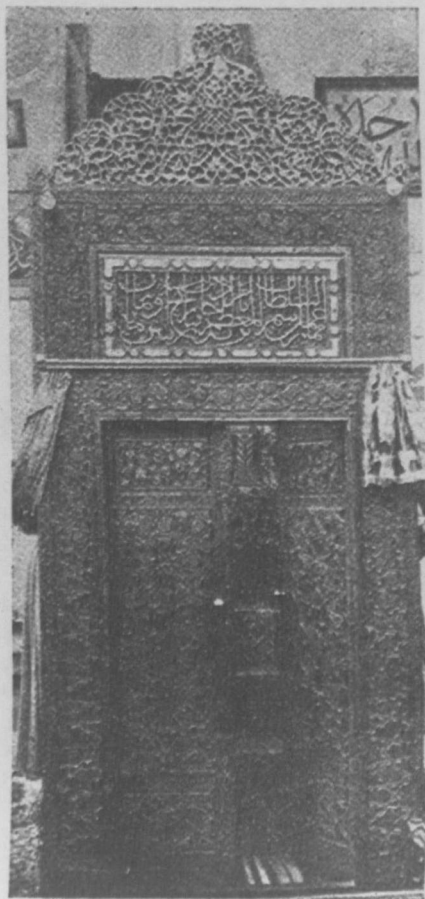
Resim : 34 — Çorum Hamid Camii minberi.

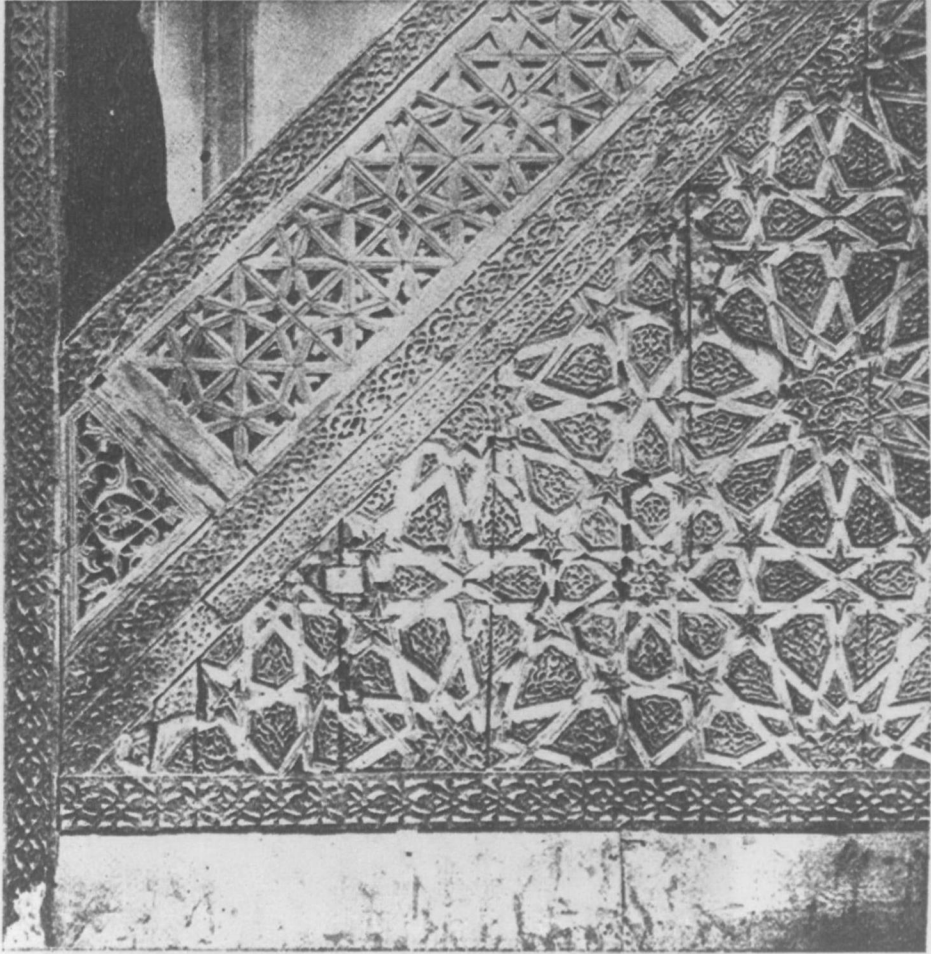
Resim : 35 — Bursa Ulu Camii minberi.
(Foto : Y. Mimar A. Saim Ülgen)

Resim : 36 — Bursa Ulu Camii minberinden detay.
(Foto : Y. Mimar A. Saim Ulgen)

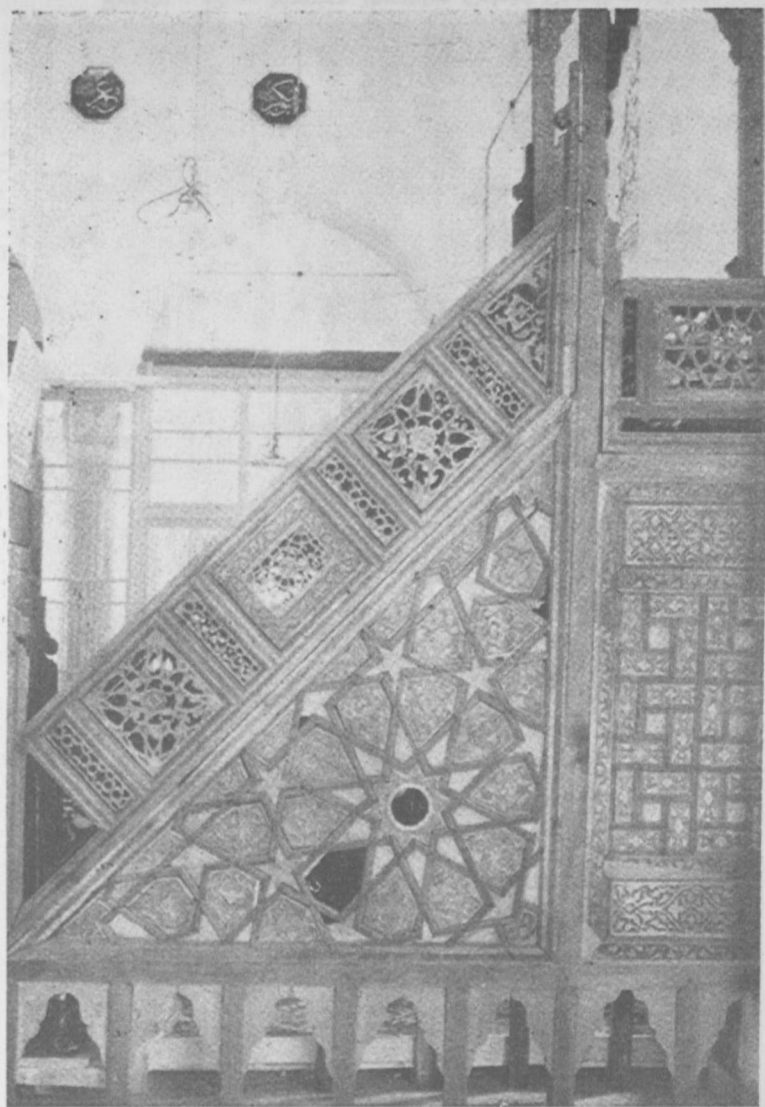
Resim : 37 — Bursa Ulu Camii minberi kapısı.
(Foto : Y. Mimar A. Saim Ülgen)

Resim : 38 — Ankara Ahi Evran Camii minberi detayı.

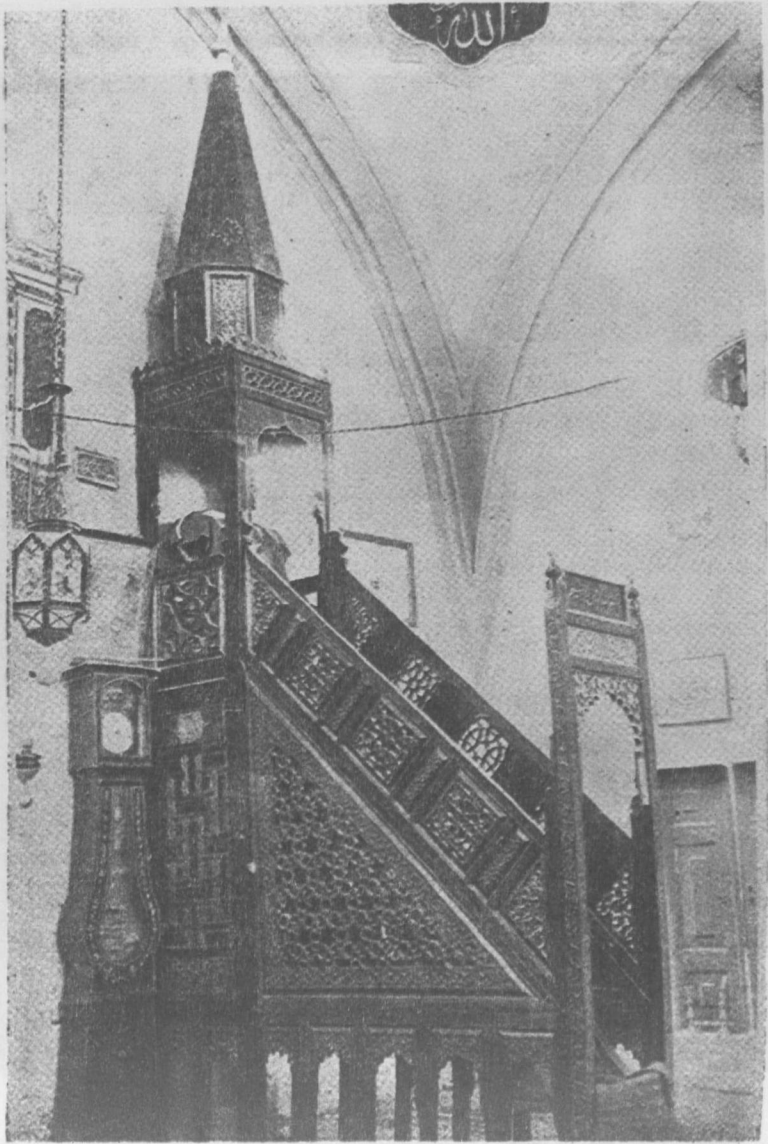
Resim : 39 — Kastamonu Küre Hoca Şems üd-din Camii minberi.

Resim : 40 — Manisa İvez Paşa Camii minberi.

Resim : 41 — Manisa Ulu Camii minberi.
(Foto : Y. Mimar A. Saim Ülgen)

Resim : 42 — Manisa Ibrahim Çelebi Camii minberi.